

Міністерство освіти та науки України
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет
Наукове студентське товариство

КАРАЗІНСЬКІ ЧИТАННЯ (історичні науки)

*Тези доповідей
73-ї Міжнародної наукової конференції
24 квітня 2020 р.*

Харків – 2020

УДК 93/94(063)
К21

*Затверджено до друку рішенням вченої ради історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол №3 від 30 квітня 2020 року)*

Редакційна колегія:

Нижнікова С. В.	– (головний редактор) канд. іст наук, ст. викладач кафедри історії України
Волосник Ю. П.	– докт. іст. наук, професор кафедри Східної Європи
Журавльов Д. В.	– канд. іст. наук, ст. викладач кафедри історії України
Захарченко Є. Ю.	– канд. іст. наук, ст. викладач кафедри історії України
Іващенко В. Ю.	– канд. іст. наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології
Каріков С. А.	– докт. іст. наук, доцент кафедри історії стародавнього світу і середніх віків
Кушнар'єв С. С.	– канд. іст. наук, ст. викладач кафедри історії Східної Європи
Любавський Р. Г.	– канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
Миколенко Д. В.	– докт. іст. наук, доцент кафедри нової та новітньої історії
Посохов С. І.	– докт. іст. наук, професор кафедри історіографії, джерелознавства та археології
Посохова Л. Ю.	– докт. іст. наук, професор кафедри історії України
Рачков Є. С.	– канд. іст. наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології
Ручинська О. А.	– канд. іст. наук, доцент кафедри історії стародавнього світу і середніх віків
Скирда В. В.	– канд. іст. наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології
Страшнюк С. Ю.	– канд. іст. наук, доцент кафедри нової та новітньої історії
Тумаков О. І.	– канд. іст. наук, доцент кафедри нової та новітньої історії
Ченчик Д. В.	– канд. іст. наук, доцент кафедри нової та новітньої історії

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, історичний факультет
Тел.: (057) 707-52-42; факс (057) 702-03-79
E-mail: sntistfak@gmail.com; web: <http://history.karazin.ua/>

Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 73-ї Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 24 квітня 2020 р.). – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020 – 197 с.

ISBN 978-966-285-565-4

Тематика тез репрезентує широкий тематичний спектр проблем, які набули актуальності в сучасній історичній науці.

ISBN 978-966-285-565-4

©Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2020.

РОЗДІЛ І
АРХЕОЛОГІЯ

Заселення Сіверськодонецького лісостепу за доби фінальної бронзи (на прикладі поселенських пам'яток Чугуївського району): до постановки проблеми

Аргунова Анна

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
argunova.ac@gmail.com*

В останній чверті II тис. до н.е. на території Сіверськодонецького лісостепу відбувалися складні етнокультурні процеси, спричинені занепадом та розпадом зрубної КІС. Кліматичні зміни початку пізнього суббореалу та фактичне звільнення даних територій внаслідок відтоку місцевого населення до більш сприятливих для їхнього господарського типу земель дозволило носіям іншої етнокультурної традиції просунути далі на південь та утворити нове, яскраве археологічне явище, що стало заключною ланкою бронзової доби та передрекло перехід до раннього залізного віку на території сучасної східної України.

Нове населення відповідно до свого типу та стану розвитку господарства змінює топографію розташування поселень. До того ж, збільшується кількість та площа поселенських структур. Так на території Чугуївського р-ну Харківської обл. виявлено 10 пам'яток із матеріалами бондарихінської культури (далі – БК) (для порівняння: поселень зрубної КІС – 8, культури багатоваликової кераміки – 1, катакомбної КІС – 1). Такий ріст числа пам'яток можна доволі вірогідно інтерпретувати згідно з усталеною в палеодемографії концепцією довготривалої експоненціальної динаміки кількості населення Світу за останні чотири тисячі років. Після приходу носіїв бондарихінської етнокультурної традиції на територію Сіверськодонецького лісостепу та включення місцевого постзрубного субстрату до спільності бондарихінців ситуація в регіоні стабілізується. Помірно сприятливі екологічні умови дозволяють реалізувати первинний потенціал означеної культури, що призводить до чергового «демографічного вибуху».

Такий варіант пояснення ситуації, що склалася наприкінці II тис. до н.е. є найбільш вичерпним, однак констатувати приріст населення лише через збільшення кількості поселенських структур не є можливим. Враховуючи ряд перемінних факторів, в тому числі тип та рівень розвитку господарства та стан вивченості пам'яток БК, начебто логічний процес зростання заселеності Лісостепу можна аргументовано доводити виключно після ґрунтового дослідження з аналізом не тільки поселенських, але й поховальних пам'яток. Неточність розрахунків виключно за кількістю поселень підтверджується порівнянням з демографічною ситуацією доби середньої та пізньої бронзи. Так при очевидному збільшенні числа поселенських структур від катакомбної до зрубної КІС зміну демографічної ситуації лише за означеними даними простежити неможливо через різні типи господарства – при появі стаціонарних поселень у катакомбників не відомо, яка частина населення ще залишалась кочовою, на відміну від переважно осілих зрубників.

До того ж, господарство племен БК досі є мало вивченою темою, що переважно характеризується дослідниками лише в загальних рисах. Однак враховуючи дані про технічні засоби, склад стада за остеологічними

матеріалами та топографію пам'яток, побутує думка, що рівень розвитку господарства бондарихінців був відносно нижчим, ніж у попередню, зрубну добу. До того ж, у цей час оптимум пізнього суббореалу, що впливав на розквіт зрубною КІС, змінюється фазою похолодання та помірної аридизації, менш сприятливої для землеробства. Кількість виробленої продукції у давніх спільнотах завжди залежить від стану розвитку виробничих сил і детермінує кількість населення. Однак, порівнювати два генетично різні етнокультурні утворення з відмінним господарським укладом, не маючи певних реперних даних про їх виробничу здатність, не є можливим. До того ж, зазначимо, що відносна деградація матеріальної культури населення фінальнобронзового часу порівняно з добою пізньої бронзи не обов'язково може означати зменшення забезпеченості племен БК продукцією, особливо враховуючи їх інвазію в нові, ресурсно не виснажені екологічні ніші.

Таким чином, характеризуючи заселення Сіверськодонецького лісостепу за доби фінальної бронзи, з високою вірогідністю можна реконструювати зростання кількості населення в означений час, про що свідчить числове та територіальне збільшення поселенських пам'яток. Проте, враховуючи сукупність інших факторів, що могли вплинути на демографічні процеси давнини, без поглибленого дослідження різних аспектів робити висновки зарано. Однак, подальше вивчення даної проблематики може відкрити широкі перспективи для розуміння етнокультурної ситуації в регіоні в одну із найменш досліджених та найбільш важливих епох доісторії сучасних українських земель.

Гончарні горщики черняхівської культури на археологічному комплексі пізньоримської доби – початку Великого переселення народів Війтенки – I

Дубінін Віталій

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
artur.cg@inbox.ru*

Вивчення кераміки є складовою частиною дослідження пам'яток багатьох археологічних культур, починаючи з доби неоліту. Її аналіз сприяє у тому числі визначенню культурної приналежності археологічних пам'яток.

Дослідження археологічного комплексу пізньоримського часу – початку доби Великого переселення народів Війтенки-I проводиться з 2004 р. (поселення) та 2005 (могильник). Із того часу він перетворився у «базову» пам'ятку цього часу у дніпро-донецькому лісостепу. Велика кількість поховань на могильнику служить гарною джерельною базою у тому числі для вивчення кераміки, та її складової частини – горщиків. Присутність на поселенні гончарних горнів є фактором, який свідчить про те, що тут мало місце виробництво кераміки. Вивчення кераміки з поселення з допомогою природничих наук довело її розповсюдження в окрузі поселення.

Поселення умовно поділяється на ділянки: «А», «Б», «В». У 2004 р. на ділянці «А» досліджено гончарний горн, на протязі 2011 – 2015 років на ділянці «Б» досліджено ще три горна.

У працях Е. Шульцце та М. В. Любичева опубліковано матеріали горну 1 та надано порівняльну характеристику гончарним горнам 1, 2. За класифікацією гончарних горнів О. А. Бобринського, ці горни належать до типу 3b. Гончарні горни використовувалися лише в певний сезон, бо не виявлено слідів їх тривалого використання.

Попередній аналіз кружальної кераміки з ділянок «А», «В» поселення надано у двох публікаціях Е. Шульцце та М. В. Любичева. Також фахівцями виконано порівняльний аналіз кераміки могильника та поселення.

Д. О. Філатов ввів у науковий обіг кераміку із заповнення горна 2 на ділянці «Б».

Так як гончарні горщики є головною складовою керамічного комплексу, який представлений на пам'ятках черняхівської культури то їх детальний аналіз є важливим для побудови типології та вивчення генези черняхівського керамічного комплексу.

На основі класифікації вінець та днищ Г. Ф. Нікітіної, А. В. Петраускаса та О. В. Петраускаса й власних спостережень було створено ними власну класифікацію гончарних горщиків, що походять з ділянки «Б» поселення (за дослідженнями 2011 р.).

Вінця. Умовно вінця можна поділити на 3 класи: 1) із добре виділеною округлою губою; 2) з «косою» загостреною/фігуроподібною губою; 3) невиділеною губою з горизонтальним (широким) краєм.

Днища. Умовно днища можна поділити на 3 класи: 1) пласке днище; 2) плиткове (загострене, заокругле, має плавний перехід/виділене); 3) на кільцевому піддоні.

Гончарні горщики використовували як в побуті, в якості урни для поховань-кремацій, так і в якості посудини-приношення у похованнях-інгумаціях.

Питання дослідження гончарних горщиків археологічного комплексу Війтенки-І залишається актуальним. Матеріали комплексу опубліковані лише частково, готується повна публікація матеріалів. Питання класифікації гончарних горщиків залишається дискусійним і необхідно з надходженням нових джерел продовжувати розробки у цьому напрямі.

Дитячі поховання катакомбної культури міжріччя Дніпра та Дону з елементами озброєння

Дубяга Андрій

*Донецький національний університет імені В. Стуса
metod.ist.ukrdon@gmail.com*

У наукових колах досі триває дискусія стосовно семіотичного значення поховального інвентарю археологічних культур доби бронзи. Враховуючи, що саме поховання є основним джерелом інформації для дослідників катакомбної культурної спільноти, постає значна проблема інтерпретації знахідок, адже поховання можуть відбивати різні аспекти релігійних уявлень і завжди мають значний сакральний відбиток. З одного боку науковці наголошують, що поховальний інвентар репрезентує прижиттєву галузь діяльності, з іншого висувуються припущення, що він є маркером соціального статусу чи рангу. У цьому контексті набувають особливої актуальності дитячі поховання, адже

багато сфер діяльності є недосяжними для дітей, а соціальний статус дитини скоріше за все репрезентується виключно статусом батьків.

Дитячі поховання доволі часто здійснено разом з дорослими, утворюючи групові поховання. У такому випадку стає дуже складно виокремити інвентар, який безпосередньо належить дитині. Суто дитячих поховань у регіоні, що розглядається, приблизно 20%. Переважна більшість дитячих поховань не містить елементів озброєння, що є цілком логічним. Проте на сьогоднішній день відкрито декілька унікальних дитячих поховань, що заслуговують на особливу увагу.

Перше таке поховання походить з Луганщини (дослідження С.Н. Братченка, Я. П. Гершковича та ін.) з поселення Петрівка. Поховання впускне, дитяче, кістяк на підстилці скорчено на правому боці, головою орієнтований на південний захід. Серед поховального інвентарю був керамічний посуд, астрагал вівці та фрагмент вохри. На особливу увагу заслуговують дві обставини: штучна (башенна) деформація черепу та «макет» сокири, який було виготовлено з глини. Дослідниками неодноразово наголошувалось, що сокири також доцільно розглядати у якості маркера високого прижиттєвого соціального статусу. У випадку дитячого поховання було покладено не саму сокиру, бо шліфовані сокири вимагають значних зусиль для їх виготовлення, а її «макет». Беручи до уваги факт штучної деформації черепу та покладання «макету» сокири, можна вважати це поховання непересічним.

Друге поховання походить з Донеччини, з міста Маріуполь (дослідження В. А. Посреднікова та А. О. Моруженко), і може вважатись багатим. Поховання основне, кістяк підлітка випростаний на спині на підстилці з рясною підстилкою вохрою, орієнтований головою на північний захід. Поховальний інвентар представлено керамічним посудом, 4 наконечники стріли, 8 заготовок наконечників стріл, випростувач для стріл, точило, два уламки мушлі, кувадло, крем'яний наконечник дротика/списа, кістяна проколка, бронзові рифлені пронизки. Окремо треба наголосити, що поховання здійснено з глиняною модуляцією черепу, що підкреслює соціальний статус похованого. Це поховання, за всіма ознаками, належить зброяреві, зокрема майстру стрілоділу. Цей аспект підкреслюється не тільки наявністю випростувача для стріл, але й реманентом, що символізує процес виготовлення (наявність як заготовок, так і готових виробів). Зазначений факт ще раз підтверджує наявність у катакомбному суспільстві професійної диференціації. Проте цілком обґрунтовано можна піддати сумніву, що саме дитина, навіть підліткового віку, виконувала в общині такі відповідальні, важкі функції зброяра, які вимагають доволі тривалої професійної підготовки. Тому доцільно припустити, що й у цьому похованні має місце символ «високого» походження дитини, або це свідчить про професійну приналежність батьків.

Таким чином, поховання дітей з елементами озброєння мають ознаки високого соціального статусу: башенна деформація, модуляція черепу. Зважаючи на інвентар цих поховань можна припускати, що в катакомбному суспільстві мали місце родинні династії з чіткою професійною ознакою, де професійні навички передавались від батька до дитини. Тому дитячі поховання зі зброєю відбивають високий соціальний статус батьків-зброярів.

Можливості застосування просторового аналізу для вивчення системи розселення античних полісів Північного Причорномор'я

Заднепрняний Сергій

Херсонський Державний Університет

sergo9907229@gmail.com

Проблема вивчення систем розселення греків ще досі існує в історичній та археологічній науці. Однак в археологічній літературі присвяченій аналізу механізмів античної колонізації в Північному Причорномор'ї виділяються дві тенденції розселення та формування полісу. Перша тенденція припускає що цей процес носив стихійний суто аграрний характер, друга виходить з того що це був організований цілеспрямований процес формування полісу. Систематичне археологічне дослідження просторових закономірностей розташування поселень на хорі античних полісів надасть змогу краще зрозуміти Грецьку колонізацію. У своєму дослідженні хотів би відповісти на таке питання грецька колонізація була хаотична чи систематизована на берегах північного Причорномор'я використовуючи матеріали археологічних досліджень і деякі методи просторового аналізу. І тут постає проблема вирішення таких питань:

1) Порівняння між собою систем розселення кількох полісів з метою зрозуміти чи є закономірність в організації хор чи немає.

2) Проблема ближньої та дальньої хори античного полісу.

Нами було використано два методи, а саме метод перевірки поселень на просторову впорядкованість і метод Тіссена з формулою Евклідової відстані. Для того щоб виконати перевірку поселень на просторову впорядкованість нам потрібно підрахувати середнє по найкоротших відстанях від кожного населеного пункту до його найближчого сусіда. Наступним кроком є перевірка яка здійснюється шляхом встановлення «індексу розміщення» $R = D_0 : D_n$;

$R \approx 1$ - розміщення носить випадковий характер

$R > 1$ - вказує на наявність структурованих сил.

Методика побудови (полігонів Тіссена) полягає вона в проведенні на мапі відрізків з'єднують між собою центри сусідніх поселень, і потім в проведенні до цих перпендикулярів в рівно на серединах відстаней між розглянутими пунктами. Якщо потім обвести ці перпендикуляри по точках їх перетину, то кожне поселення виявиться оточеним прилеглим до нього районом, який має багатогранну форму – це і є полігон Тіссена. А координати пам'ятника описані двома параметрами x та y нам здається зручно буде проаналізувати застосувавши формулу (розрахунок Евклідової відстані) розрахунку нормованої евклідової відстані. За основу були взяті археологічні карти сільськогосподарських округ раннього етапу засвоєння Нижнього Подністров'я, Нижнього Побужжя, округи Феодосії, Таманського півострова. На початку ми спробуємо виявити систему розселення за допомогою методу перевірки поселень на просторову впорядкованість, тобто треба визначити середню відстань між поселеннями сусідами першого порядку, визначити індекс розміщення, а далі порівняти отримані цифри на різних хорах. Таким чином був отриманий такий результат, що відстань від поселення до поселення однакова на одній хорі, але відрізняється ніж на другій хорі, що

пояснюється відмінність ландшафту, а у часі подолання відстані з одного поселення до іншого є однаковою, а що індексу розміщення, то ми отримали індекс більше одиниці, що свідчить про наявність структурованих сил, але цим ми дали відповідь лише на перше питання. Що до другого питання то під час визначення середніх відстаней то було помічено, що в середньому відстані між поселеннями недалеко від міста мають менший розмір, а вже далі ближче до околиць мають відстані більші. Також були виявленні приблизні кордони між центральними поселеннями і більш віддаленими у тому що середня відстань між такими поселеннями в середньому більша ніж у двох інших. І вже щоби перевірити те чи насправді якийсь поділ ми використовуємо другий метод Тіссена з використанням формули Евклідової відстані. Використовуючи метод Тіссена ми поділили хору на так звані полігони Тіссена, а далі взявши координати поселень (x,y) ми за формулою Евклідової відстані визначаємо які поселення до якої групи відносяться, і отримуємо розділення поселень на дві групи, на поселення близько розташовані до міста і поселення віддаленні від центра. І таким чином ми бачимо, що розділення на ближню та дальню хору прослідковується, і ми можемо прокласти чіткий кордон між цими поселеннями. Також було виявлено що хори майже однаково діляться на ближню та дальню у відсотковому відношенні. Підводячи висновки можна стверджувати, що грецьке розселення на північному Причорномор'ї не було хаотичним, а цілком систематизованим.

**Орнаментальні мотиви кераміки пам'ятки Генералка 2 як ключ до вивчення поселень ямної культурно-історичної спільноти
Павлюкова Поліна**

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
ГО «Нова археологічна школа»
dusty.crasher@gmail.com*

Археологічна кераміка – один з найяскравіших маркерів розвитку матеріальної культури давніх людей. Її аналіз сприяє отриманню інформації щодо технологій виготовлення, функцій та способів використання виробів, харчового раціону давніх людей. Дослідження орнаменту значно збагачує шляхи набуття інформації не лише про побут та соціальні зв'язки населення окремої пам'ятки, а й про особливості розвитку археологічної культури, до якої належить об'єкт.

Цікавою з точки зору неоднорідності керамічного матеріалу є ямна культурно-історична спільнота. Вона вирізняється великою кількістю суперечливих особливостей, що зумовлено, перш за все, широкими територіальними межами її розповсюдження та її ідентифікацією за характером поховань. Керамічні колекції кожної поселенської пам'ятки ямної культури неповторні. Їх матеріал може бути дуже неоднорідним та, водночас, мати спільні культурні риси.

Головна проблема формування цілісного поняття про побут представників ямної культури полягає у порівняно малій кількості поселень. Річ у тім, що могильники, перш за все, надають інформацію щодо обрядів та вірувань

давніх людей. Водночас, кераміка поселень надає значний масив матеріалу, тож потребує детального вивчення.

Переважну кількість ямних поселень України зосереджено в Нижньому Подніпров'ї. Одним з них є Генералка 2 – двошаровий комплекс, пов'язаний із раннім етапом розвитку культури, що впродовж 2000-2019 рр. був досліджуваний Громадською організацією «Нова археологічна школа» разом із Національним заповідником «Хортиця». Нижній шар пам'ятки представлено системою сегментованих ровів. Його кераміка має нечисленні аналогії в колекції середнього шару поселення Михайлівка. Однак він не багатий на археологічний матеріал. Верхній шар пам'ятки більш насичена та формує основу колекції об'єкту. Він містить структури, подібні до житл середньої Михайлівки. На підставі дослідження знахідок шару можна зробити висновок про його поселенський характер. Керамічний масив Генералки 2 майже повністю представлено горщиками. Але через значну фрагментарність виробів їх класифікація є досить складним завданням. Натомість, майже половина зі знайдених фрагментів вінець орнаментована. Саме тому доцільно вдатись до аналізу орнаменту для класифікації посуду Генералки 2.

Елементи орнаменту колекції надзвичайно різноманітні. Найпопулярнішими з них є косоперевитий шнуровий відтиск, вертикальний відбиток круглого орнаментира та прогладжування штампом. Композиція орнаменту на горщиках пам'ятки складається з двох основних компонентів: верхня частина (по вінцю) та нижня (по плечуку). Загалом композиції виробів однотипні. Панівними серед них є орнаментальний пояс з горизонтальних вдавлень, орнаментальний пояс з горизонтальних та вертикальних ліній та паркетна композиція.

З усього масиву знайдених горщиків окремої уваги заслуговують ті, що вирізняються подібністю композицій та елементів орнаменту. Вони чітко відображають окремі лінії розвитку виготовлення орнаментованої кераміки Генералки 2. Для цього дослідження було створено вибірку з дев'яти виробів. Завдяки їх вивченню було визначено три основні техніко-типологічно групи. Очевидно, що при виготовленні горщиків, приналежних до цих груп, існували окремі технології орнаментування. Це свідчить про наявність сформованих стилів та консервативності традицій ліплення горщиків різних типів. Враховуючи нечисленність аналогій кераміці Генералки 2 за межами пам'ятки, її колекцію цілком можна вважати гомогенною.

Можливість визначення таких техніко-типологічних груп надає підстави для припущення існування локального виробництва всередині невеликих соціальних груп на поселенні. Такий підхід до класифікації керамічної колекції сприяє вирішенню питання про побут представників Генералки 2 та навіть може слугувати для розв'язання загальних проблем ямної культури.

**До питання про типологію городищ-святилищ IX–X ст. між
Карпатами та Прип'яттю
Рибчинський Нестор-Миколай**

*Львівський національний університет імені Івана Франка
nestorryb@ukr.net*

Період IX–X ст. – важливий етап у середньовічній історії України. У цей час почала формуватися Київська Русь, встановлюватися нова релігія – християнство. Одну із ключових ролей почали відігравати укріплені центри – городища різного соціального призначення. Серед цих пам'яток поміж Карпатами і Прип'яттю виділяють городища, що не мали оборонної функції, а були святилищами.

Довгий час городища-святилища не виділяли в окрему групу пам'яток. Одним з перших, хто спробував їх виокремити був А. Н. Лявданський – дослідник городищ Смоленської землі. Окрім цього, проблематику городищ-святилищ розробляли В. В. Сєдов, І. П. Русанова, П. Н. Третьяков, Б. О. Тимошук та інші.

На думку Б. О. Тимошука характерними ознаками городищ-святилищ є: майданчик для ідола (капище); “культові” вали на схилах із незначними параметрами і слідами від “вітарів”; “культові” рови із пологим дном та слідами від вогнищ. Невід'ємною частиною таких пам'яток є і довгі будинки-контини, яким відводять тільки суспільні функції.

Загалом на теренах України відомо 17 городищ-святилищ. Більшість з них походить з Буковини (дев'ять городищ). Це, на нашу думку, пов'язано зі станом дослідження. На основі цих пам'яток можемо виділити три типи городищ-святилищ. До першого зараховуємо пам'ятки на зразок Ржавинців чи Верхніх Станівців. Це невеликі за площею городища, обмежені одним (іноді двома) радіальними валами. Схожі круглі городища, однак менші за діаметром, досліджено у районі Смоленська. В. В. Сєдов відніс їх до т.зв. “болотних городищ”.

Другий тип можемо віднести до простих мисових городищ. Вони складаються з одного внутрішнього валу, що оперізує требище по діаметру та одного чи двох зовнішніх, що “захищають” городище лише з напільного боку. До цього типу можемо зарахувати Кулішівку, Бабин, Зарваницю (Львівська область) та ін. Городища-святилища такого типу зустрічаються і в інших регіонах. Зокрема, на городищі Аркона у Німеччині.

До третього типу віднесемо великі за площею та складні за структурою пам'ятки на зразок городища Богит на Тернопільщині. Вони включають кілька требищ, велику кількість капищ та мають складну і до кінця не вивчену структуру. Схожі комплекси зустрічаються і на теренах Польщі, зокрема городище Лиса Гора у Свентокшиських горах.

Таким чином, можемо припустити, що городища-святилища, були релігійними центрами та мали певну структуру, що відображається у їхньому плануванні. Умовно можемо виділити три типи: округлі, прості мисові та складні за площею городища.

**Нові пам'ятки римського часу у Верхньому Подністер'ї та
Західному Побужжі****Сидорович Володимир***КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей»**Львівський національний університет імені Івана Франка**sidorovitchvz@gmail.com*

Впродовж останніх двох років фондова збірка КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» поповнилася матеріалами з кількох пам'яток римського часу у Верхньому Подністер'ї та Західному Побужжі. Варто зазначити, що всі пам'ятки були виявлені випадково і є поодинокими кремаційними похованнями із відповідним супровідним інвентарем.

Хронологічно найдавнішим серед представлених, є поховання із с. Кошилівці, яке розташоване на березі лівої притоки Дністра р. Джурин. Супровідний інвентар характеризується наявністю виключно залізних предметів: ритуально зігнутого меча, умбона, шпор, пари ножиць тощо. Пошук аналогій віднайдених предметів, безсумнівно, відносить дану пам'ятку до фази А3 (середина I ст. до н. е. – початок I ст. н. е.), що синхронно із могильником у Мутина на Посейм'ї.

Із села Малашівці, що на березі Серету – лівої притоки Дністра, походить поховання із типовим для пшеворської культури супровідним інвентарем: ритуально зігнутим мечем і його підвісом, деталями щита - умбона та ручки, залізною пряжкою та пінцетом. На окрему увагу заслуговують дві нетипово великі залізні конічні шпори орнаментовані вертикальними канелюрами. Пошук аналогій і типологія віднайдених предметів дає змогу датувати дане поховання фазою С1b (середина III ст. н. е.).

У окремому похованні із Ямполя на правому березі р. Полтви лівої притоки Західного Бугу походить ритуально пошкоджений меч, два з'єднаних між собою наконечника дротиків, дві пари з'єднаних між собою залізних шпор, а також залізна підв'язка фібула. Наявність фібули, як датуючого матеріалу, дає змогу віднести поховання до фази С2 (друга половина III – початок IV ст. н. е.). Розвідки, зроблені у попередні роки, показали наявність на цій території ще кількох пам'яток вказаного періоду.

Поховання, яке датується фазою С1а (друга половина II – початок III ст.), поблизу села Речичани на Львівщині містило набір бронзових виробів серед яких слід виділити рештки сітули у вигляді фрагментів стінок та петлі-дужки у вигляді міфічної істоти сирени. Вироби із заліза представлені типовим набором воїна-вершника: ритуально зігнутим мечем, умбоном, парою наконечників дротиків та трьома шпорами. Цікавою є знахідка фрагмента округлого виробу з каменя, відомого під назвою «камінь життя». Порівняльний аналіз віднайдених артефактів дозволяє співставити дану пам'ятку із могильником у Карові.

Таким чином, матеріали, передані в КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» деталізують уявлення про розселення носіїв пшеворської культури у зазначеному регіоні та є важливим додатковим джерелом до вивчення поховальних звичаїв населення зазначеного періоду. Проблема вивчення римського часу на території України, продиктована складністю культурно-історичних процесів, не зважаючи на досягнення українських

археологів, залишається відкритою. Дослідження нових пам'яток вказаного хронологічного відрізка, дає змогу не тільки доповнити археологічну карту регіону, але й відкриває шлях до розв'язання питань культурної та етнічної приналежності населення, яке залишило ці пам'ятки.

**Шаблі у військовому обладнанні слов'ян, як прояв
іншокультурного впливу**

Федоров Ілля

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Elias.fenu@gmail.com

Вже багато дослідників, так чи інакше, торкались питання слов'яно-хозарського взаємовпливу в різних проявах, однак історія зброї не ставала пріоритетним напрямком для вивчення цієї проблеми. Важко знайти праці в яких би військова справа двох народів порівнювалась або аналізувалась комплексно.

В цій роботі проаналізовано можливі шляхи потрапляння шабельної зброї до слов'янської амуніції, її поширеність та ефективність. Також було розглянуто вплив носіїв салтівської культури на цей процес.

Військова справа слов'ян та хозар часто потрапляла в коло інтересів відомих дослідників. Значний внесок у вивчення слов'янського озброєння належить таким вченим: А. М. Кирпичников, Г. Ф. Корзухіна, Б. О. Рибаків, А. В. Арциховський та М. Я. Мерперт. Для більш ґрунтовного розкриття питання, необхідно звертатись не лише до досліджень слов'янського озброєння, але й хозарського. В своїх текстах цієї теми торкались: О. В. Комар та О. В. Сухобоков, А. М. Голубев, С. О. Плетньова, А. В. Криганов, А. К. Амброз, В. М. Камінський.

Окремо виділимо найбільш важливі для цього дослідження праці А. М. Кирпичникова «Древнерусское оружие», Г. Ф. Корзухіної «Из истории древнерусского оружия IX в.», О. В. Комара та О. В. Сухобокова «Вооружение и военное дело Хазарского каганата».

Джерелами роботи були знахідки шабель, зафіксовані в археологічних звітах різних експедицій, які діяли на території Дніпро-Донського межиріччя. Головними для дослідження стали статистично-порівняльний та типологічний методи.

Завдяки вигину смуги леза та нахилу рукояті до нього, шабля ідеально пристосована для рубки. Удар круговий, ковзний. Він надходить на велику долю поверхні тіла. Легкість шаблі, у порівнянні із іншими подібними видами холодної зброї дає змогу швидко рухати рукою, на відміну від важкого меча. Сила удару нічим не поступається прямому лезу, навіть більшої ваги при умові дотримання усіх технічних вимог під час виготовлення зброї. Саме ці фактори стимулювали поширення шабель у військовому середовищі.

Поява шабель та інших клинків вигнутої форми в Хозарії пов'язана, на думку О. В. Комара та О. В. Сухобокова із пошуком найбільш оптимальної зброї для верхового бою. Застосування шаблі вимагає від її носія стійкості та надійної фіксації. Вона надає йому великої маневреності рухів, швидкості та

широкого радіусу ураження супротивника. Саме такі показники гарантували щільний зв'язок між шаблею та кіннотою. Тому, коли цей тип озброєння почав проникати через носіїв салтівської культури до слов'янського середовища, почала зростати роль вершників, а також їх частка в армії. Таким чином, через зброю хозари вплинули не тільки на спорядження слов'ян, але й на їх військову справу загалом.

Відомо, що слов'янська техніка постійно збагачувалась досягненнями Сходу. В цьому плані, сфера озброєння, не стала виключенням. Судячи з матеріалів археології, шабля потрапляє до слов'янського середовища у IX-X ст. через регіони Передкавказзя та Подоння. Східне походження перших шабель майже ні в кого не викликає сумнівів, однак, згідно дослідженням Б.О. Рибаківа, певна частка знайдених артефактів може бути місцевого виготовлення.

Археологічний матеріал вказує на те що у слов'янських похованнях шабля частково замінює меч вже з початку X ст. Починаючи з 1000 року кївська дружина активно використала нову зброю, а в джерелах зникає протиставлення хозарської шаблі руському мечу.

Отже, поява та поширення шабель на Русі зумовлена низкою, не тільки історико-культурних, але й суто технічних факторів. Проте, як і багато інших запозичених елементів, шабля була адаптована до слов'янської військової справи і продовжила свій незалежний розвиток.

Поховальні споруди VI ст. до н.е. в урочищі Скоробір (за матеріалами новітніх розкопок)

Шрамко Валентин

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
deshaeronpb@gmail.com*

Могильник Скоробір – один з найбільших некрополів Більського городища. Він почав формуватися у ранньоскіфський час. У 1906 році В. О. Городцовим здійснені перші розкопки курганів, простежені особливості поховального обряду. У другій половині минулого століття наукові розкопки курганів цього некрополю проводила Скіфо-слов'янська експедиція Харківського університету під керівництвом Б. А. Шрамка. Були відкриті поховання різних хронологічних періодів, за результатами робіт підготовлена окрема стаття, проте цілісної картину розвитку могильника отримано не було. Починаючи з 2013 року Скіфська експедиція ХНУ імені В. Н. Каразіна (кер. І. Б. Шрамко) цілеспрямовано вивчає кургани, що знаходяться під загрозою знищення. З восьми розкопаних курганів вдалось відкрити чотири багаті поховання VI ст. до н.е., що і стали об'єктом нашого дослідження. На особливу увагу заслуговує курган, що був розкритий у південній частині могильника минулим літом. Поховання виявилось не пограбованим, що дозволяє повністю відтворити особливості поховального обряду. Добре збереглися дерев'яні частини поховальної конструкції – склепу.

Метою даної роботи є вивчення поховальних археологічних комплексів а саме курганів місцевої еліти VI ст. до н.е., із застосуванням сучасних

комп'ютерно-орієнтованих методів.

Перспективність такого дослідження обумовлена декількома факторами. По-перше, ці кургани розкопані з використанням сучасних приладів, що дозволяють з високою точністю зафіксувати усі глибини, перетини, детально замалювати стратиграфію, скласти різномасштабні плани та ін. Репрезентативний речовий комплекс дозволяє встановити доволі вузькі дати об'єктів, підібрати аналогії знайденим предметами, зробити попередню графічну реконструкцію та інтерпретацію. Проте на сучасному рівні розвитку науки цього не достатньо.

Робота пов'язана зі створенням наукової візуалізації не тільки поховальних споруд, але й окремих особливо значимих об'єктів, таких як головні убори та сагайдак. На першому етапі роботи ретельно аналізувались наукові звіти дослідників, польові креслення, фотознімки та самі артефакти, що зберігаються у фондах Музею археології університету. На наступному етапі підготовлені дані використовувались для побудови візуальної реконструкції. У свою чергу це давало можливість повноцінно застосувати метод просторового аналізу з використанням як класичних та інноваційних методик.

У результаті виконаної роботи, нами були проаналізовані матеріали археологічних розкопок 2016, 2017 та 2019 років у некрополі Скоробір. Всебічне вивчення поховальних комплексів дозволило отримати нові дані про особливості будови поховальних камер протягом одного століття, відтворити модель найбільш важливих артефактів, зробити аналіз внутрішнього простору та зовнішнього вигляду підкурганних споруд. Візуальна модель окремих предметів та реконструйованого кургану, може в подальшому бути використана для популяризації та музеєфікації відомого Більського городища – геродотівського міста Гелон.

РОЗДІЛ II
ВОЄННА ІСТОРІЯ

**От конницы к кавалерии: развитие средневековой тактики в
Новое время
Гурко Владимир**

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
Pzkrpmfv@gmail.com*

Несомненно, уже в XV в. можем заметить очередную волну эволюции военной мысли в Западной Европе. Все чаще спешивают рыцарей, которые традиционно считались всадниками, а упадок феодальных отношений приводит к закату института рыцарства как такового.

Целями работы является изучить процесс преобразования конницы в кавалерию и определить место и роль кавалерии в сражениях указанного периода. Хронологические рамки ограничены 1415-1648 гг., выбор обусловлен необходимостью рассмотреть процесс развития конницы после появления новых видов техники, в первую очередь артиллерии.

Несмотря на то, что войны XV-XVII вв. широко представлены в литературе, исследователи либо подробно не освещали проблематику использования кавалерии в новых условиях боя, либо не смогли однозначно установить роль данного вида войск в современной ему войне, что и создает условия для дальнейших исследований. Научная новизна работы заключается в попытке всестороннего изучения данной темы благодаря использованию разнообразных исторических источников, детального анализа свидетельств его участников и сопоставлению их с представлениями о кавалерии в историографии.

Источниковой базой исследования стали преимущественно нарративные источники, которые представлены группой хроник, среди которых следует отдельно отметить «Комментарии о положении религии и государства при императоре Карле V» Й. Слейдана, «История Крестьянской войны в Восточной Франконии» Лоренцо Фриса, многочисленные т.н. «городские» по типу «Баварской хроники» Авентина; военные и военно-политические трактаты и рассуждения, среди которых при рассмотрении проблемы наиболее полезны трактаты Йогана Якоби Валльгаузена ««Kriegskunst zu Pferd» и «Ritterkunst», где автор описывает тактику применения кавалерии на поле боя и методы борьбы с ней, также важными источниками являются «Военная книга» прусского герцога Альбрехта, труды Дюбелле, Авилы, Таванна, Контарини.

Историографическая база представляет собой как труды военных историков XIX-XX вв., так и работы современных исследователей, таких как:

Г. Дельбрюк, К. Франко, В. Циммерман, М. Робертс, Дж. Паркер, С. А Нефедов, В. В. Пенской, С. И. Сулимов.

Благодаря историческо-сравнительному методу удалось составить обобщенную картину вида кавалерии Нового времени, также в ходе работы использовался проблемно-хронологический метод исследования, который позволяет отобразить поэтапное оформление конницы в кавалерию.

В результате исследования можно сделать вывод, что кавалерия в указанный период переживала определенный упадок, поскольку как тяжелая кавалерия уже не могла эффективно вести бой против тяжелой пехоты,

преимущественно представленной пикинерами, поэтому военные теоретики постоянно искали новые возможности применения всадников. В конце концов, кавалерия преобразовалась не в основной ударный кулак, а род войск, используемый для защиты флангов, рейдов по тылам, подавления легкой пехоты, артиллерии и кавалеристов противника, стараясь избегать пехотинцев, вооруженных древковым оружием. Изменилось и оснащение всадников, на смену полному доспеху пришел т.н. «на 3/4», а длинные кавалерийские пики заменили огнестрельное оружие, длинные мечи или шпаги, что в будущем приведет к появлению новых видов кавалерии: уланской, гусарской, драгунской.

Битва під Мальплаке (11 вересня 1709 р.) в оцінках Петра I Ковалюк Роман

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
romankovaliyk@gmail.com*

Відомо, що Північна війна (1700–1721 рр.) і Війна за іспанську спадщину (1701–1714 рр.), за своєю суттю, становили єдиний великий загальноєвропейський збройний конфлікт на початку XVIII ст. Корінний перелом в обох названих війнах припав на 1709 р. та був визначений, перш за все, Полтавською битвою (27 червня) та битвою під Мальплаке (11 вересня). Проте, якщо відгомін розгрому армії Карла XII в західноєвропейських державах отримав у вітчизняній історіографії належне відображення, то реакція російської сторони на повідомлення про поразку військових сил Людовіка XIV досліджена вкрай недостатньо. Тому спробуємо з'ясувати останню ґрунтуючись на відповідних документах з «Писем и бумаг» Петра I.

Про те, що вирішальне бойове зіткнення між арміями держав Великого альянсу (Англія, Голландія, Священна Римська імперія, Пруссія) та Франції на театрі военных дій у Фландрії цікавило російського царя свідчить детальний розпис чисельності об'єднаних союзних військових сил принца Євгенія Савойського і герцога Мальборо, складений для нього якимось саксонським лейтенантом, котрий приховав своє ім'я під ініціалами «F.M.P.». Слід також зауважити, що означений таємний армійський розпис було складено 24 червня 1709 р., тобто за три дні до «щасливої главной баталии» Петра зі шведським королем під Полтавою.

Що ж стосується першої звістки про саме бойове зіткнення військ сторін, яке відбулося під Мальплаке, то російський самодержець її отримав вже через дев'ять днів після того як воно відбулося. Зокрема, у «P.S.» листа до адмірала Ф. М. Апраксина від 21 вересня він відзначив, що «вчерась получена ведомость, что французы близ Мосса (Монса. – Р. К.) совсем побиты, о чем пространнее буду впредь писать». Однак, вже 30 вересня 1709 р. у «P.S.» листів до О. Д. Меншикова і Ф. М. Апраксина цар повідомляв: «Ведомость, что алирты (союзники. – Р. К.) побили французов совсем. Но ныне zelo иначе оно явилось, как х королю (Августу II Сильному. – Р. К.) от его, так и от наших министров, что алирты около 30 000 человек потеряли и пехота весьма алирская розорена, а французов толко с небольшим 6000 пропало».

Крім того, «принц Євгеній ранен и много генералов побито», які командували в цій битві арміями держав Великого альянсу. А про саму «Піррову перемогу» останніх Петро I повідомляв, «и только выторшки, что поле одержали. И ныне пишут, что французы паки пошли на алиртов и ищут баталии. А мир, близ бывшей, зело чрез сию акцию отдален».

Як бачимо з цитувань фрагментів офіційних документів російського самодержця, Петро I уважно слідкував за перебігом кампанії у Фландрії. Напередодні битви під Мальплаке багато хто вважав, що Війна за іспанську спадщину скоро завершиться. До 1709 р. війська Великого альянсу мали стратегічну перевагу над Францією. Людовік XIV хотів укласти мир та був готовий піти на значні поступки. Для Росії завершення війни у Європі могло мати негативні геополітичні наслідки. Англія, Голландія та Франція мали союзні договори з Швецією. На початку Північної війни англо-голландський флот відповідно до цих домовленостей допоміг Карлу XII швидко перемогти Данію. Петро I остерігався повторного втручання західноєвропейських держав. Цар хотів поглибити стратегічні наслідки Полтавської перемоги, а для цього було необхідно, щоб війна на Заході тривала якнайдовше.

Отже, для Росії далека Війна за іспанську спадщину, яка йшла в Європі, мала безпосередній зв'язок із її власною боротьбою за нове європейське майбутнє. Те, що «французы только поле уступили» у вирішальному бойовому зіткненні 11 вересня 1709 р. стратегічно влаштувало Петра I, оскільки тим самим союзні Швеції західноєвропейські держави не могли втрутитись у Північну війну. Того він був зацікавлений у продовженні війни держав Великого альянсу з Францією задля повної реалізації своїх політичних планів у Балтійському регіоні.

Перспективна робота ХКБМ в період незалежності України

Скирда Максим

*Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
Redskif18@gmail.com*

Протягом останніх 20 років проблема розробки і включення до складу Збройних сил України перспективних і високотехнологічних танків є одною з пріоритетних для командування ЗС та вітчизняної промисловості і зустрічає ряд концептуальних питань, що стоять на заваді безперешкодних рішень. У роботі розглядається проблема розробки перспективних бойових машин на базі Т-84 в Харкові з 1991 року по теперішній час, а саме модифікацій Т-84 «Оплот-М» з 1990-х по 2003 роки.

Враховуючи сучасну модернізацію ЗС, важливо мати чітке уявлення до системи складання і вирішення проблем українського танкобудування, зокрема в найбільшому центрі машинобудування – Харкові. Дана праця є спробою удосконалити знання щодо недавніх спроб харківських конструкторів в освоєнні модернізації бронетехніки з ціллю підвищення обороноздатності нашої країни, а також дискусій серед дослідників з даної тематики.

У ряді наукових праць, особливо російських, йдеться про якісне відставання українських бойових машин і все більшому відставанні української промисловості. Дане бачення завдяки роботам Максима Саєнко і Василя Чобітка вдалося спростувати.

В ході розпаду єдиного оборонного комплексу СРСР, на ХКБМ зникла можливість створення великих партій танків, хоча з іншої точки, зникла і необхідність у них, але залишилась необхідність збереження технологічного та якісного підвищення і осучаснення стану конструкторської танків, отож Харківське конструкторське бюро зайнялося розробкою повністю своїх модифікацій танків радянського виробництва, а також побудови на їх базі нових машин, якими стали танки Т-84 «Оплот» та Т-64БМ2 «Булат».

«Оплот» став вершиною робіт з модифікації найсучаснішої модифікації ОБТ Т-80УД, який у 1994 році трансформувався у Т-84. Комісія Міністерства оборони високо оцінила дану розробку, тому було дано замовлення на посилення захисту машини, системи керування озброєнням та огляду полю бою.

Тому, в 2003 році в ініціативному порядку було збудовано 9 дослідних машин різних модифікацій, вершиною з яких став Об'єкт 478ДУ-9. Танк залишив стандартне компонування з розміщенням бойового, моторно-трансмісійного відділень та відділення керування, хоча об'єм відділу керування збільшився через оснащення сучасними електронними системами спостереження і встановлення замість важелів, штурвалу керування, чого у світовій практиці майже не застосовувалось.

На нього в ході розробок поставили аналог новітньої радянської системи активного захисту «Штора» - «Варта», яка була в стані протистояти перспективним протитанковим керованим ракетами з тепловим та лазерним наведенням, а з близької відстані до захисту долучався комплекс динамічного захисту «Дуплет», здатний витримувати «Фагот», «Тоу», «Штурм», а на відмінно від радянських «Контактів» не детонувати від осколків та крупнокаліберних куль. Такий рівень захисту, Оплот-М зробив його якщо не брпльш, то на рівні захищеним з передовими світовими танками, такими як російський Т-90М та американський М1А2 «Абрамс».

Двигун отримав можливість працювати, будучи синхронізованим с кондиціонером, встановленим в моторно-трансмісійному відділенні, що зробило реальним роботу у всіх режимах без зменшення потужності танку, а це було вкрай важливо для експортних варіацій танку та для його застосування в екстремальних умовах.

Корпус машини та двигун вироблявся в Харкові, гармати КБАЗ(копії радянських 125 мм з можливістю стріляти ракетами «Комбат») в Сумах, система керування вогнем – в Києві, отож можливість випуску була повністю вітчизняною.

Висновком на даний час є те, що керівництво держави відмовилось робити замовлення, зробивши лише передсерійний випуск десяти машин, яких по факту було виготовлено лише одну, а інші відправились до Таїланду в ході міжнародного контракту, який виграв «Укроборонпром», що стало закономірним заключенням того, що танк Т-84 БМ «Оплот» є конкурентоздатним і достатньо перспективним не тільки для наших Збройних сил, але і для світової спільноти.

Форми фінансової допомоги населення Харківщини Червоної Армії у роки радянсько-німецької війни (1941-1945)**Тарасенко Олексій***Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
tarasenko113@ukr.net*

Подіям радянсько-німецької війни присвячено багато історичних праць, але ще багато питань вивчено недостатньо чи й узагалі не досліджено. Зокрема, про форми фінансової допомоги мирного населення фронту у роки війни. Про його життя під час війни та внесок у наближенні перемоги написано в десятки разів менше, ніж про учасників бойових дій на фронтах. Тема фінансової допомоги фронту від населення взагалі залишається поза увагою дослідників. Різні аспекти форм фінансової допомоги населення фронту у роки війни вивчали російські дослідники Рошин І. І. та Сініцин А. М. Але ці роботи мають узагальнюючий характер, оскільки автори розглядають тему матеріальної допомоги в основному на території РРФСР. Питання про форми фінансової допомоги фронту від населення України, в тому числі Харківщини авторами практично не висвітлене. Метою цього дослідження є аналіз форм фінансової допомоги до Фонду оборони СРСР від жителів Харківської області.

Однією з форм фінансової допомоги фронту була підписка на облігації Державної воєнної позики. За період з 1941 по 1945 рр. в СРСР таких позик було чотири. Як правило, населення, підписуючись на позику, готівкових грошей нікуди не вносило, бо їх просто не було по причині бідності. Кошти вираховували пізніше із заробітної плати робітників і селян, наповнюючи таким чином Фонд оборони. Наприклад, до 15 червня 1943 року – усього через чотири місяці після закінчення німецької окупації, колгоспники Дворічанського району підписалися на Державну воєнну позику на суму 1 млн. 782 тис. крб. і внесли грішми ще 980 тис. крб. Не пасли задніх у цій справі і жителі інших районів Харківщини. Так, лише в 1944 році вони підписалися на Державну воєнну позику в середньому на кожного жителя по 280 карбованців, (одноденний заробіток колгоспника не перевищував 1 карбованця).

Ще один почин, який набув поширення у роки війни, полягав у відрахуванні частини заробітку (як правило, за один-два дні) до Фонду оборони, Фонду Червоної армії, Фонду допомоги інвалідам війни та сім'ям фронтовиків. Активну участь у цьому почині брала робітнича молодь і комсомольці. Вони організовували перевиконання плану, соціалістичне змагання, суботники тощо. Зароблені таким чином кошти йшли на будівництво військової техніки.

Катастрофічні наслідки перших програних битв боляче вдарили по боєздатності Червоної армії. Було втрачено багато військового майна, зброї, техніки, боєприпасів. Не меншою проблемою стало постачання армії одягом, взуттям, продуктами харчування. Одними з перших в країні жителі Харківської області стали допомагати воїнам продовольством і одягом. Так, восени 1941 року на допомогу бійцям Південно-Західного фронту колгоспники Дворічанського району здали більше 40 тисяч центнерів хліба, 5 тисяч центнерів соняшника, 11 тисяч центнерів овочів і картоплі, 2800 центнерів м'яса та інших продуктів. Слід зазначити, що це продовольство було понадплановим – поставки хліба, м'яса і овочів державі ніхто не відміняв.

У квітні 1942 року виник і швидко поширився ще один трудовий почин, який у народі називали «гектарами оборони». Мова йшла про те, аби в кожному колгоспі засіяти для Фонду Оборони хоча б кілька гектарів землі понад план. Жителі неокупованих на той час східних районів Харківщини взяли активну участь у цьому русі. У 1942 році по всій країні площі під зерновими культурами зросли на 2 мільйони гектарів. Це була суттєва допомога фронту.

Слід врахувати й те, що через втрату значної території податки для колгоспників прифронтових і тиллових районів були збільшені. А тому до Фонду оборони селяни здавали ту частину продуктів, що залишали собі для харчування.

Більшу частину посівних площ доводилося обробляти вручну. Як зазначав ветеран війни і праці М. І. Китаєв у статті «Трудный хлеб», вже восени 1941 року жінки стали вирішальною силою в сільському господарстві. Причому питома вага жіночої праці невпинно зростала і до закінчення війни досягла по країні 80 %. Серед форм фінансової допомоги, яку надавало фронту населення області, найбільш поширеними були: патріотичний рух зі створення Фонду оборони, Фонду Червоної армії, Фонду допомоги сім'ям фронтовиків та внесення на рахунки цих фондів благодійних внесків, передплата воєнних позик, придбання білетів грошово-речових лотерей, колективні внески на будівництво танкових колон і авіаційних ескадрилій, купівля іменних літаків на персональні внески громадян. Усього за роки війни жителі Харківщини, за приблизними підрахунками, внесли до Фонду оборони СРСР не менше 200 млн. крб. Частина цих коштів пішла на будівництво іменної військової техніки, переважно танків і літаків. Так жителі села Манченки Дергачівського району в 1944 році придбали літак-випробувач Як-3 для свого земляка, Героя Радянського Союзу, командира ескадрильї 64-го винищувального авіаполку старшого лейтенанта Миколи Федоровича Денчика. А колгоспник Печенізького району Микола Артемович Жадан в червні 1944 року вніс до Фонду оборони 100 тисяч карбованців на будівництво штурмовика Іл-2, на якому був надпис «От колхозника Харьковской области Н. А. Жадана».

Таким чином уже з перших днів війни населення Харківщини взяло активну участь у русі зі збору коштів до Фонду оборони. Аналіз участі населення в розрізі адміністративних районів області це добре ілюструє.

***Деятельность А. В. Колчака и его сотрудничество с
интервентами (1917-1920 гг.)***

Жмакин Алексей

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
qullyne88@gmail.com*

Закономерным итогом революционных событий 1917 г. стала Гражданская война (1917-1922 гг.). Вооруженное сопротивление большевикам было единственным способом для участников Белого движения вернуть себе прежнюю собственность, привилегии, социально-экономическое положение. Важным аспектом данного противостояния является иностранное вмешательство со стороны империалистических стран. Помимо

политической и экономической поддержки различных антибольшевистских сил, осуществлялась прямая военная интервенция на территорию бывшей Российской империи.

На протяжении всей войны Белое движение не представляло собой единой силы, образовывались и исчезали различные правительства на подконтрольных тем или иным войскам территориях. Степень поддержки этих образований, а также их оценка, со стороны интервентов весьма отличались. Среди всей этой плеяды деятелей Белого движения особое место занимает адмирал А. В. Колчак. Не будучи верховным лидером всех антибольшевистских сил, он всё же играет одну из ключевых ролей в Гражданской войне, а потому заслуживает отдельного внимания.

Проблематикой данной темы являются характер и значение сотрудничества Колчака с интервентами; оценка его действий во внутренней и внешней политике.

Историография данной темы может быть разделена на несколько разных направлений: советское (А. П. Платонов, Л. М. Спирин, Г. З. Иоффе), эмигрантское (П. Н. Милюков, С. П. Мельгунов), российское (К. А. Богданов, В. Г. Краснов, И. Ф. Плотников, А. В. Смолин), зарубежное (П. Флеминг, Р. Лакетт).

Источниковая база включает в себя широкий спектр архивных документов, воспоминаний непосредственных участников событий Гражданской войны (сторонников Колчака, иностранных деятелей), различной прессы, как отечественной, так и зарубежной.

Методы, использованные в работе: биографический, сравнительный.

Хронологические рамки исследования охватывают период с 1917 г. (военная миссия Колчака в США) по 4 января 1920 г. (отречение Колчака от власти).

Актуальность исследование заключается в том, что в нынешнее время фигура Колчака, а также его деятельность и связи с интервентами, являются предметом многочисленных спекуляций. Предпринимаются попытки оправдать ряд преступлений режима Колчака, а также преуменьшить значение иностранного влияния на проводимую им политику. В связи с этим необходимо объективное исследование имеющихся источников с целью решения вышеуказанных проблем. Кроме этого, вопрос вмешательства во внутренние дела суверенных государств в рамках империалистической политики является неотъемлемой частью современных международных процессов. Следовательно, изучение схожих событий в прошлом представляют определенный интерес.

В ходе исследовательской работы было проанализировано комплекс архивных документов, относящихся к указанной теме; высказывания, мемуары представителей интервенции и сторонников Колчака; пресса; протоколы допросов Колчака.

В результате исследования можно сделать вывод, что Колчак проводил политику строго в интересах иностранных государств. Сотрудничество будущего верховного правителя России с правительствами других стран начинается ещё во времена Временного правительства. Так, он имеет контакты

с представителями США, поже отбываєт непосредственно в Америку, где встречается с президентом. Перед этим он некоторое время пребывает в Великобритании, где налаживает отношения с различными адмиралами. После США Колчак посещает Японию, откуда через английского посла подаёт просьбу о принятии британского подданства. Получив позитивный ответ, далее он направляется уже в Китай, где, будучи членом правления Китайской восточной железной дороги, создаёт военную организацию, которая полностью находится на иностранном финансировании, под видом охраны дороги. После неудачных переговоров с японцами Колчак перебирается в Омск, где становится военным и морским министром в составе Директории. В ноябре 1918 осуществляет государственный переворот при одобрении со стороны интервентов. Об опоре Колчака именно на внешнюю поддержку свидетельствует проводимая им политика террора на контролируемых территориях, не рассчитывая на поддержку местного населения, он принудительно мобилизует людские ресурсы в свою армию, в то время как ему оказывают поддержку 80 тыс. японцев, 35 тыс. чехословаков и около 20 тыс. англичан и французов. Неоднократно декларируемая им цель борьбы с большевиками, а также карательные операции против рабочих и крестьян, сдача российских территорий в пользу интервентов свидетельствуют о выполнении Колчаком задач, поставленных его спонсорами.

Девіантна поведінка в російській армії на Західному фронті під час Першої світової війни (1914-1917)

Филь Євгеній

Дніпропетровський національний історичний музей

імені Дмитра Яворницького,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

fzheka95@gmail.com

На сьогодні популярними досі є дослідження, в яких розкриваються образи Першої світової війни, здійснюються намагання переосмислити причини, перебіг та наслідки протистояння 1914–1918 рр., виконуються пошук винуватців в розв'язанні конфлікту тощо. Та залишається до цього часу пласт проблем, в яких ще необхідно розібратися. Насамперед це стосується досліджень з соціальної історії першого тотального конфлікту людства.

Зараз відбувається поворот до вивчення тем воєнного повсякдення, побуту, морально-психологічного стану комбатантів. В цьому розрізі досить цікавою проблематикою, яка потребує подальшого дослідження, є самоусвідомлення людини на війні, зокрема, розгляд питань пов'язаних зі зміною поведінки воєнних.

Зміни у моральному стані людини під час війни цікавлять дослідників воєнної психології в першу чергу через те, що війна виступає у ролі «дозволеної девіації». Адже потрібно вбивати солдатів ворожої сторони, при тому на це комбатанти мають повне, легальне право: «Мораль, панове, чудова ... в мирний час. Коли я ставлю собі основною метою винищення найбільшої кількості ворогів, тут ніякої моралі не потрібно». Важливо прослідкувати

еволюцію морально-психологічних змін в людей, які отримали до рук зброю, перебувають в умовах окопного життя і загрози власному існуванню. А також віднайти причини, які спонукають комбатанта вчиняти девіантно та наслідки від таких дій.

Якщо вести мову про стан історіографічної розробки цієї теми, то можна дійти висновку, що проблема соціальної девіації на фронтах Першої світової війни більше цікавить закордонних дослідників. Адже сучасну українську історіографію насамперед цікавлять теми, що пов'язані з загальною проблематикою історії Першої світової війни. Це зумовлюється певним «надолужуванням прогаяного», оскільки історіографія радянського періоду не займалася вивченням морально-психологічного стану воєнних Першої світової війни, адже оцінювати «імперіалістичну війну» з об'єктивних позицій було неможливо. Про що пише російська дослідниця О. Сенявська: «...після 1917 року всі питання, пов'язані з морально-психологічною сферою [військових], були гранично ідеологізовані. При цьому досвід російської армії в Першій світовій війні практично ігнорувався».

Якщо ж говорити про випадки девіантної поведінки в російській армії в роки Першої світової Війни на Західному фронті (1914-1917 рр.), то можна виокремити такі як вживання психотропних речовин (включаючи алкоголь), непорядковані статеві контакти, зґвалтування, проституція, вбивство (мається на увазі товаришів на службі, адже вбивство ворога в цьому випадку трактується як норма, навіть заохочується), мародерство та інші. Так згадує масове вживання алкоголю в армії капітан Л. Войтоловський: «П'яне свавілля набуває диких розмірів. Пиячать всі – від солдата до штабного генерала. Офіцерам спирт відпускають цілими відрами. Кожна частина придумує всілякі приводи для влаштування офіційних пиятик».

Тому Перша світова війна стала своєрідним каталізатором розгулу антисоціальної поведінки в тилу, і це не могло не позначитися на фронті. Адже солдати виходили в середовище війни, засвоївши досвід мирного життя. Крім того, багато хто з новобранців починав вести себе девіантно, ще не потрапивши на фронт.

Отже, під час аналізу девіантної поведінки в армії не можна сказати однозначно, що було девіацією, а що ні. Адже на сьогоднішній момент в науці лише визначено проблему девіації в воєнному середовищі Першої світової війни, надано характеристику основним, на думку вчених, видам девіації. Проте є ще ряд відкритих питань, які потребують відповідей, наприклад, стосовно того як співвідноситься девіація в мирний і воєнний час, чи були спеціалізовані органи відповідальні за покарання девіантів, яким чином впливала девіантна поведінка на подальше життя комбатантів в мирний час, стоїть питання про посттравматичний синдром ветеранів Великої війни. Тому в подальшому в історичній науці можна досліджувати ці питання, аби краще осягнути події Першої світової війни.

Розвиток лінійної тактики введення бою: зброєзнавчий аспект
Якібчук Олександр

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
olexandryakibchuk@gmail.com

Початок XVII ст. став доленосним не лише для країн Західної Європи, а й для розвитку військової справи тодішніх провідних країн. У кінці XVI ст. у тактиці введення бою переважала іспанська терція, яка була панівною тактикою введення бою. Але з початком боротьби за незалежність Республіки Об'єднаних Провінцій Нідерландів проти Іспанської Імперії поклала початок створенню нового виду тактики введення бою – лінійна тактика, яка проявила себе у битві при Ньюпорті 2 липня 1600 року. Хоча битва не принесла особливих результатів обидвом сторонам, зате було доказано ефективність даної тактики введення бою, яка показала себе в подальшому вже під час Тридцятирічної війни 1618-1648 рр., і яку вдосконалив шведський король Густав II Адольф.

Немало важливу роль розвитку лінійної тактики введення бою мало й модернізація вогнепальної зброї, яка відіграла немалу роль задля ефективності лінійної тактики, що й визначило тему дослідження та її актуальність.

В історіографічному аспекті дане питання було мало дослідженим, адже велика увага приділялася суто політичному аспекту історії XVII ст.

Слід розпочати з того, що розвиток вогнепальної зброї в Європі на початку XVII ст. мало одну з визначальних пунктів становлення та розвитку лінійної тактики. В той час, коли солдати озброювалися фітільними аркебузами та ранніми прототипами мушкетів, то вогнева потужність армій була відносно невеликою. Солдати виступали в якості підтримки для основної маси піхоти, яка мала на озброєнні дрібнокалиброву та холодну зброю, й тим самим наносила основний удар в битві. Результат битви тоді вирішувала складеність дій та щільність строю. Чим більше піхотинців зосереджувалося на невеликій ділянці, тим більшою та нищівною була атака.

Дана стратегія була ідеальною, завдяки якій іспанці більше ста років були непереможними на всіх полях битв. Але на початку XVII ст. відбулася революція в озброєнні. Спочатку зброя ставала все легшою, в Нідерландах та Швеції появився мушкет, який на противагу старого зразка був вразі легшим, й не було необхідності використовувати різні допоміжні засоби для введення бою.

Потім було модернізовано ударно-кремнієвий замок. Механічну деталь, котра була призначена для запалу порохового заряду настільки була спрощена, що тодішні зброярні легко могли виробляти замок у великих масштабах.

В результаті армії отримали на озброєнні скорострільний та легкий вистріл, причому з великою інтенсивністю. Військо таким чином обстрілювало противника великою кількістю свинцю. А вже на початку XVIII ст. стало зрозуміло те, що прикриття шеренг пікінерами все зменшується, й в подальшому зникає. В пікінерах в подальшому не було потреби через те, що солдати-стрільці недопускали кавалерію противника до прямої сутички, вбиваючи вершників, які ризикнули підійти близько до строю.

Також немало важливу роль відіграло й створення штика. В кінцевому результаті пікінерів витиснула тодішня розробка, яка сформувала певною мірою й саму лінійну тактику – штик. Його створили у Франції всередині XVII ст. Зброя, маючи штик представляє собою великий спис, який вставлялося біля дула зброї. Таким чином солдати-стрільці самі ставали пікінерами при необхідності, й могли захищатися від атаки кавалерії, а також боротися у ближньому бою з піхотою противника.

Також слід наголосити й на тому, що разом з розвитком вогнепальної зброї змінювалося й частота та інтенсивність вогню. Полководцям прийшлося переглядати попередню тактику введення бою. Іспанська терція виявилася безкорисною. Тепер війську необхідно було розвернутися на максимальну протяжність фронту, щоб якнайбільше стрільців отримали можливість здійснити одночасний залповий вогонь. Перемога таким чином залежала від того, яке військо стріляло більше, й інтенсивніше.

Але задля того, щоб стрільців було більше війську приходилось скорочувати глибину самого строю, бо якщо солдати не часто беруть участь в рукопашному бою, а сама битва проходить при безпосередній інтенсивній перестрілці, то необхідності нарощувати число рядів задля забезпечення натиску не потрібно.

Необхідність збільшити скорострільність та силу введення вогню вже в XVII ст. привела до розробки 2 варіантів стрільби:

- Караколя – розроблена голландцями. Суть в тому, що коли передня шеренга робила вистріл, та одразу відходила назад, після чого стріляла наступна лінія

- Французька техніка, суть якої полягала в тому, що коли шеренги солдат по черзі ставали на коліно, або падали на землю, відкриваючи можливість для стрільби солдатам, котрі стояли ззаду. Проте обидва методи вкрай відрізнялися важкістю, та вимагали високого рівня підготовки солдата.

Таким чином ми побачимо, що зброєзнавчий аспект розвитку лінійної тактики відіграв важливу роль у становленні тактики, та витіснення іспанської терції з поля бою.

РОЗДІЛ III

**ІСТОРИОГРАФІЯ,
ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО
ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ
ДИСЦИПЛІНИ**

**Виступ В. Златарського на XI Археологічному з'їзді в Києві
Безверха Вікторія**

*Кіровоградський обласний краєзнавчий музей
bezver2017@gmail.com*

Протягом другої половини XIX – початку XX ст. Московським археологічним товариством були організовані міжнародні археологічні з'їзди, які були спрямовані на представлення результатів новітніх наукових досліджень та археологічних колекцій. Завдяки таким зустрічам формувалися цілі колекції артефактів, що ставало приводом для створення нових або поповнення вже існуючих музеїв. Всього було організовано 15 Археологічних з'їздів, 6 з яких пройшли на території України. Однією із особливостей цих форумів був обмін досвідом та консолідація наукової інтелігенції з усієї Європи. Після публічного представлення роботи учасників були видані в збірниках «Труды археологических съездов».

Пропонована доповідь присвячена виступу відомого болгарського історика В. Златарського на XI Археологічному конгресі. Він відбувся у серпні – вересні 1899 р. у м. Києві та мав великий науковий успіх, кількість учасників конференції перевищувала 400 осіб. На з'їзді були присутні науковці з різних країн – Чехії, Болгарії, Польщі, Австрії, Латвії, Франції, Сербії та ін. В складі наукової делегації з 4 осіб, яка представляла Болгарію був і молодий вчений – Васил Златарський. На той час майбутній медієвіст викладав у Вищій школі м. Софії. Під час секційних засідань конференції В. Златарський був доповідачем та секретарем відділу старожитностей південних і західних слов'ян. 11 серпня 1899 р. історик представив свою доповідь – «Де шукати болгарську столицю».

У тексті свого виступу автор обґрунтував позицію, що першою столицею давньої Болгарії було м. Абоба-Пліска. Раніше вчений був зовсім інших поглядів, про що свідчить опублікована ним у 1898 р. стаття «Два відомі болгарські написи IX ст.». У ній В. Златарський обстоював позицію, що першою болгарською столицею був Преслав, підтримуючи усталену на той час концепцію.

Крім Василя Златарського цим питанням цікавилися інші історики, зокрема – К. Іречек та К. Шкорпіл. У 1898 р. Карл Шкорпіл опублікував статтю «Пам'ятки Одесоса і Варни», де вперше назвав давньою столицею Абобу-Пліску, але без будь-якого обґрунтування. Тоді В. Златарський досить різко відреагував на таку позицію, підготувавши рецензію та звинувативши К. Шкорпіла у бездоказовості його позиції. Проте, події наступного року змусили докорінно змінити ставлення В. Златарського до місця Абоби-Пліски у давній історії Болгарії. Навесні 1899 р. Російський археологічний інститут в Константинополі на чолі з Ф. Успенським розпочав дослідження північно-східної Болгарії. Основним завданням експедиції було віднайти та зафіксувати давні болгарські старожитності. У 1899 р. установа організувала розкопки й на території Абоби-Пліски, в яких взяв участь і сам В. Златарський. Результати роботи експедиції були опубліковані у 1905 р. в статті «Історико-археологічне значення Абоби та її околиць. Розкопки. Назва давнього поселення». Саме у згаданій роботі Ф. Успенський частково окреслив історію ідентифікації столиці давньої Болгарії – Абоби.

У сучасній історіографії залишається актуальною тема, присвячена еволюції поглядів В. Златарського щодо локалізації першої столиці Болгарії. В. Златарський, на відміну від К. Шкорпіла, надав розлоге обґрунтування на основі ретельного аналізу джерельної бази, в тому числі й археологічних матеріалів.

У пропонуваній доповіді вперше у комплексі проаналізовано позицію В. Златарського щодо ідентифікації першої столиці Болгарії. У ході дослідження нами використані праці В. Златарського, К. Іречека, К. Шкорпіла, а також опубліковані матеріали розкопок Російського археологічного інституту в Константинополі та видання XI Археологічного з'їзду.

Опрацьовані нами джерела дозволяють припустити, що на початку своєї наукової діяльності В. Златарський наслідував традиційну в історичній науці на той час точку зору. Публікації матеріалів дослідника дають нам змогу простежити зміну його поглядів. Гострий інтелект, залучення ширшого кола джерел дозволили йому дійти нових висновків та визначити у 1899 р. Абу-Пліску першою столицею давньої Болгарії.

Вопрос о характере «Избранной рады» в Российской историографии

Боровик Сергей

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Jake16bv@gmail.com

Несмотря на длительную историю изучения «Избранной рады», дискуссии, связанные с данным институтом в научных кругах, не утихают до сих пор. Одной из основных проблем, вызывающих такие оживленные споры среди историков, является, вопрос о характере данного формирования. В первую очередь такая неясность вызвана тем, что «Избранная рада» не оставила по себе никаких следов в официальных документах, а лишь упоминается в сочинении князя Курбского.

Целью нашего исследования было проследить, как менялись мнения российских историков с XIX века до современности относительно «Избранной рады», выяснить, какие факторы оказали влияние на формирование их взглядов о характере рады. Н. М. Карамзина под термином «Избранная рада» понимал священный союз, который к тому же имел неофициальный статус. Как нам кажется, внешним фактором, оказавшим влияние на взгляды исследователя, является то, что в XIX в. существовал похожий по своему характеру кружок, именуемый «Негласным комитетом».

Н. И. Костомаров считал, «Избранную раду» неофициальным формированием, в которое входили люди разного статуса. Нам кажется, что взгляды Николая Ивановича основываются на мнении Николая Михайловича. Это не удивительно, так как взгляды историка долгое время занимали лидирующие позиции в исторических кругах того времени.

С. Ф. Платонов считал, что состав участников Избранной рады отличался от боярской и ближней дум. Историк отмечал, что рада не являлась официальным учреждением, она походила на круг близких друзей государя. А. А. Зимин, видел в раде неофициальный кружок при царе, однако историк отметил, что «Избранная рада» носила компромиссный характер, т.е.

об'єднювала представителів господствующого класу навколо царя.

Ізначально Р. Г. Скрынников отождествлял «Избранную раду» с ближней думой. Однако в поздних работах взгляды исследователя изменились, теперь, по его мнению, рада состояла из нескольких кружков, возглавляемых протоиереем Сильвестром и князем Адашевым.

В. Б. Кобрин, опроверг предположение о том, что рада являлась ближней или боярской думами. Основным аргументом историка является тот факт, что протоиереи из-за своего сана не могли входить в вышеупомянутые учреждения.

А. И. Филюшкин, ознакомившись с перепиской царя с князем Курбским, пришел к выводу, что до первого послания Ивана IV князь ничего не знал о существовании рады. По мнению исследователя, представления Курбского о раде являются переработанными идеями царя. Таким образом, исследователь пришел к выводу, что рады не существовало. Н. М. Пронина, считала «Избранную раду» мистификацией, придуманной князем Курбским с целью поставить во главе преобразований и государства кого угодно, лишь бы не Ивана IV. И. Я. Фроянов считал раду неофициальным формированием, ее неофициальность историк объяснял тем, что Иван IV был заинтересован в нераспространении информации о деятельности кружка, так как это подрывало авторитет государя и престиж Русского царства.

Таким образом, можно выделить три основные тенденции, преобладающие в исследовательских кругах касательно вопроса о характере рады. К первой группе относятся: Н. М. Карамзин, Н. И. Костомаров, С. Ф. Платонов, А. А. Зимин, В. Б. Кобрин, И. Я. Фроянов, являвшихся сторонниками, неофициального характера рады. Ко второй группе: Н. П. Загоскина, Р. Г. Скрынникова, считавших «Избранную раду» официальным формированием. К третьей группе: А. И. Филюшкина, Н. М. Пронину, отрицавших факт существования рады. Факторы, оказавшие влияние на формирование взглядов историков о характере рады, можно разбить на три группы. К первой, влияние государства, общественно-политических симпатий исследователей на их позицию по данному вопросу. Ко второй, влияние авторитета предшественников на формирование взглядов историков. К третьему, введение в научный оборот новых источников, позволивших пролить свет на ранее не доступные факты.

Роль симулякрів у формуванні образів інтелігенції радянськими сатиричними виданнями

Гела Оксана

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
gela.oksana95@gmail.com*

Із розширенням кола візуальних джерел дослідники все частіше звертають увагу на ті історичні джерела, які раніше не вважалися репрезентативними, серед таких варто згадати зображення, що представлені в сатиричних виданнях – карикатури, ізожарти, шаржі. Джерельною базою нашого дослідження стали головні сатиричні журнали європейської частини СРСР: «Крокодил», «Перець» (Українська РСР), «Вожык» (Білоруська РСР), «Šluota» (Литовська РСР), «Dadzis» (Латвійська РСР), «Pikker» (Естонська РСР).

Звертаючись до питання сутності карикатур актуальним стане їхній розгляд у контексті того, чи репрезентують вони об'єктивну дійсність, або є лише копією реальності (симулякром). Одним із перших, хто ввів у науковий обіг дефініцію «симулякр» є Жан Бодрійяр, який під цим поняттям розумів копію, яка зображує щось, що не має оригінала в реальному житті, або з часом його втратила. Варто зазначити, що сюжетами карикатур часто ставали теми, що мали місце в житті: ветеринари, зоотехніки не бажали проходити практику і надалі працювати в селі, а хотіли повернутися якнайшвидше до міста; творчість художників, скульпторів не завжди була зрозумілою широкому загалові (як, наприклад, малюнки художників-абстракціоністів) тощо. Однак, з метою творення комічних, гіперболізованих, а іноді і гіперреальних ситуацій карикатуристи могли звертатися до симуляції, внаслідок якої були створені моделі реального без оригіналу і реальності. У таких карикатурах антропоморфна кукурудза наздоганяла агронома, який втік від неї, а отже і від роботи в полі. Подібні сюжети, в яких карикатуристи зверталися до симуляції, використовувалися з метою заміни існуючої дійсності гіперреальністю. Такі сюжети-симулякри допомагали окреслити стратегії життя, моделі поведінки радянського соціуму, а отже реальність ставала більш окресленою, зрозумілою. Сюжети карикатур-симулякрів не відображають об'єктивну дійсність, адже вони є образом ідей.

Для конструювання переконливої симуляції карикатуристи (не)свідомо зверталися до тактики доказу реального через уявне, істини через обман, часто поєднуючи підпис із чітким поясненням сюжету, використовуючи стереотипи, клішовані фрази, зрозумілі більшості читачів та малюнком-симуляцією (або навпаки). Прикладом може слугувати карикатура з журналу «Крокодил» від 1953 р., № 28, сторінка 2, на якій зображено науковця, який сидить в мушлі з пером та купюю паперу в руках і досліджує проблему акліматизації верблюда на Марсі. З підпису до карикатури ми з'ясуємо, що «дисертаційні роботи в деяких сільськогосподарських інститутах не мають ані наукового, ані практичного значення». Сам малюнок не є навіть гіперболізацією – це цілковита симуляція, завдання якої – сформувані відповідний образ представника тієї чи іншої професії. Для більшої переконливості у підписі до зображення карикатуристи використали узагальнений сюжет (не вказуючи інформацію про те, в якому інституті та які вчені проводять неякісні, малопродуктивні дослідження), який цілком міг би мати місце в реальному житті, на відміну від фантастичного, гіперреального малюнку. Охарактеризовані сюжети, які могли бути в реальному житті, змушують читача підсвідомо збільшувати кількість таких псевдонауковців чи навіть ототожнювати всіх представників тих чи інших професій із саботажниками, непрофесіоналами, плагіаторами тощо.

Отже, для того аби донести ідею до читача карикатуристи могли звертатися не тільки до алегорії, гіперболізації та інших художніх засобів, притаманних карикатурі, а й до симуляції. За допомогою підміни реального значками реального і доказу існуючого, реального через фантастичне, гіперреальне карикатуристи конструювали правильні (і/або необхідні) моделі поведінки радянського суспільства.

Богдан Ріхтер та його сходознавчі студії в університеті Яна Казимира у Львові 1924-1927 рр.

Лах Роман

Львівський університет імені Івана Франка

roman11lah@gmail.com

Датою заснування у Львівському університеті академічних студій з вивчення Сходу, можна вважати 28 травня 1922 р., коли було створено Польське орієнталістичне товариство. На сьогодні ця тема є доволі опрацьованою такими науковцями як, Ярема Полотнюк, Андрій Козицький, Тадеуш Левіцький. Однак, більшість дослідників зробили значний акцент на вивченні спадщини сходознавців, які займалися Близьким чи Середнім Сходом, не беручи до уваги студії з вивчення Далекого Сходу. Ми ж у своїй доповіді опиратимемося на архівні дані, які дозволять окреслити історію формування китаєзнавства та японознавства як наукової дисципліни в університеті Яна Казимира. Наукова новизна полягатиме у висвітленні біографії Б. Ріхтера та його сходознавчих студій, яка раніше не була предметом досліджень.

Богдан Адольф Ріхтер народився 17 серпня 1890 р. у Варшаві, за адресою Новий Світ 8. Після закінчення варшавської гімназії №4 отримав атестат зрілості від 4 червня 1900 р. Вищу освіту здобув у Лейпцигському університеті, отримавши ступінь доктора філософії в 1914 р. Членами комісії, які були присутні на захисті дисертації стали: Карл Вейле, Август Конрад та Карл Лампрехт. В 1914 р. видав свою працю «Über die Fabelwesen des alten China». Ще у 1914 р. у «Przegląd Warszawski» було надруковано працю «O języku i piśmie chińskim». Офіційно отримав диплом про закінчення філософського факультету 23 травня 1922 р., захистивши дисертацію «Das Shanhai king im Vergleich mit dem Shuking und Shiking. Eine geographisch-historische Abhandlung». В часи Першої Світової Війни був інтернований російською владою вглиб Росії. Деякий час, науковець працював у музеї Рум'янцева, що дало йому змогу написати працю під назвою «О древней китайской ксилографии». Повернувшись до Варшави, Б. Ріхтер у 1918 р., залишив без власної, цінної на східні джерела, бібліотеки, яку ревізувала російська влада, разом із примірником його докторської дисертації. Цього ж року був призначений лектором з японської та китайської мови у Варшавському університеті. У 1920 р. завідувачем кафедри Далекого Сходу. Науковець за власний кошт зібрав цінну бібліотеку для вивчення Далекого Сходу. Від 24 травня 1921 р. паралельно викладав китайську мову у Вільному польському університеті.

Згодом Б. Ріхтер отримав запрошення на вакантну посаду від Владислава Котвича у Львівському університеті. Вже 27 травня 1924 р. відбулося засідання комісії університету Яна Казимира в складі Яна Чекановського, Анджея Гавронського, Зігмунта Смогожевського щодо присвоєння Богдану Ріхтеру титулу габлітованого доктора. В якості своєї роботи, науковець запропонував монографію «O najstarszych geografach chińskich», яка була надрукована у «Przegląd Geograficzny». Переклади китайський поетів науковець видав у «Przegląd Warszawski» за листопад 1922 р. Інша його робота відома лише за назвою «Wypisy chińskie». На захисті в університеті Яна Казимира також

була запропонована праця «Wypisy jarońskie» в якості підручника з японської мови. «W sprawie transkrypcji chińskiej» та «O Michale Boimie (1612–1659)» були надруковані в «Rocznik Orientalistyczny» (1919-1924). В третьому томі «Rocznik Orientalistyczny» (1925) була опублікована стаття «Einige Randbemerkungen zu der Li-frage».

Таким чином, протягом трьох років в університеті Яна Казимира була можливість для студентів слухати лекції з китайської та японської мови, культури, історії. Праці Богдана Ріхтера і сьогодні становлять науковий інтерес, а його біографія є несправедливо забутою польською історіографією, хоча науковця можна вважати зачинателем в галузі Китаєзнавства та японознавства не тільки в Львівському університеті, а й Варшавському.

Типологія «місць пам'яті» будівлі Головного корпусу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Пасько Анастасія

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
nastasiapasko@gmail.com*

Каразінський університет сьогодні – це бренд, міцним фундаментом якого є науковий та історичний спадок університетської спільноти. Цей спадок сьогодні транслюється через «місця пам'яті», що в комплексі формують символічний простір будівлі Головного корпусу. Це дослідження спрямоване на вивчення «місць пам'яті», створення яких обумовлено реалізацією університетської політики пам'яті.

У роботі використовувалися праці, присвячені проблемам історичної пам'яті та політики пам'яті (П. Нора, Л. П. Нагорна, М. Маколи, Н. М. Сокольнікова). У ході дослідження створено базу даних фотографій меморіальних об'єктів, мистецьких оздоблень та іменних аудиторій, проведено ряд інтерв'ю з представниками 9 факультетів, розміщених у Головному корпусі.

До «місць пам'яті» ми зараховуємо монументальні «місця» (пам'ятники, іменні дошки, бюсти), мистецьке оздоблення, культурні інституції (музеї, мистецькі центри) та іменні аудиторії, як осередки внутрішньофакультетської комеморації. У сукупності вони й відтворюють символічний простір будівлі Головного корпусу.

Монументальні місця наочно транслюють інформацію, а мистецьке оздоблення має символічний характер та орієнтоване на підсвідомий рівень трансляції. Окремо можна аналізувати кожну з груп, досліджуючи особливості сюжетів та інформаційного навантаження.

Навколо будівлі Головного корпусу розташовано 4 монументальні пам'ятники, які пропонують міському простору сюжети, пов'язані з визначними особами університету. Крім того, ряд бюстів є частиною внутрішнього «символічного простору».

Іншими за формою є меморіальні дошки, які класифіковані за типологічним принципом. Меморіальні дошки, присвячені постатям – 45%; «анотаційні» дошки – 55%.

Монументальні місця кристалізують пам'ять про окремих особистостей, чиє життя було пов'язане з університетом у різні часи. Так, з монументальних об'єктів 46% увіковічують пам'ять про осіб, які були пов'язані з Імператорським Харківським університетом; 31 % - осіб, які працювали за радянських часів; 23% - осіб, які працювали в університеті за радянських часів та в умовах незалежної України. Відсоткове співвідношення пов'язано з тим фактом, що в будівлі Головного корпусу університет знаходиться з 1963 року.

Аналіз особистостей дає змогу говорити про різне відношення особистостей до університету. Умовно їх можна поділити на тих, хто тільки «навчався» – 18%; «працювали» – 46%; «навчалися і працювали» – 27%; «не мали прямого відношення до університету» – 9%. З частки осіб, які тільки «працювали» в університеті, можна простежити рід зайнятості. Переважна частина обіймала адміністративні посади.

Окрему категорію становлять невід'ємні елементи архітектурного образу будівлі Головного корпусу, які звернені до міста: годинник, барометр та портик з написом «університет».

В університеті для популяризації та підтримки інтересу необхідне функціонування інституцій, завданням яких є культивування університетської пам'яті. У просторі Головного корпусу інституцією, що займається збереженням та популяризацією пам'яті є Музей історії Харківського університету. Іншими за спрямуванням інституціями є Музей археології Харківського університету та Галерея сучасного мистецтва Єрмілов-Центр.

Таким чином, сьогодні символічний простір університету різниться своїми формами та методами трансляції, з чим пов'язана різниця у критеріях типологізації. За територіальним розташуванням більша частина розміщена у «внутрішньому» символічному просторі, мотиви якого звернуті до визначних дат чи подій для університету. Більша частина елементів якого має символічний зміст та транслює його на підсвідомому рівні, впливаючи на формування університетської ідентичності. У свою чергу у «зовнішньому» символічному просторі переважають монументальні об'єкти, які увіковічують пам'ять про визначних осіб, чиє життя пов'язано з університетом. Тим самими підтверджуючи першість Каразінського.

Публікації епістолярних джерел: інформаційний потенціал, характер, особливості

Проказа Вікторія

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
viktoriyaprokaza@gmail.com*

Останім часом для дослідження історії вітчизняної науки все частіше залучаються джерела особового походження. Попри те, що інформаційний потенціал листування для історіографічних студій залишається до кінця не визначеним, саме ця категорія джерел зараз набуває важливого значення в подібних дослідженнях. Беручи до уваги специфіку фаху історіографів, дослідники виділяють в окремий блок власне листування з колегами, адже інформація, що міститься в листах, дає можливість не тільки доповнити

додатковими фактами біографії кореспондентів, але і охарактеризувати відносини в науковому співтоваристві. Одночасно листи містять матеріал для характеристики творчої лабораторії вчених, а також неписаних правил етикету в науковому середовищі та в цілому університетської культури.

Не дивно, що кількість археографічних публікацій листування вчених та зокрема істориків сьогодні зростає. Важливою особливістю таких публікацій є їх двоїстий характер: з одного боку, це публікації джерел, з іншого боку, публікації листування стають результатом відбору дослідниками, які керуються певними критеріями при визначенні інформаційної цінності джерел, відчуваючи вплив як власної дослідницької практики, так і наукової моди. Саме тому дослідження особливостей та мотивів археографічних публікацій листування є важливою проблемою історії науки, а саме такої галузі як джерелознавство історіографії.

У ході дослідження нами було проаналізовано 53 публікації листів видатних гуманітаріїв Харківського університету XIX – початку XX ст. Це – епістолярні комплекси Д. І. Багалія (18 публікацій), І. І. Срезневського (9 публікацій), В. П. Бузескула (8 публікацій), Є. К. Редіна (7 публікацій), М. С. Дрінова (6 публікацій), М. Ф. Сумцова (5 публікацій), опубліковані у період з 1891 до 2015 р. При цьому предметом аналізу стали саме передмови до археографічних публікацій.

Метою дослідження стало з'ясування особливостей традиції археографічних публікацій листування у період з 1891 до сьогодні.

Для реалізації мети нами було простежено динаміку археографічних публікацій листування істориків Харківського університету (імперський період – 7 публікацій, радянський – 10, пострадянський – 36), питання авторства таких публікацій (коло наукових інтересів авторів, кількість публікацій, місце роботи), географії та місць видання.

Окрема увага приділялася аналізу особливостей змістовного наповнення передмов до публікацій листування вчених. Зокрема, ми намагалися визначити мотиви публікацій та розуміння авторами інформаційного потенціалу джерел, визначити принципи відбору джерел та археографічні принципи публікації листів, а також розглянути характеристики змісту епістолярного комплексу, що надавалися авторами.

Результатом дослідження стало також виділення певних особливостей написання публікацій листів у різні періоди та формування певного сучасного канону подібних публікацій.

Так, в імперський період публікації носили меморіальний характер, що зумовлювало їхні особливості, наприклад, виклад біографії вченого, власні слогади про нього. В радянський час публікації слугували доповненням біографії особистості. В пострадянський період призначення публікацій епістолярних джерел скоріше розглядалося у діапазоні від розкриття маловідомих сторінок життя вчених до пропагування розширення проблематики історіографічних досліджень за рахунок перспективних та новаторських тем, таких як проблеми комунікації між вченими всередині наукового товариства, антропологічні аспекти історії вітчизняної науки та історії українського національного руху.

**До питання історіографії єврейського опору в роки Голокосту:
український вимір**

Стрільчук Марина

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
marynastrilchuk@gmail.com*

Наукове вивчення проблеми єврейського спротиву в роки Другої світової війни є частиною загальної історіографії Голокосту. З часів незалежності українською історичною наукою було створено значну кількість різної за формою та змістом наукової літератури з вищезазначеної проблематики – монографії, статті, тези доповідей, археографічні публікації тощо. Однак, як засвідчує огляд історіографії проблеми, фактографічне опрацювання історії Голокосту загалом і, зокрема теми опору, значно випереджає її узагальнююче осмислення. Окрім того, проблема єврейського опору розглядається вченими не лише в контексті історії Голокосту, але й як складова частина загального руху Опору проти нацизму та окупаційного режиму в роки Другої світової війни. Євреї боролися з нацизмом у складі радянських, українських та польських антинацистських формувань, створювали власні партизанські загони та підпільні організації.

Тож нашою метою є комплексний аналіз вітчизняної історіографії єврейського руху опору на українських теренах, виокремлення етапів наукового осмислення теми та визначення «білих плям» у дослідженні цієї проблематики.

Формування нових незалежних держав після розпаду СРСР стало вирішальним чинником для творення нової історіографічної ситуації у пострадянських країнах. З 1990-х рр. в Україні почали з'являтися перші наукові публікації, присвячені Голокосту. Одним із перших дослідників, який досліджував проблему участі євреїв України в русі опору, став С. Єлисаветський, який у своїх працях розглядав проблему участі євреїв в партизанському та радянському підпільному русі в контексті «єврейського опору». Дослідником було виокремлено кілька форм єврейського антинацистського спротиву – невиконання наказів окупаційної влади, втечі із гетто і таборів, індивідуальні та колективні самовбивства, повстання.

М. Тяглий серед форм єврейського спротиву Голокосту називає такі: економічне протистояння (незаконне виробництво товарів, контрабанда, матеріальна взаємодопомога), організоване протистояння (створення структур для мобілізації людських і матеріальних ресурсів у боротьбі з режимом), культурне і духовне протистояння (індивідуальні або колективні дії, спрямовані на збереження морально-психологічної окремішності, національної і людської гідності), релігійне протистояння (поведінка згідно з морально-етичними нормами юдаїзму), перехід на нелегальне становище і втечі, збройний опір.

З'ясуванню участі євреїв у антинацистській боротьбі радянського підпілля Києва присвячено праці М. Слободянюка. Участь євреїв в радянському підпільно-партизанському русі в Дніпропетровській області вивчала А. Фаримець. Ф. Винокурова досліджувала участь євреїв у партизанському русі на теренах Вінниччини.

Отже, протягом останніх двох десятиліть вітчизняними істориками було створено значну кількість наукової літератури, присвяченої проблемі єврейського опору Голокосту та участі євреїв у загальнорадянському русі Опору нацистській окупаційній політиці. За формою це переважно окремі наукові статті або тези доповідей під час роботи конференцій. Проблемне освоєння теми було зосереджено на питаннях виявлення форм і методи опору та регіональних особливостях спротиву. З огляду на це, констатуємо, що дослідження історії єврейського руху Опору в Україні все ще залишається актуальним. Накопичений і введений до обігу значний архівний матеріал, формування бази усних свідчень створює інформаційний потенціал для монографічного осмислення проблеми єврейського опору в Україні, підпільної діяльності євреїв у гетто та таборах. Серед недостатньо вивчених залишаються питання духовного, індивідуального спротиву євреїв політиці Голокосту, питання стратегій міжнаціональної допомоги та форм солідарності у спротиві нацистській політиці.

**«Політики тіла» покоління українських «державників»
(1882-1883 р.н.): контент-аналіз**

Тонкошкур Іван

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
tonivan@i.ua*

Під «політикою тіла» у даному дослідженні розуміється антропоморфна метафора держави – контекстуальні лексеми, що відсилають до людської тілесності на означення державних утворень, володінь, територій й визначають сенси та способи їх функціонування.

Метафора тіла та тілесності слугувала одним з найдавніших образів, котрий, принаймні, з часів Середньовіччя – уявлень про містичне тіло Христове та «два тіла» короля, – формував моделі для позначення розмаїтих політичних інституцій. Отже, будучи задіяним у змістовний простір уявлень про державу та владу, тіло виступало однією з впливових та визначальних політичних категорій – було включене у політичний дискурс протягом століть – аж до сьогодення.

На другу половину XIX ст. припадає формування модерного уявлення про Україну як історико-культурну та політичну реальність – у працях провідних українських інтелектуалів (істориків та, водночас, політиків) – передусім, М. Костомарова, В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Грушевського, Д. Дорошенка та ін. Разом з тим, на сьогодні майже відсутні дослідження з галузі, котрі б розглядали вплив «політики тіла» на формування уявлень вітчизняних інтелектуалів щодо історичного минулого та політичного сучасного України. Дана розвідка намагається частково заповнити цю лакуну.

Метою дослідження є визначення міри кореляції між «політикою тіла» та генарцією через аналіз текстів знакових репрезентантів українського «державницького напрямку» епохи Модерну.

Гіпотеза, котра має бути тут верифікована (або, відповідно, спростована), полягає у тому, що у межах одного покоління (українських) інтелектуалів

формується спільна «політика тіла», яка не залежить від зовнішніх факторів таких, наприклад, як «ідеологія».

Для верифікації гіпотези була задіяні тексти двох представників однієї генерації (1882-83 р.н.), котрих традиційно зараховують до різних ідеологічних течій «державницького напрямку» – «консерватизму» (В. Липинський) та «націоналізму» (Д. Донцов).

Оскільки «політика тіла» належить до різновиду латентної інформації, то для її вилучення обрано суголосний предмету кількісний підхід, який реалізовано в одному з «кліометричних» методів обробки текстових даних – семантичному контент-аналізі.

Наша гіпотеза вважатиметься підтвердженою, якщо у межах певного діапазону значень показники зустрічаємості метафор тіла у текстах В. Липинського та Д. Донцова будуть близькими. В іншому випадку – при фіксації значних розбіжностей цих показників – стане очевидним висновок про вплив ідеології на політику тіла в межах певної генерації.

Підрахунки, отримані у результаті дослідження свідчать про високу частотність у текстах як Д. Донцова, так і В. Липинського образів тілесності, котрі відсилають до фізичної смерті тіла. Така спільна в межах генерації «політика тіла» може бути охарактеризована як «некрофільська»: тут маємо 80% відсотків збігів топ-десятки тілесних словоформ у межах генерації 1882-83 р.н. (текстів Д. Донцова та В. Липинського) та 90% – у текстах Д. Донцова, що належать до різних стадій його соціалізації. Це значить, що програма, котра латентно, через приховані у текстах огляди тіла керувала уявленнями про Україну у межах так званого «державницького напрямку», до якого належали обидва представники цього покоління, не виглядала «оптимістично» та віщувала для неї невтішний кінець – вектор на самознищення. Це значить, врешті решт, що саме приналежність до одного покоління на початку ХХ ст. формує «політику тіла» цього покоління.

Ймовірно такий стан справ є однією з причин, чому ідеології, які назовні проголошують «позитивний» культ сильної держави – по факту, на рівні прихованих метафор тілесності, що з-за сценою керують образами держави задають зовсім протилежні («негативні») сценарії щодо цієї державності. Радше за все на концепції України впливає, насамперед, когортний фактор й, насамкінець, – ідеологічний.

РОЗДІЛ ІV
ІСТОРИЯ КУЛЬТУРИ

Внесок Никанора Харитоновича Онацького в культурний розвиток Слобожанщини першої третини XX століття**Арістархова Марина***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
marinaaristarkhova363@gmail.com*

Життя та творчість Никанора Харитоновича Онацького співпала з роками ствердження нового мистецтва, коли традиційні реалістичні тенденції на початку XX століття перехрещувалися з модерністськими течіями. Незважаючи на нові течії, які важко прокладали свій шлях у мистецтві межі XIX-XX століть панував реалістичний напрям, що живився від демократичних ідей передвижників.

Саме в цей складний час формувалась мистецька особистість Никанора Онацького. В його творчості відобразилися найкращі традиції реалістичного мистецтва другої пол. XIX - поч. XX століття, який розвивався шляхом поглиблення та удосконалення образотворчої мови.

Актуальність теми обумовлена тим, що до недавнього часу місце та роль Никанора Онацького в історії української культури першої третини XX століття залишалася поза увагою істориків, музеєзнавців, мистецтвознавців. До того ж, на жаль, у 1930-х роках було вилучено та знищено архівні матеріали, пов'язані з його ім'ям. Мистецький доробок і педагогічна праця, організація музейної справи і участь у громадському житті Сумщини, наукові розробки музейних колекцій та археологічні дослідження краю – на все це тривалий час було накладено табу, і не могло бути документально простеженим і введеним до наукового обігу.

Мистецька й життєва доля художника була досить типова для тодішнього інтелігента. Художник віддавав перевагу пейзажу, пленерному вирішенню натури. Тематикою його робіт завжди були мальовничі природні краєвиди з мальвами, польовими квітами чи бузком, які перетворювались в соковиті натюрморти з опішнянськими вазами, оздобленими народними орнаментами. Найбільше його робіт присвячено сільській тематиці. Художник любив зображати простих селян за їхніми буденними справами. Він отримував задоволення в змалюванні краси сільського двора та мальовничого пейзажу.

Початок творчої кар'єри Никанора припадає на той час, коли він приїздить до Одеси в 1900 роках, де мистецтво набувало нового дихання. В цей період, в його особливій художній манері та підходах до зображення предмету відчувався вплив творчості І. Ю. Рєпіна. Саме його вказівки і поради були такими собі завершальними вершинами в освіті, які допомогли Никанору Онацькому остаточно визначитися і сформуватися як художник-реаліст, пізнати таємниці майстерності.

На початку XX століття художника цікавлять імпресіоністи, що помітно в пейзажах та натюрмортах, виконаних на пленері. Іноді він прагне до стилізованих зображень, які співзвучні з стилем модерну. Увагу художника привертає етнографічний матеріал: мазанка, піч, прядильний станок – все, що оточує селянина. Н. Х. Онацький досить своєрідно передає світлові ефекти, підкреслюючи характерні риси селянських типажів.

Мистецьку спадщину Никанора Харитоновича складають: портрети та

автопортрети, живописні та графічні роботи, які знаходяться в музейних колекцій Сумського, Харківського, Полтавського та Лебединського художніх музеїв, та Чугуївському історико – художньому заповіднику ім. І. Ю. Рєпіна. Також важливо зазначити, що деякі мистецькі твори знаходяться в приватних колекціях.

Постать Н. Х. Онацького займає гідне в творчому доробку українського образотворчого мистецтва. Саме завдяки подвигницькій справі таких діячів, як він, набувало свого значення культурне життя провінцій, яке органічно впливалося в могутній потік вітчизняного мистецтва першої чверті двадцятого століття.

Цінність художньої спадщини Никанора Онацького полягає ще й в тому, що він залишив своїм нащадкам пейзажі місць, архітектурних споруд пов'язаних з іменами знаменитих людей Сумщини, в первинному вигляді. До таких творів можна віднести такі прекрасні акварелі садіб Лінтварьових та Кублицького, каплиць та споруд давніх часів, а також будівлі, що були споруджені за кошт меценатів Харитоненків, Лещинських, Хрущових.

***Микола Лисенко і спільнота Петербурзької консерваторії
(1874-1876 рр.)***

Ваніна Марія

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
vaninamariak@gmail.com*

Постать видатного українського композитора Миколи Віталійовича Лисенка неодноразово ставала предметом дослідження багатьох істориків. Насамперед вони концентрували свою увагу на біографії та творчій спадщині митця. Однак, залишається нерозкритим питання мережі його інтелектуальних комунікацій, зокрема періоду навчання у Петербурзькій консерваторії (1874-1876 рр.). Мета даного дослідження полягає в тому, щоб охарактеризувати коло спілкування М. Лисенка у зазначені роки та виявити, чи ввійшов він до спільноти консерваторії.

Біографія композитора і його творча спадщина знайшли своє відображення у працях Л. Ревуцького, Л. Кобилянського, В. Дяченка, Л. Архімовича та М. Гордійчука, Т. Булат, Р. Скорульської, М. Гозенпуда, М. Грінченка, С. Дрімцова. Основні теоретичні підходи щодо вивчення мереж культурно-інтелектуальних комунікацій запропоновані у працях І. Колесник.

Джерельною базою дослідження стали епістолярії, спогади сучасників про М. В. Лисенка, автобіографії композитора, публіцистика та документальні джерела.

Для того, щоб навчитись оркеструвати свої твори, М. Лисенко вирушає до Санкт-Петербурга, де у консерваторії викладав М. А. Римський-Корсаков. Спілкування з ним мало допомогти М. Лисенку знайти прийоми гармонізації, які б відповідали природі українських народних пісень. Взаємовідносини типу «вчитель-учень» збагатили досвідом і важливою інформацією обидві сторони. Заняття у М. Римського-Корсакова розширили музичну ерудицію М. Лисенка. У свою чергу, зібрані останнім народні пісні зацікавили

М. Римського-Корсакова. Деякі з них він увів у свою «Малоросійську фантазію» для симфонічного оркестру. Тож, можна сказати, що ці відносини носили також творчий характер.

Через свого професора Микола Лисенко познайомився із представниками «Могутньої купки»: М. Мусоргським, О. Бородіним, Ц. Кюї. Спілкування з членами цього професійного творчого гуртка розширило музичні інтереси нашого композитора і познайомило його з новими методами гармонізації української народної музики. Також М. Лисенко познайомився із професором консерваторії О. Рубцем і етнографом В. Пасхаловим. М. Лисенко зближується з братами Рубінштейнами. Через М. Мусоргського та В. Пасхалова М. Лисенко знайомиться з істориком та публіцистом Д. Мордовцевим та М. Костомаровим. В свою чергу, М. Мусоргський був пов'язаний з українським гуртком у Петербурзі, оскільки тоді працював над оперою «Сорочинський ярмарок» і тому часто звертався за порадою до історика М. Костомарова.

На той час у столиці проживали, окрім М. Костомарова ще етнограф О. Русов та фольклорист І. Рудченко. З ними наш композитор підтримував тісні дружні та робочі стосунки і після того, як повернувся з Петербурга. Особливо це стосується Олександра Русова, якого з М. Лисенком багато у чому звела нива народницької та громадської діяльності. Загалом, цей гурток об'єднував земляків, уродженців України.

Отже, під час навчання у Петербурзі Микола Віталійович Лисенко не тільки збагатив свої знання з теоретичних і практичних питань, а і розширив своє коло спілкування. Він на деякий час увійшов до професійної спільноти композиторів Петербурзької консерваторії. Також М. Лисенко знайшов однодумців, які мали певний вплив на розвиток української культури на рідних теренах.

Кельтська цивілізація, як вагомий чинник формування етногенезу та культурних елементів Східної Європи та України зокрема
Карпенко Артем

Харківська гуманітарно-педагогічна академія
temaa0703@gmail.com

Проблематика кельтського чинника в історії нашої країни серед істориків все частіше і частіше постає на порядок денний. Але, якщо звернутись до декількох праць з цієї теми, то ми побачимо велику кількість розбіжностей і протиріч, а саме тому постає необхідність дійти певного висновку і систематизувати подані різними авторами варіанти розвитку кельтської історії на теренах України, тому що вона є основоположною для розуміння процесу етногенезу нашого українського народу.

Кельтська цивілізація сформувалась в період з VII по VI століття до нашої ери в передгір'ях Альп на території сучасних Угорщини, Австрії, Франції та Швейцарії. В процесі формування кельти набувають високої за тих часів військової майстерності, вони швидко просувалися Європою, завойовуючи і підкорюючи народи Атлантики аж до Дніпра. В цей період ними створюються власні князівства, які розташовувалися на території

від Атлантичного океану і до Чорного моря. З часом культура кельтів почала розповсюджуватися і дійшла до Центральної та Східної Європи. В гарному стані до нас дійшли скарби кельтського мистецтва, які було знайдено в кургані Шопрона на території Угорщини, знайдений посуд датується VII століттям до нашої ери, з себе він представляє розмальовані глеки з елементами розпису. За даними археологічних джерел, політичне оформлення кельтів і їх території завершилося в гальштатський час, про що говорять їх релігійні і культурні рештки. Як засвідчують наукові праці, кельти на сусідніх з Україною землях не знали іншого способу ведення господарства окрім військового, а тому не викликають питань знайдені в похованнях кельтських чоловіків мечі, списи и щити.

Однак, на рубежі III-II століть кельтський світ зазнав тортур з боку римлян, а тому їм не залишалось нічого, як опанувати Паннонією та близькими до неї землями, у тому числі і українськими, і створити там свої князівства: Галатію, Богемію та Малу Азію. Деякі вчені вважають, що в той період на Дністро-Дніпровських землях кельти наштовхулись на культури скифів та греків Північного Причорномор'я. Також вважаються, що з 390 по 207 роки до нашої ери кельтська культура вкорінюється і стає домінуючою в Україні.

Історіографією та ретельним дослідженням кельтського світу на території Європи займалася велика кількість вчених, з них я можу виділити двох, на мою думку, дуже ретельно доповідаючих про життя цього народу: «Кельтська цивілізація на території України» В. Ідзьо та «Військові традиції давніх кельтів на землях України» Г. Казакевич. Серед археологів кельтського питання можна виділити герцогиню Меклебургську, яка у 1907 році займалася польовими розкопками на території Гальштату, саме вона подарувала Світу безліч знахідок кельтського етносу, зокрема 26 захоронень кельтських воїнів.

Отже, актуальність роботи полягає в тому, що саме вплив кельтського етнічного чинника призвів до кристалізації суспільства давніх слов'ян, а тому дуже важливим є питання аналіз суспільно-політичних, економічних та релігійних процесів, які були притаманні етнічним кельтським племенам, адже сама за їх участі відбулося подальше формування тодішньої слов'янської групи народностей, яка має прямий зв'язок із походженням українського народу.

Образ мисливства у Речі Посполитій XVI – I половини XVII ст.: середньовічні традиції та ренесансні новації

Кравченко Надія

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
nadija.sabia@gmail.com*

Мисливство віддавна було частиною економіки, переважно як допоміжна галузь, що забезпечувала людину хутром (яке у т.ч. мали експортне значення) і додатковими харчовими ресурсами. У часи Середньовіччя полювання набуває рис аристократичного захоплення – з'являються перші обмеження на користування лісовими угіддями та штрафи за незаконно впольовану дичину.

На українських теренах мисливству в ранньомодерний час присвячені поодинокі праці (наприклад, за авторством Івана Крип'якевича). У польській історіографії цій темі присвячена низка праць за авторством В. Жембицького,

Ю. Ейсмонта, К. Шпетковського, А. Самсонович та ін. Ранньомодерний період незрівнянно багатший на джерела – літературні пам'ятки, живопис та графіку, зображення на гербах й печатках та ін. Дослідження образу мисливства на основі такої великої кількості джерел потребує комплексного підходу і використання емпіричних та теоретичних методів дослідження.

З початком епохи Ренесансу починає змінюватись ставлення й до мисливських багатств, і до природи загалом. Ще за часів Владислава Ягайла існувало явище масової заготівлі м'яса для походів у королівських володіннях, проте в XVI ст. завдяки поступу тваринництва воно зникає. Ще однією характеристикою середньовічного полювання було використання під час нього соколів та інших хижих птахів, що є тюркською традицією. У вищезазначений період використання таких помічників мисливця було ознакою престижу і радше даниною традиціям, але помічником мисливця у цей період були переважно мисливські псівки. Загалом полювання в Європі займає нішу лицарських боїв, себто спортивної підготовки до військових походів. До цього варто додати зміну зброї – лук і стріли поступаються вогнепальній зброї як на полі бою, так і на полюванні. Новацією часів Ренесансу стала участь у полюванні жінок, зокрема, достеменно відомо про участь у полюванні королев Олени Московської та Бони Сфорца.

Окрім того, збільшується інтерес до природного світу як такого. Найяскравіше це проявляється у мистецтві та в появі численних графічних робіт зі сценами полювання, появі мисливських сюжетів у творах образотворчого мистецтва, на кахлях чи в декорі посуду. Подекуди в графіці використовуються античні образи, як і в літературних творах, де фігурують сцени полювання. Популярними стають трактати-порадники про те, як полювати на конкретних тварин, як доглядати за кінями, якого помічника (хижого птаха чи собаку) вибрати, яку зброю краще обрати.

Поza мистецтвом, власне з економічної точки зору, мисливство отримує більш окультурені форми. З'являється не лише розуміння необхідності обмежити лісокористування, а й те, що варто підгодувати тварин в холодну пору року, а також обмеження деяких угідь виключно для цілей полювання – в такі «сади» тварин у т.ч. могли підселяти. Полювання, з одного боку, було характерною шляхетною розвагою, проте водночас часто було і лише справою смаку чи підтримання іміджу – серед представників аристократії, як і серед польських королів, були ті, хто обожнював мисливство, як і байдужі до нього. Звісно, окремі мисливські угіддя, дорогі коні та багато спеціально навчених псівиків були доступні меншості. Те саме варто сказати і про мисливські будиночки, які з'являються в цей час, але поширення набувають у XVIII ст.

Підсумовуючи, варто зазначити, що у розвитку мисливства як такого з'являється чимало новаторських тенденцій, які повною мірою проявились у XVIII ст., коли мисливство стає більш рафінованим і витонченим. Проте варто підкреслити і те, що бажання зберегти фауну переважно обумовлювалось економічними причинами, часом і фактором престижу, гуманізм тут грав радше символічну роль. Водночас саме в цей період з'являється усвідомлення цінності цього ресурсу, необхідності його збереження замість хижацького винищення задля швидких прибутків.

**Функціонування атрибутів *Asedia* у фільмі Ларса фон Трієра
«Меланхолія»: взаємодія різних видів мистецтва**

Котляр Олександра, Левченко Ілля

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
levchenko@knu.ua*

У доповіді розглянуто функціонування образів Меланхолії у фільмі Ларса фон Трієра. Режисер уводить у фільм класичні атрибути *Asedia* і посилює їх музичною складовою, а саме музикою Вагнера. Таким чином, маємо взаємодію живопису, музики і кінематографу. Це ставить перед дослідниками методологічний виклик, оскільки класичні методи історії мистецтв (формалістичний, іконологічний, іконографічний) піддають критиці постструктуралісти. Метою дослідження є виявити та проаналізувати образ Меланхолії (*Asedia*), що існував у європейському мистецтві ранньомодерної доби.

Іконологія – це здатність образів нести самостійний сенс, незалежно від задуму художника. Уперше цей термін в обіг увів Чезаре Ріпа: він створив свою іконологічну енциклопедію, яка стала для одних джерелом образів, для інших – способом трактування численних алегорій, що виникли в епоху Ренесанса та Бароко. У 1920-30х рр. іконологія, завдяки німецькому вченому Абі Варбургові, отримала наукове підґрунтя. Таким чином, в основі дослідження образу Меланхолії лежить іконологічний метод, який є інструментом для інтерпретації образів, проведення між ними паралелей, пошуку екстраполяцій (у тому числі – в кінематографі), аналізу функціонування тих чи інших атрибутів в різні історичні періоди, конструювання з окремих елементів цілісних сюжетів.

На початку фільму постає картина сну головної героїні на ім'я Жюстін, після чого в ході подій сон перетворюється на реальність. У цій частині фільму розкрито візуальну мову Ларса фон Трієра. У зображенні сну, в якому Земля зіштовхується із планетою Меланхолія, поглинаючи її, натрапляємо на взаємопов'язані елементи: сонячний годинник, який є алегорією *tempo mori*, надприродні сили, місяць та зорі, блискавки, що з'являються упродовж всього фільму для того, аби передати складні почуття героїв. Початок фільму виступає його розв'язкою: навмисне позбавлення твору інтриги створює атмосферу неминучості смерті. Алегоричні сцени супроводжує містична музика Вагнера: вона акцентує увагу на надприродних силах, із яким подекуди пов'язували меланхоліків.

Окремо розглянуто образ Жюстін у кінокартині. В одній із сцен героїня, позбувшись земних бажань та прагнень, оголена лежить під місяцем та зорями, які є традиційними атрибутами часу. Час вважався покровителем меланхоліків – людей, здатних проявляти всі типи темпераментів, яким після емоційного збудження характерні вигоряння, небажання що-небудь робити й сама депресія як така. Ці поетапні прояви *Asedia* бачимо на прикладі поведінки Жюстін – творчої особистості, яка із наближенням планети Меланхолія все більше піддається останній. В одній із головних сцен фільму Ларс фон Трієр зображає Жюстін у стані *asedia*: вона у весільній сукні із напівзаплющеними очима пливе річкою із квітами в руках та навколо. Фрагмент, очевидно, є

відсилкою до картини Дж. Мілле «Офелія», на якій художник зобразив момент між життям і смертю, що і передає стан меланхолії. Алюзії знаходимо також у шекспірівському образі Офелії, яка помирає серед квітів, які Гертруда приготувала для весілля.

Питання обізнаності режисера з історією функціонування атрибутики Меланхолії не відіграє ключової ролі: застосовані у фільмі (під)свідомі образи створили унікальну алегоричну мову картини, у якій поєдналися як традиційні уявлення про *Acedia*, так і сучасна перцепція стану Меланхолії.

Культ Сатурна у комеморативній репрезентації Єлизавети I Тюдор та Джеймса I Стюарта

Левченко Ілля

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
levchenko@knu.ua*

Вивчення «образу» у цілому й образу влади зокрема формує специфічний текстually-інформаційний простір, що отримав назву потестарної імагології. Безумовно, епосі ранніх Стюартів як у вітчизняній, так і (тим більш) у зарубіжній історіографії присвячено чимало напрацювань. Попри довготривалий інтерес до постаті Джеймса I та Чарлза I Стюартів не одного покоління різних історичних шкіл, лише нині вчені-історики почали звертатися до інших аспектів королівської влади цієї доби. Разом із цим, дослідники переходять від вивчення історичних подій та особистостей, окремих конфліктів до дослідження політичних структур, їх функціонування й еволюції в соціальному контексті.

У доповіді проаналізовано атрибути Сатурна, що їх використано в представленні образу Джеймса I Стюарта у 1640-1650х рр.

Джерелами слугували розписи Пітера Пауля Рубенса у Вайтголі, замовлені Чарлзом I у період безпарламентського правління (1629-1640), робота невідомого художника 1610 р. та гравюра Джона Друзхавта 1651 р., виконана для ілюстрування книги Майкла Спарка «Truth Brought to light and discovered by time or A discourse and Historicall Narration of the first XIV years of King James Reigne». Такий аналіз дасть змогу з'ясувати, як сприймали й «пам'ятали» короля його наступники; як ці наступники вибудовували його образ і як цей образ змінювався внаслідок конкретно-історичних подій (зокрема, динамічних для Великобританії 40-80х років XVII ст.).

Ув основі теоретико-методологічної бази лежить принцип історизму та науковості. Ми послуговувалися класичними методами історії мистецтв. Застосовуючи іконографічний та формально-стилістичний метод, стверджував Е. Панофські, слід бути знайомим із тенденціями духовного життя людини, світоглядом епохи та особистості, філософією, релігією, соціальними тенденціями доби. Попри критику постструктуралістів Кіта Моксі та Майкла Енн Голлі, саме іконологічний метод дає змогу створити цілісне уявлення про функціонування окремих образів у гравюрі та їх роль для розкриття репрезентації монарха. Перш за все, це пов'язане з тим, що автором гравюри є маловідомий художник, виходець із Нідерландів. Таким

чином, неможливо певно говорити про будь-які джерела для створення гравюри, що з ними міг би бути ознайомлений Друзхаут. Якщо інколи образ «перетягує» на себе функції тексту й слугує певного роду «історіями», то у нашому випадку – це ілюстрація до тексту.

Зображене можна розподілити на те, що обумовлене в коментарі, і те, що не обумовлене. Розписи у Вайтголі часто апелюють до античної спадщини. Чарлз I, замовляючи розписи, імовірно мав на меті підкреслити переваги абсолютизму. Лондон поставав новим Римом, а Джеймс I – імператором. Про це, наприклад, свідчить жанр апофеозу. Рубенс і раніше писав апофеоз Генріха IV на замовлення Марії Медичі. Відомим є й апофеоз Людовіка XIV, виконаний Шарлем Лебреном. Таким апофеоз пояснювали тим, що «імперія Августа» призведе до «золотого віку», себто епохи Крона-Сатурна. Недаремно, на одній із триумфальних арок, що ними рухалася процесія короля Джеймса I, було написано фразу з Вергілієвого пророцтва: «*Redeunt Saturnia Regna*» (наближається Сатурнове царство). Попри те, що в римській мітології Сатурна пов'язували з землеробством, згодом його почали сприймати як персонафікацію часу. Тож римському Сатурнові відповідав грецький бог землеродіння й часу Кронос. Разом із тим, Сатурна вважали покровителем Меланхолії, а самих меланхоліків – «дітьми Сатурна». Уже в XV ст. німецький гуманіст Агріппа Неттесгеймський стверджував: «Ознаки предметів Сатурна наділяються смутком і меланхолією...» Джеймса I на гравюрі Друзхавта зображено в позі Меланхолії. Таким чином, на поч. XVII ст. під «Меланхолією» ішлося про декілька образів одразу: і Часу, що невпинно минає; і Сатурн, що протегує меланхолікам; і Смерть.

Взаємодію цих образів, їх смислову єдність прослідкуємо на полотні невідомого художника, який зобразив Єлизавету I Тюдор у позі *Acedia*. Полотно посмертне, написане 1610 р., тобто вже за часів правління її наступника Джеймса I Стюарта. Королева із точністю відтворює позу Сатурна, а Сатурн у свою чергу зображений у позі *Acedia*. Крім цього, у руках він тримає косу – атрибут Кроноса-Сатурна (*χρόνος*), але й смерті водночас. На уже в середині XVI ст. Час надбав атрибут Смерті (косу), а Коса - атрибут Часу (годинник). Це ми бачимо ще з гравюри А. Дюрера «Смерть і Ландскнехт» 1510 р.. Замість коси в Сатурна-Кроноса має бути серп, яким був кастрований Уран. На столі, що на нього спирається Єлизавета I, розламаний пісковий годинник. Цілий годинник, що символізує неминучість смерті, тримає сама Смерть, зображена ліворуч від королеви. Повідомлення художника цілком зрозуміле: попри всю велич, славу, титули, попри владу, що походить від Бога (на це вказують ангелики, які коронують Єлизавету I), королева помре, як і інші люди. Адже «коли ти – мрець, усі Королівські Регалії щезають». Сатурн, отже, функціонує в цей період і як нагадування про золотий вік Крона-Сатурна, і як покровитель меланхоліків.

**Культурна спадщина роду Сангушків у місті Славута
як визначальний чинник процесу формування національної-
ідентичності української спільноти**

Можгін Віктор

*Ягеллонський Університет у Кракові
wiktormozgin@gmail.com*

Дослідження історії різних регіонів України мають велике значення для вивчення минулого не лише українського народу, але також для народів, історія яких часто перетиналася з історією сучасних українських земель. Ретельна наукова експлорація історичних процесів та явищ дає можливість глибше зрозуміти та простежити етнокультурні, соціально-економічні особливості українських міст та містечок розкиданих по всі території країни. На жаль, в силу різних політичних обставин вивчення історії невеликих міст, на відміну від історіографії кінця XIX – початку XX століть, опинилося поза увагою радянської історичної науки. Для радянської історичної парадигми було характерно те, що вартими уваги дослідників вважалися лише великі, широкі теми, які стосувалися тих процесів, що відбувалися на загальнодержавному рівні. Тим часом як локальною тематикою займалися передусім краєзнавці. Проблемою, котра виникла у цьому контексті, була відсутність, у більшості краєзнавців, розуміння та фахових навичок у проведенні науково-дослідної роботи. Не є виключенням й ситуація, що склалася у процесі дослідження історичного минулого міста Славута, котре знаходиться на півночі Хмельницької області.

У 2008 році з'явилося перше повне наукове опрацювання історії цього міста «Студії з історії Славутчини» авторства професора Владислава Берковського. Існує також низка краєзнавчих робіт, серед яких варто згадати книгу подружжя Ковальчуків «Славута. Минуле і сучасне». Однак немає ретельного наукового аналізу культурної історії цього міста. Особливо в контексті зв'язків з польською державою, котрій Славута завдячує за видатний магнатський рід Сангушків. Історія роду Сангушків пов'язана в основному з двома містами – Тарновом (Польща) і Славутою. В той час, коли історія Тарнова як сангушківської резиденції знайшла своїх дослідників, історія Славуті окрім кількох загальних опрацювань, на жаль, залишається не вивченою до сьогодні. Тому метою моєї доповіді є презентація сангушківської культурної спадщини міста Славута XIX – початку XX століття. Зокрема, увагу буде приділено історії культури в таких сферах як мистецтво та література.

Актуальність цієї теми полягає в явищі імплементації історичної спадщини міста в розвиток сучасних процесів пов'язаних з формуванням локальної ідентичності українського суспільства. У зв'язку з тим, що тема культурної спадщини роду Сангушків у Славуті залишається малодослідженою можна вважати її актуальною в розвитку історичного дискурсу в Україні. Більше того, містам, таким як Славута, необхідно повертати пам'ять про їх минуле, на основі котрого можна буде в майбутньому збудувати міцну національну ідею.

Дослідження проводилось на основі аналізу змісту документів, спогадів, творів літератури та мистецтва, які знаходяться в Державному архіві міста Кракова і Тарнова, в Бібліотеці Рачинських у Познані (Польща), а також в

Центральному Державному Історичному архіву міста Києва. В дослідженні були взяті під увагу експонати виставок у Національному музеї міста Кракова та Кельце (Польща), а також в Історичному музеї міста Славута. Експлорація проблематики сангушківської культурної спадщини Славути розпочалася у 2017 році з аналізу матеріалів, які знаходяться в Історичному музеї міста Славута. Науково-дослідницька робота у вищезазначених установах дозволила зібрати необхідний матеріал для підготовки ретельної наукової роботи.

Дослідження вкотре підтвердило, що вивчення культурної спадщини є одним із ключових чинників у процесі формування громадянського суспільства. Місто Славута – це лише один з прикладів невеличких міст, котрим необхідно повертати пам'ять про минуле задля розвитку майбутнього. Висновок є лише один – історія українських міст і містечок дуже цікава та цінна, тому необхідно дбати про неї на всіх рівнях починаючи від локального, а закінчуючи на державному.

Жанр утопии в творчестве Gorillaz (на примере альбомов «Plastic Beach» и «Humanz»)

Осадчук Татьяна

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
supersonicwalrus5@gmail.com*

Идея утопии и антиутопии продолжает быть актуальной в искусстве, в том числе для такого современного проекта как Gorillaz, основанного музыкантом Деймоном Албарном и автором комиксов Джейми Хьюлеттом. Нами рассмотрены альбомы «Plastic Beach» и «Humanz», которые были выпущены с разницей в 7 лет (в 2010 и 2017 годах соответственно), поскольку обе работы вписаны в концепцию утопии, но воспроизводят ее по-разному.

Исследованию творчества Gorillaz посвящены статьи С. Раммбаран (2016), Л. Экстейна (2009), Дж. Ричардсона (2005), С. Самутиной (2014), где последняя также исследует «Plastic Beach» как пример утопии; кроме того, в литературе мы обратились к статьям Вьеры Ф. (2010, 2016), рассматривающие особенности утопии как жанра; в качестве источников использованы интервью и статьи о группе. Нами были использованы историко-сравнительный и иконографический методы. Новизна работы заключается в разборе альбома «Humanz» в качестве утопии и его сравнении с «Plastic Beach».

Художник Дж. Хьюлетт не единожды обращался к теме утопии и постапокалипсиса: она является частью сюжета у его первого крупного проекта – серии комиксов «Tank Girl». Играя на основе Gorillaz – противоречии между реальным и виртуальным –, художник также воплощает это в истории выдуманной группы с участниками под именами 2D, Нудл, Мердок Никкалз и Рассел Хоббс.

«Plastic Beach» в сюжете типичные черты утопии как жанра: он имеет изолированные границы (остров), противопоставляется прошлому и объединяет все население в своем обособленном мире. Кроме того, у него в основе актуальная проблема – остров собран из пластикового мусора,

скопившихся отходов, собранных океаническим течением. В художественном плане стиль «Plastic Beach» отличается от плоскостного рисунка дебютного альбома и второго «Demon Days», но перед нами все еще двухмерные персонажи, и анимация в клипе «Feel Good Inc.» схожа с пейзажами из мультфильмов Хаяо Миядзаки.

Одно стороны, «Humanz» предстает перед нами иным: герои переносятся обратно в Британию. Мир Gorillaz также является более реалистичным: в рисовке персонажи становятся более объемными (Джейми Хьюлетт при этом использует новые приемы: коллажи, 3D эффекты и оборот на 360 градусов в клипе «Saturn Barz»), а сами вымышленные музыканты «общаются» с журналистами через скайп и дают «живые» интервью, что должно свидетельствовать об отходе от утопии. В то же время в сюжете «Humanz», при всех параллелях с реальностью, все еще происходят фантастические вещи: Рассел попадает в заключение в Северную Корею, где его выставляют на всеобщее обозрение и морят голодом, а Мердок оказывается в плену у лейбла EMI. Песни также одновременно касаются как недовольства существующим образом жизни («Submission», «The Apprentice»), так гипотетического кризиса в век технологий и усиления правых политиков («Ascension», «Hallelujah Money»). Об этом свидетельствуют слова Хьюлетта о названии альбома: «Буква Z в конце «Humanz» напоминает мне об искусственном интеллекте, роботах, программировании, кондиционировании, промывании мозгов и контроле, так что это своего рода вопрос: мы все еще люди (human)? Или мы «humanz»?» К слову, пресса в преддверие выхода альбома вторит его идеям: «Главы правительства в Пхеньяне и Вашингтоне бьют друг друга в грудь, и ядерная война вновь становится реальной угрозой».

Говоря в целом о различии данных работ, «Plastic Beach» предлагает сюжет утопии в альтернативной реальности, которая является предупреждением о реальной экологической угрозе. «Humanz», делая слушателя частью собственного мира, уже представляет существующую действительность как (анти)утопию. Но здесь нам стоит принять во внимание, что всякая утопия, изображает ли она мир, идеализированный в лучшую или худшую сторону, подразумевает недовольство настоящим и надежду на изменения к лучшему. Поэтому обе работы представляют собой примеры одного жанра, соединяя фантастические элементы с критикой и взглядами авторов на окружающую действительность.

Український кінематограф в період «театру і декламацій»

Петрушко Віталій

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

vy.petrushko@gmail.com

Основною проблемою зазначеної тези полягає у невизначеності статусу українського кінематографічного мистецтва у період до створення перших кіностудій на території Наддніпрянщини та питанні його національної приналежності в умовах існування під владою Російської імперії.

Новизна цієї тези полягає у тому, що наразі основна увага дослідників вітчизняного кінематографа концентрується навколо стрічок міжвоєнного періоду, виготовлених на студіях УСРР. У свою чергу, дослідження історії кіно на території Наддніпрянщини у період до Першої світової війни, проводяться не настільки ґрунтовно.

Актуальність досліджень, присвячених історії вітчизняного кінематографа, у наш час постає особливо гострою, адже звернення до традицій кіномистецтва на території України в попередні століття та вивчення специфіки кінематографу в роки його виникнення і первинного становлення є надзвичайно важливим для формування традицій національної кінематографії, а розуміння витоків мистецтва необхідне для подальшого динамічного розвитку масової культури.

Початком хронологічних рамок свого дослідження я визначаю 1909 рік, коли відбувається активізація кіновиробництва на території Наддніпрянської України. Цього ж року режисером Олексієм Олексійенком створюється перша «кінодекламація» українською мовою «Як вони женихались, або Три кохання в мішках». Фінальними хронологічними рамками існування кінодекламацій умовно можна назвати період заснування перших кіностудій на території Наддніпрянської України, зокрема у 1911 р. «Південноросійського синематографічного акціонерного товариства Сахненко, Щетинін і Ко» та кіностудії «Світлотінь» у 1913.

Географічними рамками мого дослідження є територія Наддніпрянської України у складі 9 губерній Російської імперії: Волинської, Подільської, Катеринославської, Київської, Полтавської, Таврійської, Харківської, Херсонської та Чернігівської

Об'єктами дослідження є кінострічки українських та закордонних режисерів, що були зняті на території Наддніпрянщини у період із 1896 до 1917 року та збереглися до нашого часу, а також кадри втрачених фільмів, мемуари, афіші, кінокритика даного періоду. Предметом дослідження є особливості розвитку українського кінематографа кінця початку ХХ століття.

Досліджуючи період 1909-1911 років у розвитку українського кіно та порівнюючи його з розвитком кіномистецтва в інших країнах Європи у даний період я дійшов до висновку, що симбіоз театру та кінематографа є закономірним етапом у розвитку обох видів мистецтва.

Незважаючи на те, що постановка фільмів вимагала дещо іншого підходу, втім причина залучення театральних декорацій для фільмовиробництва є цілком виправданою. У першу чергу, користуючись лібералізацією імперської цензури у сфері постановки театральних вистав, оператори-аматори отримали змогу для виготовлення українського кінопродукту. Такий підхід мав під собою і просвітницьку роль. Причини популяризації у цей період перших декламацій прямо пов'язані із прагненням митців театру доносити у доступному вигляді твори українських класиків до глядачів, що не мають фінансової можливості відвідувати театральні вистави.

На мою думку, етап «театру і декламацій» є окремим та надзвичайно важливим для подальших досліджень періодом у розвитку українського кіно, який передував виникненню на території Наддніпрянської України перших кіностудій.

Проблеми в організації пісенного конкурсу Євробачення**Пороло Тетяна***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**tane4ka170@gmail.com*

Конкурс пісні Євробачення – це щорічний конкурс естрадної пісні серед країн-учасниць Європейської мовної спілки. Дослідження цього конкурсу має велике значення для розуміння загальної культурного рівня Європи. Аналіз історії конкурсу дає змогу побачити загальну тенденцію його розвитку, участі країн у конкурсі, удосконалення системи голосування та ін. Пошук проблем конкурсу допомагає їх виявити та знайти можливий спосіб їх вирішення. Новизна полягає в тому, що Євробачення – популярний міжнародний конкурс, що має важливе значення в розвитку сучасного культурного і музичного процесу, в якому бере участь Україна і яким цікавляться багато її громадян.

На жаль, до цього часу ще не існує достатньо аналітичних статей та узагальнюючих чи спеціальних наукових праць. Більшість цих робіт датуються початком 2000-х років. Серед дослідників пісенного конкурсу Євробачення можна відмітити роботи Віктора Гінсбурга, Ірвінга Вольтера та Джордана Пола.

В основі дослідження даної теми відео- та аудіо матеріали конкурсу, що розміщені в Інтернеті. А також були виявлені та проаналізовані статті часописів та газет та опубліковані матеріали офіційних сайтів Євробачення та офіційних фан-спільнот конкурсу. До аналізу були долучені і матеріали інтерв'ю з учасниками конкурсу та його прихильників. На основі вказаних матеріалів вдалося системно і в хронологічній послідовності простежити історію організації та проведення пісенного конкурсу, питання його підготовки, особливості його проведення та ін. Представлені на інтернет ресурсах матеріали носять частково суб'єктивний характер, тому при обробці та аналізу матеріалів застосовувався метод критичного аналізу. Також під час даного дослідження застосовувався історико-хронологічний метод, який дав змогу простежити історію розвитку конкурсу від самого його початку, історико-порівняльний метод, який дав змогу дослідити загальні тенденції та особливості розвитку міжнародного конкурсу Євробачення.

Виконана робота дозволила зробити деякі висновки. Євробачення безперервно проводиться протягом 64 років. За цей час перемогу здобули 66 учасників та аудиторія його шанувальників нараховує 200 млн глядачів. За весь час система голосування конкурсу змінювалась 17 разів, востаннє це відбулося 2016 року, коли була введена система «100/100» – 100 % балів членів журі та 100% балів від глядачів. Останні зміни в правилах голосування здійснюються більше для підтримання інтриги у глядачів. Серед інших питань увага була зосереджена і на дослідженні впливу Євробачення на популярність його учасників. Також була звернута увага на вивченні проблем, що виникають під час організації конкурсу. Основними проблемами виявились надмірна політизація конкурсу та її прояви в голосуванні, відсутність мовного та жанрового розмаїття, та наявність «Великої п'ятірки» у конкурсі. Також ми аналізували, яка увага приділяється конкурсу у різних країнах. Приділення уваги до конкурсу загалом має позитивне значення. Головний акцент був зроблений на участі України, де Євробаченню приділяють достатньо уваги.

Негативні тенденції присутні в тих країнах, де відсутній відкритий спосіб обрання представника на конкурс. Наразі перед конкурсом безліч перспектив, таких як розширення сітки країн-учасниць Євробачення та створення і удосконалення мережі дочірніх проектів.

Отже, щорічний міжнародний конкурс Євробачення є досить популярним у світі, сприяє популяризації як досягнень сучасної музичної та пісенної культури країн учасниць так і їх іміджу. Серед пострадянських країн участь у конкурсі приймають 10 країн. Серед цих країн лише одна, а саме Україна, має на своєму рахунку дві перемоги на Євробаченні. Значення участі України на конкурсі полягає в тому, що він є одним із способів інтегруватися в європейську культуру.

Нові пластичні тенденції в скульптурному мистецтві Харкова кінця XX – початку XXI ст.

Радченко Віталіна

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
vitalinaistfak28021998@gmail.com*

Харківська школа скульптури, яка бере свій початок з кінця XIX ст., вважається однією з найбільш молодих в Україні. Але на сьогодні її історія набула достатньої об'ємності і складності. Більшість нових мотивів та композиційних вирішень, що можна побачити у сучасній скульптурі, почали освоюватися митцями ще в 90-х рр. XX ст. На сьогоднішній день харківська школа скульптури зайняла провідне місце в скульптурній творчості України. Її надзвичайна образність стала справжнім феноменом у світі мистецтва. Через активне оновлення скульптурної мови, вміння втілювати у життя нові традиції, не відриваючись при цьому від досвіду минулих років, харківська школа скульптури вийшла на провідні позиції у мистецтві України.

Дослідження розвитку скульптури кінця XX століття – початку XXI ст. є досить важливим, оскільки ця тема не знайшла належного висвітлення у науковому просторі. Тому харківська скульптура зазначеного періоду потребує більш комплексного вивчення, зокрема таких її аспектів, як культурно-історичний та художньо-стилістичний, яким досі приділялося мало уваги. Окрім цього, останнім часом історики та мистецтвознавці зосереджують увагу навколо регіональної специфіки мистецтва пластики, чим підтверджується актуальність поданої теми.

Наукова новизна полягає у дослідженні розвитку харківської скульптури кінця XX – початку XXI ст. як самостійної наукової проблеми. Було проведено аналіз основних тенденцій розвитку сучасного скульптурного мистецтва Харкова, виявлено коло визначних харківських скульпторів, простежено процес еволюції та спадковості творчих традицій майстрів Харківської школи скульптури у зазначений час.

Історіографічну базу дослідження склали загальні праці з історії мистецтва та розвитку скульптури («Історія української культури», «Сучасне мистецтво» та ін.), а також спеціальні статті та видання з історії розвитку харківської скульптури на рубежі XX – XXI ст. (В. Путятіна, М. Протас, Л. Турчак, А. Гончаренко та ін.)

Джерелами даного дослідження стали: 1) художні витвори (скульптури, інсталяції та ін.) авторів зазначеного періоду; 2) наукові каталоги музейних експозицій з репродукціями скульптур кінця ХХ – початку ХХІ ст.; 3) альбоми, створені на честь річниць від дня створення організації Національної спілки художників України, а також альбоми із серії «Начало века», у яких подано ілюстративний матеріал та короткі енциклопедичні довідки про творчість визнаних скульпторів сучасності, та ін.

В основі методології роботи покладено принципи об'єктивності, історизму та системності. Для вирішення конкретно-проблемних завдань дослідження застосовувалися загальнонаукові методи теоретичного аналізу літератури та джерел з зазначеної теми, систематизації та узагальнення попередніх досліджень, синтезу, індукції, дедукції та спеціально історичні методи: історико-реконструктивний, історико-порівняльний, історико-типологічний.

В ході дослідження було з'ясовано, що з проголошенням незалежності України у мистецтві скульптури відбувається перехід до методики модерної або постмодерної пластичної візуалізації. Митці починають впроваджувати у життя нові ідеї, поєднуючи різні мистецькі напрямки.

Результатами дослідження стало виявлення та систематизація основних тенденцій харківської школи скульптури у досліджуваний час. Як у малих, так і у великих монументальних формах панує еkleктика, але це не завадило сформуватися певним особливим рисам харківської скульптури, що відрізняють її від інших. Це, перш за все, тяжіння до реалізму або фігуративної пластики, авангардизму, сплав станкових і монументальних пластичних форм, перехід від одноманіття образів до багатогранного світу фантазій, постійний діалог з класичною традицією, використання літературних образів, цікавість до жанрового вирішення багатофігурних композицій.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна зробити висновок про те, що майстри кінця ХХ – початку ХХІ ст. застосовують нові матеріали та техніки при створенні своїх витворів, придумують нові несподівані образи, тим самим даруючи не тільки країні, а усьому світові унікальні та оригінальні зразки своєї творчості. Завдяки працьовитості та таланту харківських митців скульптурне мистецтво міста поступово виходить на новий професійний європейський рівень, збагачується новими гранями, образами і посідає помітне місце у загальносвітовому культурно-мистецькому просторі.

Жіночі образи в українському малярстві поч. ХІХ –перша половина ХХ століття: гендерний підхід

Сєрікова Карина

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
serikovakarina99@gmail.com*

У сучасному суспільстві гендерна проблематика привертає увагу і науковців, і педагогів-практиків, і широкого кола громадськості. Проблема гендерних відносин та формування їх стереотипів стала актуальною з кінця ХХ століття. Завдяки цьому, відкрилися різні аспекти національного й морального відродження українського жіноцтва, обґрунтовувалася його

дидактико-виховна роль у суспільстві та в сім'ї, і на цій основі формується ідеал жінки-українки нової доби.

Дослідження поставленої теми дозволило з'ясувати місце жінки в суспільстві поч. ХІХ – першій половині ХХ ст., її права та обов'язки. Саме у художньому мистецтві потужно актуалізовано поняття образу людини, висвітлено основні гендерні стереотипи.

В роботі була проаналізована творча спадщина таких відомих українських митців як Микола Пимоненко, Костянтин Трутовський та Іван Іжакевич. В українській культурі ХІХ – початку ХХ ст. образ жінки репрезентовано символічно як Жінку-Мати, Жінку-Берегиню, Жінку-Трудівницю, Козир-Дівку, які розкривають певні очікування суспільства щодо притаманних жіночі якостей.

Соціалізація жінки починається з раннього дитинства, саме в цей час відбувається процес гендерної соціалізації дівчат. Аналіз соціалізації дівчат-підлітків та молоді засвідчує, що цей етап характеризувався значним розширенням особистої свободи та зростанням особистої відповідальності за вчинки. Дівчата в родині росли в дусі послуху і поваги до рідних і старших. Особливо засуджувались лень, небажання допомагати родині, недбайливе ставлення до праці. Діти сприймали століттями складені в сім'ї традиції, звичаї, погляди. Для розваг у дітей, особливо бідноти, було дуже мало часу. Привчаючись з ранніх років до праці, вони часто змушені були виконувати навіть непосильну для них роботу. Вони допомагали по господарству, доглядали молодших братів і сестер, пасли худобу і т.д

Поступово дівчинка-підліток переходила до нового етапу свого життя – ставала дівчиною готовою до видання заміж. У шлюбному виборі дівчина посідала, як правило, очікувально-пасивну, об'єктну позицію, оскільки зазвичай ініціатива одруження належала парубкові. Обряд укладання шлюбу включали сватання парубка до дівчини.

Після одруження жінка отримували нові соціальні ролі – дружини, господині, матері. Жінка-мати має особливе значення в ментальності українців, що таким є тип нашої суспільності і нашої культури. Тобто українській культурі притаманна матриархатна тенденція.

Яскраво висвітлений в творчості образ жінки-господині. Жінка посідала доволі поважні господарські та майнові права і обов'язки в подружжі. Для тогочасного селянського господарства характерна доволі сувора ґендерна диференціація праці. Внаслідок цього господиня практично повністю контролювала так зване «жіноче діло». Більшість жіночих робіт виконувались у межах дому та поблизу нього, відтак сама оселя є майже виключною жіночою цариною, виповнена предметами, які функціонально та символічно належали до жіночої субкультури.

Одним із порушень очікуваного життєвого сценарію жінки вважалось самотнє материнство. Покритка посідала особливе місце у сім'ї та громаді, її становище можна окреслити як маргінальне, зважаючи на обмеження в поведінці та спілкуванні.

Інокли несолодкою була доля жінки в ролі дружини. Не завжди шлюби укладалися зі згоди дівчини, практика видавання за нелюба зустрічалася

часто. Батьки керувалися матеріальними статками нареченого, а не вподобанням дочки. Формальним головою сім'ї повсюдно визнавали чоловіка; здобуття жінкою лідерських позицій хоч і допускалось, усе ж розглядалось як небажаний виняток.

Жінки старшого віку посідали особливе місце у стативо-віковій стратифікації селянської сім'ї та громади. Через часткове зниження фізичних можливостей коло їх господарських обов'язків поступово звужувалось до праці вдома та біля дому (переважно, приготування їжі та догляду онуків), однак впливовість у прийнятті господарських та сімейних рішень зростала.

Періоди життя жінки та її функції у сім'ї дозволили класифікувати базові соціально-вікові статуси (дівчинка, дівчина, жінка, баба) та ключові соціальні ролі (дружина, мати, господиня). Усталений сценарій реалізації жінкою ґендерної програми передбачав життя у подружжі, тоді як самотні жінки (вдови, покритки) розглядались як соціальна аномалія. Розкрито особливості поведінки та контактів із соціальним оточенням згаданих категорій жінок. Підтвердження цього можна знайти на полотнах, які з великою точністю можуть розказати про місце жінки в українському суспільстві поч. ХІХ – першій половині ХХ ст., її права та обов'язки.

***Роль особистості у підвищенні рівня фізичного стану населення
1950-60-х рр.: на матеріалах міста Конотоп Сумської області***

Сидоренко Володимир

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

vladimirsidorenko263@gmail.com

У зв'язку з погіршенням рівня здоров'я населення та паралельно падінням його інтересу до занять фізичною культурою та спортом стає актуальним досвід минулих років у вирішенні подібних питань. Пропонується розглянути роль діяльності окремих керівників Конотопських підприємств, які окрім виконання службових обов'язків опікувалися спортивною діяльністю своїх підприємств.

Історіографія даного питання фактично відсутня, адже дослідження з історії спорту та фізичної культури є доволі нерозповсюдженим явищем. У ході дослідження використовувалися праці А. Н. Бобильова, Ш. М. Акічева Т. М. Радько, монографія В. Б. Сидоренка та В. В. Сидоренка та ін.

Джерельна база є дещо більш репрезентативною і включає в себе ряд періодичних видань, такі як «Радянський прапор», «Металіст», спогади сучасників подій, їх особисті речі та документи (форма, медалі, грамоти, фотографії та ін.).

Методологічна база роботи складається із загальнонаукових принципів: об'єктивності, історизму та методів: історико-генетичного, історико-типологічного, історико-порівняльного та ін.

У середині ХХ ст. участь у організації спортивної діяльності підприємств та організацій активно підтримувалася державою. Зокрема, велася активна пропаганда фізкультури, створювались спортивні секції та умови для їх діяльності. Важливу роль в організації цього процесу відігравали керівники

цих самих підприємств. У невеликих містах їх підтримка ставала суттєвим організаційним чинником та стимулом. Розглянемо спортивний напрям діяльності на прикладі м. Конотоп, хоча варто зазначити, що це була загальнорадянська тенденція. Так, наприклад, начальник Харківського вищого авіаційного училища С. П. Хадеєв на кошти, передбачені для ремонту військового аеродрому, на власний ризик збудував новий стадіон.

Директором Конотопського відділку Південно-Західної залізниці (ПЗЗ) у 1953-1960 рр. був Г. С. Лесков. За його сприяння у 1957–1960 рр. здійснено заходи з облаштування стадіону «Локомотив», зокрема зведено цегляну огорожу, збудовані трибуни, тенісний корт і тир та ін.

Почали регулярно проводитися першості Конотопського відділку з футболу, де брали участь команди з усіх підприємств відділку та відбиралися кращі гравці. Таким чином, команда «Локомотив» значно посилася і змогла конкурувати з міським «Шахтарем». Конкуренція змушувала останню також мобілізувати сили, що в свою чергу підвищило рівень конотопського футболу в цілому.

Після переведення у 1963 р. Г. С. Лескова на інше місце роботи, конотопське відділення ДСТ «Локомотив» перестало бути флагоманом міського спорту.

У 1953 р. Конотопський електромеханічний завод (КЕМЗ) очолював В. І. Зайцев. Він опікувався спортивною діяльністю підприємства, так до складу футбольної команди запрошувалися тренери та гравці з усього СРСР. Міський стадіон «Спартак» було передано на баланс заводу та перейменовано на «Шахтар». Розбори матчів проводив він сам у своєму кабінеті.

Наприкінці 1950-х рр. на КЕМЗ впроваджувалася виробнича гімнастика. По заводському радію об 11:00 щодня лунали сигнали фізкультурної п'ятихвилинки, в якій брали участь усі працівники. Крім цього, діяли різноманітні спортивні секції, проводилися внутрішньозаводські регулярні спартакіади, що вивело спортивні команди заводу на лідерські позиції в області.

Навіть тогочасні спортивні успіхи міської ЗОШ №2 пов'язані з КЕМЗ. Саме там переважно навчалися діти працівників. В. І. Зайцев налагодив активну взаємодію заводу та школи, що сприяло підвищенню рівню фізичної підготовки школярів.

Після смерті В. І. Зайцева в 1969 р., «Золота ера» спорту на КЕМЗ завершилася.

Підводячи висновки, варто зазначити що опікування спортивною діяльністю керівниками підприємств позитивно впливало на спортивні досягнення та популяризацію занять фізичною культурою і спортом не лише серед працівників, а й серед їх родин, а також загалом позитивно впливало на розвиток фізкультури в місті.

РОЗДІЛ V

**ІСТОРІЯ
МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН**

Політика нейтралітету США у Першій світовій війні
Зацепіло Валентин

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
fejenoordrotterdam@knu.ua

Після розпаду біполярної Ялтинсько-Потсдамської системи, в умовах становлення багатополлярної системи міжнародних відносин ХХІ ст. США продовжують відігравати визначну роль у світових справах, як і протягом значної частини ХХ ст. Саме під час Першої світової війни Сполучені Штати вперше почали виступати з провідних позицій у світовій політиці. Перехід США від ізоляціонізму до інтервенціоністського курсу пов'язаний з ім'ям 28-го президента США Томаса Вудро Вільсона, та спрямовувався на видозміну системи міжнародних відносин, побудованій на європейській «рівновазі», відповідно до американських національних інтересів. Інтернаціоналістські погляди Вільсона щодо облаштування повоєнного світу вплинули на політику майже всіх наступних адміністрацій, й були втілені у засадних принципах сучасної американської дипломатії.

Історіографія проблем зовнішньої політики США, зокрема політики нейтралітету у Першій світовій війні характеризується методологічною та концептуальною різноманітністю. У 1920–1930-х рр. панівними були офіційний та ревізійоністський напрями, з кін. 1950-х – школи «політичного ідеалізму» та «реальної політики», у 1970-х – ліберальна та радикальна течії, що вплинули на збірки джерел.

Протягом роботи нами використовувалися як загальнонаукові методи, серед яких аналіз, синтез та описовий, так й суто історичні із застосуванням методологічних прийомів політології і конфліктології, що дозволяють вирішувати сформульовані завдання. Зокрема, це історико-системний, компаративний та ретроспективний методи, що уможливають з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки та закономірності формування й втілення політики нейтралітету США.

Політика нейтралітету США у Першій світовій війні формувалася на основі позиції Вашингтону щодо основних протиріч у міжнародних відносинах, які вели до зростання загрози війни. У результаті приходу В. Вільсона до влади, основним виявом нейтральної зовнішньополітичної позиції Сполучених штатів у практичній діяльності стає забезпечення посередництва між протиборчими сторонами, зокрема Великою Британією та Німеччиною.

У проведенні даної політики можна виділити три етапи. На першому з них, напередодні Першої світової війни, вона знайшла вираження в укладанні «охолоджуючих договорів» з іншими країнами. На другому етапі, з початком Першої світової війни до 1915 р., в умовах проголошеної політики нейтралітету, США висували пропозиції щодо вироблення компромісу між воюючими блоками, зокрема за другої поїздки полковника Хауза в Європу. На третьому етапі, з 1915 р., що позначений широкомасштабною підводною війною німцями, США починають тиснути на Берлін, спираючись на Велику Британію; висловлюється думка щодо скликання мирної конференції, аж поки політика посередництва не перестає бути ефективною після появи Меморандуму Хауза – Грея.

США були зацікавлені у збереженні Німеччини як потужної військової та економічної сили на європейському континенті, зокрема як противаги Великій Британії та Росії. Водночас наявними були значні зв'язки військово-політичного, економічного та культурного характеру із Великою Британією, зокрема пов'язані з іншими регіонами світу – Азіатсько-Тихоокеанським та Латиноамериканським. Сполучені Штати почали розглядати II Рейх як противника у зв'язку з неприйнятними умовами миру й з початком широкомасштабної підводної війни, що безпосередньо зачіпало інтереси США щодо «свободи морів» та ускладнювало повне дотримання політики нейтралітету, штовхаючи адміністрацію Вудро Вільсона на зближення з Антантою.

Таким чином, проведення політики нейтралітету мало за мету зміцнення позицій США на міжнародній арені, що супроводжувалося перетворенням Сполучених Штатів на ключового гравця у міжнародних відносинах, а також спрямуванням на досягнення власних зовнішньополітичних цілей, зокрема через тиск на обидві сторони конфлікту.

***Погляди на зовнішню політику ідеолога польського націоналізму
Романа Дмовського
Сергійчук Тарас***

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
taras.serhiichuk@ukr.net*

Для України, як тепер так і протягом її історії завжди вагоме місце посідали її відносини з Польщею та поляками. Це ми можемо яскраво побачити і в ХХ столітті. Україна також посідала (і посідає) чільне місце у польській суспільно-політичній думці, в тому числі і в зовнішньополітичних уявленнях. Цьому сприяє як географічне сусідство, так і багатовікове спільне історичне минуле й культурно-мовна близькість. Тому для нас важливо побачити та проаналізувати уявлення про зовнішню політику, Польщі ключових її політичних діячів, ідеологічні погляди яких справляють великий вплив навіть на сучасні польські суспільно-політичні кола.

Одним із основних ідеологів польського націоналізму ХХ століття був Роман Дмовський. Його постать доволі неоднозначно оцінюється як в самій Польщі, так і у суспільній думці України. Проте не можна заперечувати ту роль яку він відіграв у польській політиці та ідеології. Роман Дмовський один з провідних творців незалежності Польщі в 1918 році був делегатом країни на мирній конференції в Парижі, де його позиція відіграла ключову роль у формуванні кордонів відродженої польської держави. Саме він 28 червня 1919 р. у Версалі разом з Ігнацієм Падеревським підписав договір, що офіційно відновив Польщу на карті Європи. Дмовський користувався великим авторитетом серед значної частини суспільства. У своїх публікаціях він представив бачення патріотизму, заснованого на національних інтересах та політичному реалізмі. Він вважав, що поляки мають свою власну цивілізаційну місію. Був творцем і довгий час очільником руху націонал-демократів («енденції»).

Основні його праці де розкриваються його зовнішньополітичні уявлення, це «Думки сучасного поляка» (пол. «Myśli nowoczesnego polaka»), (1902), «Німеччина, Росія і польське питання» (пол. «Niemcy, Rosja i kwestia polska»), (1909). Дмовський був підданим Російської імперії та депутатом Державної Думи, що справляло певний вплив на його політичну діяльність.

Дмовський у своїх працях відстоював ідею орієнтації на держави Антанти, в тому числі на Росію, яку він вважав цивілізаційно та культурно нижчою за Польщу, і тому такою, що не несе екзистенційної загрози, на відміну від Німеччини. Дмовський вважав що німецька експансія протягом віків відбувалася за рахунок слов'ян, зокрема і поляків; її продовження може спричинити не тільки ліквідацію польської політичної суб'єктності, а й зникнення польського народу як такого. Тому що полякам потрібно об'єднуватися з ворогами Німеччини. Критично важливим він вважав, щоб Польща мала вільний доступ до Балтійського моря через порт Данциг і щоб вона отримала побільше земель на заході (Верхню Сілезію, Познань), які важливі в стратегічному і в економічному плані. Як він сам зазначав, противником Польщі є не тільки німецький уряд, а й сам німецький народ, з котрими поляки неминуче вимушені будуть боротися за виживання. Велику Британію й Францію він вважав за країни, яким вигідна польська справа і які неминуче підтримають її. Проте остерігався того, що вони побояться віддавати пруські землі Польщі, тому їх ще в цьому треба переконати. Дмовський часто у своїх працях згадує чехів як приклад для наслідування, проте саму Чехословаччину вважав такою, що посягає на польські землі (Сілезія). Угорщину розглядив як один із інструментів німецької політики на сході та існуванні якої ґрунтується на тісній зв'язці з габсбургською династією і на союзі з Німеччиною, тому вона мала би скоротитися до виключно угорських етнічних земель. До литовського національного руху він ставився скептично як до такого, що інспірований Російською імперією та німцями, литовці зможуть нормально існувати тільки в рамках польської держави. Цікавим є його ставлення до України й українського національного руху. Він писав, що у поляків є два шляхи: або спробувати асимілювати максимально значну кількість українського населення, яке вважав таким що ще не набуло справжньої національної свідомості (у своїх працях він називає їх русинами), або допомогти українцям створити дійсно самостійну державу, яка не буде залежати від Німеччини і зможе чинити опір Росії. Але це можливо передусім не шляхом поступок українцям (які він критикує), а щоб вони навчилися боротися за свої права (приводиться приклад чехів і Габсбургів). Росію він вважав за країну якій потрібно зосередитися на численних внутрішніх проблемах; вона так і не змогла культурно переварити землі колишньої Речі Посполитої, їй самій певною мірою потрібна Польща як бар'єр між нею і Заходом.

На нашу думку вивчення інтелектуальної спадщини Романа Дмовського є дуже важливим для розуміння сучасної польської політики.

Передумови, причини та способи встановлення тоталітарних режимів у Східній Європі

Ситник Роман

*Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка
romana.sytnyk@gmail.com*

Після Другої світової війни країни Східної Європи опинилися в зоні впливу СРСР, який намагався встановити комуністичний режим на цих територіях. З огляду на різне історичне минуле і позиції у 2 світовій становлення тоталітаризму в різних країнах відбувалося не однаково. І особливості цього становлення вартують ґрунтованого наукового дослідження науковців

Актуальність дослідження станом на тепер полягає в тому, що наслідки панування тоталітарних режимів даються взнаки у зазначених країнах і на сьогоднішній день. Таким чином наше дослідження має водночас теоретичне і прикладне значення.

У вітчизняній історіографії існують окремі монографії та статті, що торкаються цієї проблематики. Проте найчастіше це питання розглядається в контексті вивчення історії конкретних країн Центрально-Східної Європи, або ж дослідження зовнішньої політики Радянського Союзу. Існують різні точки зору на це питання. Так в радянській історіографії відзначається необхідність встановлення «народних демократій» на шляху до побудови комунізму; в західних же дослідженнях утворення вищезгаданих «демократій» розглядається як стадія переходу до тоталітарних режимів.

Після успішного завершення Другої світової війни СРСР прагнув закріпити свою владу в країнах Центральної та Південно-Східної Європи майже одразу після їхнього звільнення від німецької окупації чи домінації. Це робилося всупереч установленим демократичним нормам. А основними засобами тиску використовувалися Червона армія і НКВД.

У роки війни ці країни опинилися в різному політичному становищі. Польща, Чехія, частина Югославії та Албанія були окуповані німецькими та італійськими військами. Болгарія, Угорщина, Румунія, Словаччина і Хорватія стали союзниками Німеччини та Італії й завдяки цьому формально зберігали незалежний статус.

У перебігу визвольної боротьби в цих країнах вирішувалися різні завдання – відновлення незалежності або зміна політико-владного режиму. Значну роль зіграла та обставина, що в більшості країн звільнення проходило за підтримки Радянського Союзу і що в деяких з них боротьбою керували компартії (Югославія, Албанія), що стали найвпливовішою політичною силою. Користуючись підтримкою Москви, компартії увійшли до складу всіх післявоєнних урядів і досить швидко встановили свою монополію на формулювання і здійснення програм «будівництва соціалізму». Головним зразком для копіювання став державотворчий і законодавчий досвід СРСР. Багато партійних та державних керівників цих країн пройшли ту чи іншу форму політичного навчання в Радянському Союзі ще у 1920-30ті рр.

Зрештою в ході встановлення «народних демократій» в Угорщині, Румунії, Югославії, Албанії було ліквідовано багатопартійність. У Чехословаччині,

НДР, Польщі, Болгарії різні політичні партії стають частинами керованих комуністами коаліцій. Вся повнота влади була сконцентрована в руках виконавчого апарату, який практично злився з апаратом компартійним. Тим самим з демократією було покінчено, хоча при цьому формально зберігались конституція, загальне виборче право, регулярно проводились вибори. В галузі економіки почалося проведення індустріалізації й колективізації. Ринкова економіка була замінена плановою. Відбулась кардинальна зміна соціальної структури суспільства. Зникли клас підприємців і значною мірою самостійність селян.

Комуністичним партіям у країнах Центральної та Південно-Східної Європи вдалося прийти до влади завдяки активній участі в народних фронтах та коаліційних урядах, ініціації широких загальнодемократичних і соціальних реформ. Згодом вони зуміли встановити контроль над силовими міністерствами (внутрішніх справ, оборони тощо), та міністерствами економіки і внутрішніх справ. Далі відбувалося здобуття більшості в урядах. А через придушення політичної опозиції до кінця 1940х рр. повсюди відбулася узурпація влади комуністичних партій.

Посередницька діяльність Великої Британії щодо «Катинської справи» в роки Другої світової війни

Чиж Віталій

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
vitaliychizh12345@gamil.com*

В квітні 1940 р. в Катинському лісі співробітниками НКВС СРСР було страчено близько 22 тисяч польських військовополонених. До 1941 р. про їх подальшу долю ніхто, окрім вищого керівництва СРСР не знав достеменно, а поляки в еміграції мали лише інспіровані Л. Берією чулки. Проте вже під час німецької окупації місцевими було надано свідчення про братські могили поблизу Катині. III Рейх вирішив використати це у своїх зовнішньополітичних цілях, і в лютому 1943 року німецькі вчені провели ексгумацію тіл і оголосили винуватця – СРСР.

До цієї події кризовим питанням для радянсько-польських відносин були кордони між країнами, проте після німецьких висновків дійшло до розриву дипломатичних відносин між Польщею та СРСР. Додатково це призвело до значних проблем і для британського керівництва, яке було змушене реагувати на конфлікт між урядом Польщі в екзилі та Москвою.

Джерельна база дослідження спирається на матеріали офіційного походження, а саме документи уряду В. Черчіля та парламенту. Окремі збірки документів, такі як «Катынь. Свідчення, воспоминання, публицистика» за редакцією К. Старобесльської та С. Ларіна, надають інформацію стосовно польського розслідування цієї справи, а збірник під редакцією О. Ржешевського розкриває позицію голови британського уряду під час листування та перемовин з радянським керівництвом. З мемуарних джерел відзначимо твір В. Черчилля «Друга світова війна», який містить інформацію про першу реакцію польського еміграційного керівництва та

справжню позицію прем'єра з цієї проблеми. Також використовувались мемуари В. Андерса, голови польської закордонної армії, які допомагають зрозуміти складність цього питання у англо-польських відносинах під час війни.

Історіографія представлена працями польських, британських, російських та американських вчених. Так дослідження Ю. Мацкевича «Катинь» надає інформацію щодо різних аспектів розслідування справи. Публікації І. Яжбровської, А. Яблокова та В. Парсаданова «Катынский синдром в советско-польских и российско-польских отношениях» викриває окремі аспекти радянсько-польських відносин, у тому числі й щодо Катинської справи. Стаття Б. Фішера показує сприйняття радянською стороною скоєного злочину.

В результаті німецьких дій Сполучене Королівство постало перед зовнішньополітичною дилемою. З одного боку в Лондоні знаходилося польське керівництво у вигнанні, а з іншого – Москва була єдиним діючим військовим союзником на континенті. Тому Велика Британія спробувала виступати медіатором через загострення у радянсько-польських відносинах після знахідки в Катині. Поляки вирішили спробувати звернутись до Міжнародного Комітету Червоного Хреста для встановлення істини та СРСР звинуватив їх у співпраці з нацистами й пішов на розрив дипломатичних відносин.

Дії уряду Великої Британії були обережними. Офіційна позиція уряду фактично підтримала версію, що це наклеп на СРСР з метою розсварити союзників. Ця позиція мала значне розповсюдження, що демонструє виступ лейбориста Д. Мака 15 грудня 1944 року в палаті громад, в якому він звинуватив польську сторону в тому, що вони вірять німецькій пропаганді в Катинській справі, в той час як потрібно консолідуватись, а не сваритись. Це був єдиний раз, коли про Катинь говорили в Палаті Громад.

На вищому міжнародному рівні, як от в Тегерані, Ялті чи Потсдамі, це питання взагалі не фігурувало, бо більш важливою темою були майбутні кордони в Європі.

Проте часто Катинь згадувалась на приватному рівні спілкування між політиками, про що пише і В. Черчилль в своїх мемуарах. Британський прем'єр часто спілкувався з цього приводу з главою польського еміграційного уряду. Проте після загибелі В. Сікорського, це питання майже зникло з британського порядку денного, що призвело до виведення частин першого корпусу армії В. Андерса.

Така тактика замовчування дала свої плоди лишень частково, бо допомогла фактично СРСР створити маріонеткову ПНР, а всі, хто намагався актуалізувати питання щодо Катині, ставали жертвами комуністичного репресивного апарату.

Залучення Х. Г. Раковським Українського Національного Комітету в Парижі до налагодження українсько-французьких контактів (1922-1923 рр.)

Шкабура Ярослав

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ya.shkabura@gmail.com*

Налагодження дипломатичних контактів – дуже складний та многогранный процес. Додаткову складність для УСРР на початку 1920-х років складало й те, що влада була захоплена військовою силою. Тож європейські країни не квапились визнавати нове державне утворення, що перебувало у цілковитій залежності від Москви. Х. Г. Раковський, відомий радянський діяч болгарського походження, на той час очолював Раду народних комісарів УСРР. Паралельно він також вів переговори на міжнародній арені, представляючи Радянську Україну. Важливим вектором зовнішньої політики голова РНК УСРР вбачав у налагодженні відносин з Францією.

Прибувши на Генуезьку конференцію, Раковський встановив контакт та вступив у переписку з С. К. Маркотуном, головою Українського Національного Комітету (УНК) в Парижі. Через листування та під час особистих зустрічей Маркотун від імені УНК запевнив Раковського у лояльності до радянських України та Росії (хоча і підкреслив, що не поділяє комуністичних ідей), висловився проти діяльності «реакційних груп Петлюри, Тютюника та інших», а як головну мету визначив роботу над «дружнім зближенням Франції та Російсько-Української Федерації». Раковський, оцінивши перспективу такого контакту, особливо у частині посередництва, погодився на співпрацю.

Достатньо швидко голова Українського Національного Комітету спробував стати важливою фігурою у зближенні Парижу з Харковом та Москвою. Зокрема, у черговому листі до Раковського він наголосив, що французький депутат радикал-соціаліст Даладьє, «один з найвідданіших друзів Росії», просив Маркотуна дізнатися про можливість приїхати йому на кілька тижнів в Україну. Разом з тим, голова УНК просив прислати «необхідні матеріали для обговорення питань економічного і фінансового характеру», які стосувались перш за все цукрової промисловості, землекористування, зовнішньої торгівлі та національної політики. У Харкові вважали роботу в окресленому напрямі важливою: розпорядження щодо підготовки згаданої інформації супроводжуються примітками «дуже терміново» та «цілком таємно».

4 липня 1922 р. Г.П.У. України отримала по своїм каналам інформацію, підготовлену німецькою розвідкою, у якій УНК фігурувала як організація, «у якій не можна б було знайти жодного українця, який би розмовляв своєю рідною мовою» і «не була визнаною жодним з українців». Сам же Маркотун отримав характеристику як член масонських лож і «російський монархічний агент, котрий працює разом з Ке д'Орсей». Подібних документів зберіглось декілька, і це явно вказує на те, що Раковський мав для кращого розуміння ситуації різну інформацію.

Не зважаючи на її суперечливість, в УНК вбачали непоганий потенціал для налагодження дружніх відносин з Третьою Республікою. Практичний позитив для Харкова і Москви полягав у частковій нейтралізації впливу

український емігрантських об'єднань в Парижі та активність у пресі на користь визнання Радянської влади офіційним Парижем. Раковський та його помічники у повідомленнях від Маркотуна отримували аналітику про ситуацію у Франції, навіть звіти про контакти та діяльність УНК. У подальшому голова УСРР порівнював її з інформацією з інших джерел і використовував у звітах до Москви. Згадка прізвища Маркотуна в одному з таких документів, адресованого Наркому закордонних справ СРСР Г. В. Чичеріну та Генсеку ЦК ВКП (б) Й. В. Сталіну вказує на те, що звіти, які надходили від керівника УНК, сприймалися серйозно та мали певну вагу, не в останню чергу через контакти з Раковським.

29 березня 1923 р. Ліквідаційне Бюро УНК постановило відсторонити Маркотуна з посади голови УНК, а сам комітет – ліквідувати. Хоча Маркотун заявив, що підписанти – Б. В. Цитович, Д. С. Навашина та Н. В. Маринович – були напередодні виключені зі складу УНК, і їх постановою про ліквідацію – не є чинною, фактично діяльність комітету у Парижі достатньо швидко припинилась.

Отже, залучення Х. Г. Раковським Маркотуна до налагодження контактів між Францією та УСРР не дало очікуваних результатів: голова УНК перш за все переслідував власні меркантильні цілі – отримати фінансову вигоду, розширити свої ділові та дипломатичні зв'язки, здобути вплив на політичні та переговорні процеси. Та й зі створенням наприкінці 1922 р. СРСР Радянська Україна була позбавлена можливості на будь-яку самостійну зовнішню політику, а сам Раковський восени 1923 р. залишив посаду голови уряду УСРР.

РОЗДІЛ VI

*ІСТОРИЯ НАУКИ, ОСВІТИ,
РЕЛІГІЇ ТА ЦЕРКВИ*

Наукова експедиція українських вчених-ботаніків Д. К. Зерова та Г. І. Білика до Словаччини у 1965 р.

Березовська Ольга

*Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України
bov2005@ukr.net*

Наукові біографії визначних українських вчених-ботаніків Д.К. Зерова та Г. І. Білика є добре висвітленими та відомими. Над ними працювали як історики науки, так і учні наукових шкіл відомих науковців – А. Г. Безусько, К. М. Ситник, В. С. Ткаченко, Ю. Р. Шеляг-Сосонко, Я. П. Дідух та ін. Поряд з тим, питання участі цих учених-ботаніків у міжнародній геоботанічній карпатській експедиції, що відбулася 20-30 червня 1965 р. у Словаччині залишається маловивченим.

Архівні документи, що зберігаються в науковому архіві Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України дають додаткову інформацію, зокрема, стосовно участі учених інституту у спільних геоботанічних дослідженнях з ученими країн Східної Європи середини 1960-х рр. Так, виявивши та проаналізувавши документи архівного фонду інституту, можна дійти висновку, що вони є важливим джерелом з історії української науки, до якого науковці звертаються у своїх дослідженнях не часто. Тому актуальною є популяризація інформативних можливостей архівного фонду інституту задля ширшого розкриття потенціалу набуття інформації з маловідомих архівних джерел, що можуть слугувати ґрунтовною джерельною базою дослідникам науки у справі вивчення як історії інституту, так і біографій його видатних вчених. Зокрема, документи, що містяться у фондї інституту детально розкривають напрями діяльності експедиції, основні питання, що розглядалися її учасниками, її склад, експедиційне районування, результати.

Метою поїздки українських вчених Д. К. Зерова та Г. І. Білика до Словаччини була участь в міжнародній геоботанічній карпатській екскурсії, організованій Ботанічним інститутом Словацької академії наук (БІН САН) згідно плану міжнародного співробітництва з проблеми «Флора і фауна Карпат». В екскурсії взяли участь представники наукових установ СРСР, Польщі, Угорщини, Румунії, Югославії, Болгарії, Австрії та Чехословаччини.

20 червня 1965 р. у м. Модра (Словаччина) відбулося перше засідання учасників екскурсії, де з привітаннями до учасників експедиції виступили віцепрезидент САН акад. К. Шишка, директор БІН САН Ю. Колек, акад. АН УРСР Д.К. Зеров. Основні завдання і методи роботи експедиції було окреслено у доповіді завідувача відділу геоботаніки і систематики рослин БІН САН Я. Михалко. З 21 по 28 червня 1965 р. учасники експедиції безпосередньо знайомилися з типами рослинного покриву Словаччини. За цей час вони відвідали запланні ліси в Дунайській рівнині, ліси і кам'яністі степи передгірної частини, ліси і луки гірської частини Словаччини (гори Іновець, Велика Фатра, Високі і Низькі Татри та ін.). Було проведено ознайомлення з найбільш важливими одиницями рослинності різних висотних поясів. При цьому на конкретних прикладах обговорювалися відповідні одиниці легенди карти, що була розроблена співробітниками БІН САН і доповнювалася, згідно пропозицій вчених інших країн. Науковцями було проведено низку робочих

нарад з питань картографування окремих видів та розробки геоботанічної карти. Була розглянута легенда геоботанічної карти Словаччини, а також проєкт легенди карти відновленої рослинності Карпат. 29 червня 1965 р. під керівництвом Д.К. Зерова відбулося заключне засідання учасників ботанічної експедиції, на якому було обговорено проєкт резолюції.

Результатом спільної наукової експедиції учених різних країн була низка наукових напрацювань з питань геоботаніки Карпат та координація подальших спільних наукових досліджень. Зокрема, було схвалено принцип реконструктивного (відновленого) картування рослинності. Погоджено легенду геоботанічної оглядової карти Карпат, яка б доповнювалася відомостями для Східних Карпат. Таким чином, проведена експедиція заклала основи спільної наукової роботи з геоботанічного картографування країн Східної Європи.

Релігійно-політична діяльність Івана Лятишевського у роки Другої світової війни

Гавадзин Тетяна

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
thavadzyn11@gmail.com*

Іван Лятишевський (1879-1957) – видатний західноукраїнський суспільно-політичний та релігійний діяч, очільник Станіславівської єпархії УГКЦ у другій чверті ХХ ст. Новизна дослідження полягає у відсутності наукового доробку, присвяченого постаті Лятишевського. Справді, серед історіографії чи не єдиною працею, що описує віхи його діяльності є «Діяння єпископа Івана Лятишевського та духовенства УГКЦ в умовах тоталітаризму» Г. Габара. Проте є кілька наукових досліджень, з яких ми можемо почерпнути певні історичні відомості про єпископа, хоча всі вони розглядають Лятишевського лише у контексті взаємодії з не менш відомими діячами УГКЦ: «Митрополит Шептицький. 1923-1939. Випробування ідеалів» Л. Гентоша, «Особливості розвитку Станіславівської єпархії УГКЦ на початку Другої світової війни (1939-1941 роки)» Р. Делятинського, «Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча» О. Єгрешія та ін. Безумовно, основними джерелами дослідження є двотомна архівна справа № 75142 по звинуваченню Хомишина Григорія Лукича та Лятишевського Івана Юліяновича, яка знаходиться у Галузевому державному архіві Служби безпеки України в м. Івано-Франківську, та «Спомини» митрополита Й. Сліпого.

В період першої «радянізації» (1939-1941) УГКЦ опинилася в нових умовах: церква була позбавлена матеріальної бази, діяла активна антирелігійна пропаганда, здійснювалися спроби підірвати організаційну структуру УГКЦ, духовенство взяли під контроль органи НКДБ. За політичні переконання та суспільну активність у попередній період Лятишевського відносили до потенційно небезпечних діячів – у списку оточення керівників УГКЦ, яке повинне бути вивченим НКДБ, він займав п'яте місце. У цей час Іван Лятишевський створює католицьке товариство «Скала» та керує «Акцією Католицькою», які проводили значну антирадянську роботу. Навесні 1940 р.

органи радянської влади почали залякувати ієрарха ув'язненням і засланням. Будучи професором, І. Лятишевський користувався впливом на молоде покоління уніатського духовенства. Він проводив рішучу антирадянську агітацію, виступаючи за відродження соборної Української держави.

За умов нацистської окупації, в 1941 році єпископ відновив діяльність капітули та консисторії, що сприяло вирішенню поточних проблем, зокрема щодо призначень на вакантні парафії. Німецька адміністрація здійснила спробу підкупити духовенство землею, проте ієрарх усвідомлював, що це демагогія. На зустрічі спершу з губернатором дистрикту К. Ляшем, а потім з генерал-губернатором Г. Франком, він стає свідком заяви, що Галичина буде приєднана до Третього Рейху. За таких умов Лятишевський визначив своє завдання: він повинен організувати суспільне життя на християнських засадах, що сприяло б збереженню та розвитку української нації на Західній Україні.

У березні-жовтні 1944 р. після відступу гітлерівських військ Станіславів остаточно утвердився у складі УРСР. Тоді Іван Лятишевський зайняв вичікувальну лояльну позицію щодо радянської влади. Надії духовенства на нормалізацію державно-церковних відносин розвіялись після смерті А. Шептицького 1 листопада 1944 р., з яким Лятишевський вів регулярну переписку. В грудні 1944 р. НКДБ УРСР видав директиви про арешти духовенства, звинуваченого у іноземному шпигунстві та проведенні антирадянської пропаганди. Внаслідок тридцяти двох допитів, що супроводжувалися тортурами, Івана Лятишевського змусили зізнатися у його антирадянській діяльності, зв'язках з ОУН-УПА та надати інформацію про осіб, що брали участь у діяльності, спрямованій проти Радянського Союзу. Після арешту єпископ був переведений до Лук'янівської в'язниці в м. Києві, де більше року перебував під слідством. Далі справу Лятишевського направили на розгляд Особливої Наради при НКДБ СРСР з клопотанням застосувати до нього ув'язнення терміном на 5 років у віддаленій місцевості СРСР, що було підтверджено протоколом № 30 16 серпня 1946 р.

Отже, І. Лятишевський проводив проукраїнську релігійну політику і намагався зменшити вплив війни на Станіславівську єпархію.

Архівний фонд академіка НАН України В. І. Грищенка як джерело вивчення участі вченого у VI світовому конгресі Міжнародної федерації гінекології та акушерства

Коломієць Марина

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

marinka_sweet@ukr.net

У доповіді проаналізовано видовий склад джерел і ступінь інформативності документів особового архівного фонду академіка НАН України В. І. Грищенка, що зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ у контексті вивчення міжнародної наукової діяльності вченого, його внеску в розвиток світової медичної науки. Досліджено перебіг та результати участі В. І. Грищенка у VI світовому конгресі Міжнародної федерації гінекології та акушерства (FIGO)

6-23 квітня 1970 р. З'ясовано, що участь В. І. Грищенка у VI світовому конгресі Міжнародної федерації гінекології та акушерства сприяла розгортанню співпраці з провідними науковцями світу, популяризації наукових здобутків вітчизняної медицини і зростання авторитету В. І. Грищенка у світових наукових колах.

В Інституті архівознавства НБУВ проводиться робота із введення до наукового обігу документів архівного фонду НАН України та популяризації наукової спадщини видатних вчених України. У 2018 р. здійснено наукове описування особового фонду академіка НАН України В. І. Грищенка (1929-2011), до якого увійшов вагомий масив документів за 1946–2013 рр. У фонді репрезентовано наукові праці, біографічні документи вченого, фотодокументи, епістолярна спадщина та документи, зібрані вченим, що згруповані у 164 справи. Документи містять інформацію як про особу вченого, так і про його здобутки.

Висвітленню біографії та внеску вченого у розвиток світової науки присвячена низка статей та наукових праць Ю. Г. Віленського, В. К. Чайки, Т. М. Юрченка та інших дослідників. Однак в розвідках не відображено участь В. І. Грищенка у роботі Міжнародної федерації гінекології та акушерства.

Серед документів особового фонду В. І. Грищенка відклалися джерела, що стосуються участі вченого у VI світовому конгресі Міжнародної федерації гінекології та акушерства (FIGO), який проходив у м. Нью-Йорку (США) у квітні 1970 р. (листування, щоденник, програма, звіт та світлини). Серед зазначених джерел чільне місце належить щоденнику науковця, на сторінках якого вчений зафіксував перебіг подій у їх хронологічній послідовності протягом 6–23 квітня 1970 р. У щоденнику йде мова про те, що 11 квітня відбулося засідання Генеральної асамблеї, на якому виступив президент FIGO А. Альварес-Браво, 13 квітня – пленарне засідання «Фізіологія материнського організму та її порушення під час вагітності». 16 квітня на семінарі з психосоматики в акушерстві та гінекології науковець виголосив доповідь «Моноамінооксидазна активність і катехоламіни плаценти за нормальної вагітності та за акушерської патології», в якій виклав рекомендації щодо обезболювання пологового процесу.

Досить насиченою була екскурсійна програма конгресу. На фотодокументах В. І. Грищенка зафіксовано серед учасників тематичних екскурсій у Нью-Йорку та Вашингтоні.

В документах відображено оцінку В. І. Грищенка розвитку медичних наук у США. На думку науковця, на початку 1970-х рр. у США найбільш динамічно розвивалися медичні центри Нью-Йоркського, Колумбійського, Пенсільванського університетів та Онкологічний інститут П. Росвелла у м. Буффало. Він наголосив на високому теоретичному рівні ендокринологічних, радіоімунологічних, біохімічних методів і методів молекулярної біології, що застосовували американські колеги. При цьому відзначив провідних американських вчених – Л. Гудвіл, Г. Корфмана, Ч. Стіра, навколо яких групувалася велика кількість наукової молоді.

Наукові контакти з іноземними вченими, що були налагоджені на конгресі, В. І. Грищенко підтримував і у наступні роки. Зокрема, з президентом конгресу, професором А. Альварес-Браво і головою оргкомітету Дж. Сіменсом він листувався, обмінювався науковими статтями та монографіями.

Варто зауважити, що В. І. Грищенко втілював у наукову практику досвід провідних іноземних вчених. Так, протягом 1980-1990-х рр. він, як директор Інституту проблем кріобіології та кріомедицини НАН України, з групою колег проводив широкомасштабні дослідження змін у статевих клітинах та ембріонах людини під впливом охолодження і розробили цінні біотехнології їх криозбереження. У 1994 р. вчений заснував перший в Україні Центр ЕКО «Імплант» (з 2011 р. – Клініка репродуктивної медицини ім. В. І. Грищенка).

Таким чином, участь академіка НАН України В. І. Грищенка у VI світовому конгресі Міжнародної федерації гінекології та акушерства мала важливе значення для налагодження та подальшого розгортання тісної співпраці українських вчених з провідними науковцями світу.

Церковний розкол в Росії у XVII столітті та причини появи старообрядців

Мірошниченко Оксана

*Дніпровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна
mega.oksana90@gmail.com*

Питання церковного розколу та появи старообрядців досить неоднозначно розглядається у сучасному суспільстві. Більшість науковців називають розкол трагедією, котра призвела до великих соціальних потрясінь і розділила православну церкву. Однак, старообрядництво сьогодні не можна розглядати лише як трагічну сторінку в історії православної церкви. Це історія православ'я. Тому закономірно, що виникають наступні запитання: які ж причини спонукали Никона та його прихильників до церковної реформи; які були реальні причини розколу?

Сутність офіційної реформи полягала у встановленні уніфікації в богослужбових чинах. У єдиної церкви повинен був бути єдиний культ. Ключова проблема полягала в тому, що і грецька церква, і константинопольська весь час модернізувалися та змінювалися, а російська церква протягом кількох століть була закритою й мало спроможною до змін і новацій. Це зумовлено і територіальною віддаленістю Москви від інших релігійних центрів, і небажанням щось змінювати в системі богослужіння самими церковними діячами. Саме з цим і пов'язані наступні події: церковний собор 1666-1667 рр., відмова частиною священиків та вірян від нововведень, які запропонував Никон. І як наслідок – розкол суспільства на прихильників нової та старої віри, примирення якого, на жаль, досі не відбулося.

Також до причин реформ слід віднести і появу друкованих книг. Поки були рукописні книги, що виготовлялися на місцях місцевими переписувачами і за місцевими оригіналами, питань про реформу і бути не могло; але коли в другій половині XVI ст. в Москві з'явився Печатний двір і було вирішено забезпечувати всі церкви друкованими богослужбовими книгами, справщики відкрили надзвичайну розмаїтість в рукописних книгах як з боку окремих слів і виразів, так і з боку чинів богослужбових обрядів. Помилки і описки було неважко виправити; але – потрібно було вибрати якийсь один, найбільш правильний чин і зафіксувати

його в друкованих книгах, знищивши тим самим всі інші обрядові варіанти.

Серед дослідників та богословів викликає подив, як подібна реформа, виправлення подробиць богослужбового чину, могла викликати такі запеклі суперечки. Патріарх Никон почав свої реформи із скасування двоперстного складання. Вся російська церква творила тоді хресне знамення Двоперстя: три пальці (великий і два останніх) складали православні християни в ім'я Святої Трійці, а два (вказівний і середній) в ім'я двох природ у Христі – божественної і людської. Так складати пальці для вираження головних істин православної віри вчила і стародавня грецька церква. Никон же скасував його. Триперстя було явним нововведенням.

Навіть після розколу священики здійснювали в старообрядницькій церкві всі властиві їх владі таїнства і треби: хрестили, сповідували, причащали, вінчали, відспівували небіжчиків. здійснювали миропомазання та елесеосвячення. Проте вони не мали повноважень освячувати миро; ця влада належить єпископу. Священики також не мали права освячувати церкви, якщо немає антимінса (антимінс – хустка з часткою св. мощей, освячених єпископом і необхідних у храмі). Але у православної старообрядницької церкви збереглися стародавні антимінси. На цих антимінсах старообрядницькі священики і освячували церкви, і здійснювали божественну Літургію.

Таким чином, причини, що спонукали патріарха Никона до проведення реформи церкви були різноманітні. Насамперед його прагнення уніфікувати російську церкву, поставати її на один щабель з іншими православними церквами; запровадити під час богослужіння друковані книги. А старообрядці пронесли віру, традиції та звичаї крізь століття. Характерна архаїчність старовірських громад зберігається і до сьогодні. З одного боку вони є відсталими з точки зору сучасників, з іншого – це був спосіб виживання і збереження самоідентичності, та і предмету вивчення дослідниками.

***Рецензії на роботи студентів імператорського Харківського
університету, подані на «медальний конкурс»***

Трофименко Ірина

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ira_trofimenko_99@ukr.net*

Конкурс студентських робіт на медалі був важливою складовою навчального процесу імператорських університетів. Провідним компонентом конкурсу були рецензії (відгуки) викладачів на студентські роботи. Гласність та об'єктивність конкурсу забезпечувало триразове оголошення рецензій: під час засідань Ради факультету та Ради університету та під час Урочистого університетського акту. Одночасно рецензії виконували декілька функцій: аксіологічну, оцінюючи переваги та недоліки наданих на конкурс робіт, та заохочувальну. Так, у 1863 р. Університетським статутом рецензіям (відгукам) було надано значення конкурсної нагороди, відтоді такі рецензії отримали назву «почесного відгука» та право публікації в університетських виданнях. У Харківському університеті почесні відгуки публікувалися в протоколах

засідання Ради університету, на сторінках річних звітів університету та в університетських періодичних виданнях і навіть виходили окремими збірками (наприклад, «Рецензии гг. профессоров на студенческие работы, представленные для соискания наград», 1897). Публічність результатів конкурсу та присутність відгуків у офіційних періодичних виданнях та у діловодній документації створювали основу для впевненості молодих учених у власних силах та «працювали» на імідж починаючого вченого.

Об'єктом даного дослідження стануть рецензії (відгуки) на студентські роботи, подані на медальний конкурс. Нами розглянуто 15 рецензій професорів історико-філологічного факультету за період з 1878 по 1915 рр., опублікованих на сторінках «Записки Харьковского университета» та інших виданнях.

Мета роботи полягає у спробі довести, що рецензії на студентські праці писалися за зразком справжніх рецензій на наукові роботи, сприяючи статусу конкурсу та робіт-переможців у конкурсі, які розцінювалися не як кваліфікаційні праці, а як роботи, які мали наукове значення та були першим кроком у науці майбутніх науковців.

Довести цю думку нам дозволить аналіз складових рецензій (відгуків) та їх порівняння з рецензіями професорів на «справжні» наукові праці. Здебільшого вони мають ті ж елементи та схожі критерії для оцінки гідності робіт. Проте важливо зазначити, що у досліджених рецензіях та відгуків не було чіткої структури. Всі вони мали різний обсяг, наповнення та структуру.

Проте були спільні критерії, що застосовувалися для оцінки робіт: зазначення девізу (епіграфу) та теми, постановка дослідницьких завдань, рівень роботи з джерелами та їх аналіз, а також огляд історіографії були важливою складовою оцінки, де звертали увагу на повноту використаного матеріалу, що містився в університетській бібліотеці. При цьому, якщо оцінки «сумлінності» авторів, яку розуміли як кількість опрацьованих джерел та літератури (наприклад, відгук В. П. Бузескула містив таку оцінку «твір складає враження праці «сумлінної», заснованої на важливих джерелах та посібниках, на котру витрачено немало часу та праці») свідчили про усвідомлення авторами рецензій, що перед ними студентські роботи. Проте інші критерії оцінки, як наприклад, самостійність написання роботи, а не копіювання думок видатних вчених, свідчили про визнання певного наукового значення студентських розвідок. Наприклад, у рецензії Вікентія Шерця на студентську роботу на тему «Синтаксичні особливості знахідного у санскриті» професор окремо відзначає як важливу перевагу роботи те, що автор «думки та судження інших дослідників самостійно критикує» та «наводив величезний матеріал з багаточисленних мов». Позитивної оцінки також заслуговувала «об'єктивність автора», послідовність викладу думок, «мова» та стиль написання роботи, повнота змісту та ступінь наукової ерудиції. Наприкінці рецензенти зазвичай надавали рекомендації, що визначали подальшу долю авторів творів, а це: нагородження золотою чи срібною медалями, похвальним відгуком, або ж рекомендація до друку. Хоча були випадки, коли не було рекомендацій, а лише зазначали, що робота гідна визнання.

Вплив Одеської школи десятників будівельної справи на формування і розвиток будівельної освіти на Півдні України наприкінці XIX – на початку XX ст.

Цубенко Валерія

*Одеська державна академія будівництва та архітектури
ukr.odaba@gmail.com*

У 2020 р. Одеській державній академії будівництва та архітектури виповнюється 90 років від дня заснування. Сьогодні академія впевнено посідає лідерські позиції в освітянському та науковому просторі України, є динамічною, продуктивною, без перебільшення провідною установою технічного (будівельного і архітектурного) профілю в Україні. Стейкий інтерес до історії діяльності науково-технічних установ є характерною ознакою сучасної історії науки і техніки. Тому важливим стало вивчення наукової спадщини Одеської школи десятників будівельної справи Одеського відділення Імператорського Російського технічного товариства (1891-1917), діяльність членів якого зробила суттєвий внесок у розвиток народного господарства.

Інтенсивний розвиток будівельної індустрії, широкомасштабне ведення будівництва вимагали належної підготовки кваліфікованих спеціалістів у цій справі, тому 1 листопада 1891 р. В. М. Лігіним та О. О. Бернардаці була заснована Одеська школа десятників будівельної справи. Основним завданням нової школи була підготовка помічників архітекторів, які керували будівництвом за відсутності архітектора, а також фахівців, які спостерігали за прокладанням шосейних і ґрунтових доріг.

До школи приймалися виключно чоловіки з 18 до 45 років, які вже володіли певними ремеслом і були обізнані з будівельною справою. Серед учнів були вихованці з різних губерній Російської імперії.

Термін навчання у школі становив два роки. Навчальний рік тривав з 1 листопада до 15 квітня. Навчання складалося з теоретичних і практичних занять. Викладали такі предмети: Закон Божий, російську мову, фізику, географію, історію, арифметику, геометрію, малювання, краснопис, креслення, гігієну і надання першої допомоги при нещасних випадках, будівельне мистецтво, дорожню справу, землемірство та складання кошторисів.

Заняття у школі починалися о 8-й годині і тривали до 18-ї години. На літній період учнів направляли на виробничу практику. Професійно-практична підготовка включала моделювання з дерева і гіпсу, знімки планів, викреслювання шаблонів, вправи з робочих креслень. Чисельність викладачів школи у 1891–1916 рр. становила 48, а учнів – 1008 осіб. Розподіл школярів був таким: теслів – 42,1 %, мулярів – 18,8 %, пічників – 7 %, тинькарів – 6,6 %, десятників-практиків – 6,4 %, решту становили малярі, бетонники, покрівельники, брухівники, мармурники, токарі, різники, модельщики. З 1907 по 1910 р. згідно з рішенням Постійної Комісії і дозволом Попечителя учбового округу при Одеській школі десятників будівельної справи працювали курси з водоканалізаційної справи.

Школа утримувалася на кошти, що надходили переважно від Херсонського земства. Вона успішно функціонувала і лише внаслідок Першої світової війни (1914–1918) змушена була припинити свою діяльність. Однак те позитивне, що

було закладене в ній, посприяло подальшому розвитку технічної (будівельної) освіти. Одеська школа десятників будівельної справи відіграла неоціненну роль в підготовці освічених кадрів для Півдня України в цілому і для Одеси.

Гендерный вопрос в скопчестве (по материалам фольклора, сыскных дел и дневников скопцов)

Шевченко Александр

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
innokentyvayts@gmail.com*

Актуальность данной темы объясняется тем, что этот вопрос, по сути, является не исследованным. Поскольку большая часть научных работ по скопчеству была опубликована ещё до возникновения интереса к «женской истории», исследователи часто игнорировали эту тему или же уделяли ей недостаточно внимания. В контексте всё большей популярности гендерной истории и антропологии, мы считаем необходимым исследовать течение, в котором декларировалось половое равенство.

Целью данной работы является ответ на вопрос о том, реализовывалась ли на практике концепция гендерного эгалитаризма, присутствовавшая у скопцов на уровне религиозных идей, а также раскрытие вопроса о гендерной самоидентификации скопцов после процедуры холощения.

Источниковая база данной работы разнообразна. Хочется отметить и следственную документацию, которая была собрана Н. Г. Высоцким в его труде «Первый скопческий процесс», а также песнопения, стихотворения, мифы, легенды и другие скопческие произведения, которые были опубликованы в трудах И. Г. Айвазова, Т. С. Рождественского и В. И. Даля.

Анализ указанных источников позволяет сделать вывод, что для скопчества характерна полицентрическая структура. Для большей части скопцов традиционным оставался патриархальный уклад, где мужчина играл ключевые роли в социальных и хозяйственных сферах. Женщины, которые были лидерами скопческих общин (так званые “богородицы”) всё равно обладали меньшей властью, чем их коллеги мужского пола. Скопцы в быту не придерживались теоретически постулируемой идеи об отсутствии у себя пола, а большая часть последователей секты не понимала этой концепции. При всём при этом также остается примечательным тот факт, что женщины могли подниматься по иерархической лестнице общины и занимать хоть какие-то ключевые посты.

Результат исследования оказался более чем ожидаемым. Де-факто никакого полноценного эгалитаризма у скопцов не было. Существовали лишь некоторые подвижки в эту сторону, однако они не были характерными исключительно для скопцов. Это было не более чем традиционное явление для многих маргинальных религиозных течений на территории России.

РОЗДІЛ VII

ІСТОРИЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Висвітлення у історіографії та джерелах ролі Ізабелли Кастильської в започаткуванні іспанської інквізиції**Іванова Вікторія***Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ivanovaviktoriya@knu.ua*

Ізабелла Кастильська – королева Кастилії, Арагону і Гранаді. Ізабелла та її чоловік Фердинанд Арагонський централізували Іспанію та змогли досягнути зміцнення її міжнародних позицій. В свою чергу, в Середньовічній Іспанії, якщо точніше – в Кастилії, саме інквізиція з'явилася в другій половині XV століття. Ізабелла I та Фердинандо II, одразу після вступу на престол, отримали звернення Сикста IV з необхідністю введення інквізиції на території Кастилії.

Сучасна історія активно досліджує втрати інквізиції, вплив Ізабелли Кастильської та її чоловіка на формування цього процесу, тому важливо дослідити особливості джерельної бази для більш точних висновків характеристики важливого історичного періоду в Іспанії. В цілому, розгляд впливу саме монархів на започаткування інквізиційних процесів і на сьогодні є науковою проблемою вивчення, адже для об'єктивного дослідження даної теми варто розглянути погляди двох сторін (світської та церковної) на історичні особливості періоду.

Сьогоднішня українська наука не повністю висвітлює іспанську історію, в першу чергу, через небагаточисленність спеціалізованих саме на цьому курсі іспаномовних фахівців. Тому дане дослідження актуалізує тему іспанської історії.

Джерельна база даного дослідження в основному складається з булл, які відображаються вплив королеви, документів, що затверджують основні уложення та листування, яке проявляє особисті відносини.

В першу чергу, значне місце займають булли, які стали запорукою влади Папи. Булла Сикста IV від 18 квітня 1482 року стала початком боротьби світської та церковної влади за контроль над інквізиційним процесом.

Дослідження даної теми також спирається на документи правління католицьких королів. Важливо зазначити про *Cartas*, які описують основні функції Супреми та свідчать про контроль королівської влади та узгодження з ними загальних засад *Suprema y Inquisición*.

Звичайно, важливу історичну роль грають листи між Сикстом та Ізабеллою, які демонструють роль королеви у започаткуванні інквізиційних процесів. Лист від 23 лютого 1483 року показує ставлення Сикста до Ізабелли.

Ступінь дослідження теми в історіографії є достатньо високим, але тема досліджується з іншого ракурсу. Спостерігається деталізація досліджень Церкви і Монархії Іспанії зазначеного періоду, як окремих інституцій, або ж розгляд Трибуналу священної інквізиції – його особливостей, методів, наслідків.

У вітчизняній історіографії значне місце займає Лозинський С. Г., який описав в своїй «Історії» саме іспанську інквізицію, іспанських монархів та діяльність Пап.

Зарубіжні історики звертають увагу на передумови та етапи запровадження інквізиції та характеризують діяльність та значення правління Ізабелли

Кастильської. Льоренте Х. А «Критической истории испанской инквизиции» - один з видатних дослідників цієї теми.

Іспанські історики, описуючи свою історію, своїх монархів та свого Папу підштовхують до критичного ставлення розглядаючи діяльність Ізабелли в зазначений період. Конзало Мартінес Діез та Гальван Родрігез у свої працях активно демонструють позиції інституцій.

У ході досліджень передбачається: дослідити передумови запровадження інквізиції на території Іспанії; розглянути та охарактеризувати вплив католицької королеви на започаткування іспанської інквізиції; виокремити особливості листування Папи з Ізабеллою Кастильською.

У результаті дослідження проаналізовано основні джерела пов'язані з темою, виокремлено та пояснено специфіку відносин між Церквою і католицькими королями, визначено принципи та вплив Ізабелли Кастильської на формування інквізиції на території Іспанії.

В цілому, роль Ізабелли Кастильської у започаткуванні інквізиції в Іспанії підтверджується проаналізованими джерелами. В першу чергу, саме королева стала каталізатор початку інквізиційних процесів на цій території задля зміцнення впливу королівської влади.

***Образ готов в византийской и варварской письменной традиции:
общее и особенное***

Зайковская Ольга

НИУ «Белгородский государственный университет»

1316643@bsu.edu.ru

Варваров и империю связывали тесные отношения вплоть до середины VI в., эпохи правления Юстиниана (527-565 гг.). В ходе целого ряда военных кампаний для реставрации империи на западе Византии вернула огромные территории, занятые варварскими государствами остготов, вандалов, вестготов. Войны с остготами были самыми затяжными из них и растянулись на несколько десятков лет.

Исследователи обращались, в первую очередь, к военным аспектам этих событий, общим тенденциям стратегии и тактики, образ же самих готов не становился объектом специальных исследований.

Целью данной работы является попытка анализа образа готов (остготов), в письменных традициях двух сторон – византийской и, собственно, варварской, готской. Это позволит создать более полифоничную картину образа готского народа.

В историографии важнейшее значение для исследования образа готов имеют работы Ф. Дана, П. Скардильи, Х. Вольфрама, З. В. Удальцовой, М. Б. Щукина, которые в своей совокупности останавливаются на аспектах изучения языка, культуры, военного дела народа. Особого внимания заслуживает труд П. Скардильи, комментирующий некоторые готские тексты и общий феномен готского мира. Цельный и объемный образ готов в указанных сочинениях не создается, авторы уделяют внимание другим аспектам, что обуславливает научную новизну нашей работы.

В ходе ее подготовки использовались такие методы как сравнительно-исторический, историко-генетический и метод контент-анализа. Главную роль играет сравнительно-исторический в плане сопоставления сведений двух традиций.

Византийские источники представлены масштабным сочинением Прокопия Кесарийского «История войн», где даются подробные сведения о готах. Привлекательность и достоверность данного источника заключаются еще и в том, что Прокопий являлся современником и участником описываемых событий. Также важна латинская константинопольская «Хроника» Марцеллина Комита (VI в.).

С варварской стороны наиболее важны латинские «Getica» и «Romana» Иордана, «Variae» Кассиодора, а также более поздние сочинения «История готов, вандалов и севов» Исидора Севильского «Римская история» и «История лангобардов» Павла Диакона. О месте жизни Иордана нет единого мнения, Кассиодор работал в остготской Италии. Труд Иордана менее глубок, но в большей мере выражает «национальную идею» готов. Прочие сочинения вносят дополнительные штрихи в образ готов уже ретроспективно, по прошествии времени.

За Прокопием стоит многовековая классическая традиция изображения варваров, поэтому, будучи точным в деталях и оценках, он не может избежать мотивов античного топоса в образе готов в целом. При этом римский мотив противопоставления добродетельного дикаря стареющей империи с испорченными нравами фактически уходит, уступив место идее обновления империи и ее исторического превосходства. В этом контексте готы предстают в образе сильного организованного противника.

Сочинения Иордана и Кассиодора отличаются ярко выраженным мотивом возвеличивания готов, что и неудивительно. Однако ценность их все же высока в связи с опорой авторов на памятники народной традиции. Варварские авторы, описывая готских правителей, стараются показать механизм соприкосновения моделей готского и позднеантичного миров.

Вместе с тем, сочинения как византийских, так и варварских авторов схожи в своих основных оценках. Все авторы единодушно говорят об изначальной свирепости готов, с периода Переселения народов и вплоть до войн VI в. Это народы, которые довольно успешно перенимают тонкости военного искусства противника. В целом, этот образ противопоставлен ромеям, которые восстанавливают силы империи.

Таким образом, сохранившаяся письменная традиция дает как специфические, так и общие черты образа готов. Византийские авторы отдают дань уважения сильному противнику. Варварские авторы рисуют более глубокий образ своего народа, но менее точно объясняют причины итогового поражения остготов. Общей является идея о постепенном сближении готов и ромеев, которое оборвалось Готской войной в Италии.

Відносини та перша зустріч Ернана Кортеса та Карла V: вплив на тогочасну ситуацію у Європі

Кіктенко Олександр

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ха11800490@karazin.student.ua*

Відносини Ернана Кортеса та Карла V є доволі цікавим явищем в історії Європи через деякі особливості:

1. Це не класичні відносини між керівником та підлеглим;
2. Довгий час вони спілкувались лише за допомогою листування;
3. Важливість спілкування один з одним розумів кожен.
4. Обидва поважали один одного, але побоювались через порушення балансу вплив/посада.

Що стосується початку їхнього спілкування, варто відмітити, що Ернан Кортес спочатку побоювався контактів з новим імператором, що отримав цей титул в 15 років (мається на увазі імператорський трон Іспанії), тому вів себе доволі обережно, перші листи почав писати у 1519 році, поетично розписуючи свої успіхи, присвячуючи свої перемоги Іспанії та особисто Карлу V, так наприклад у другій реляції він присвятив утворення першого іспанського міста на півострові Юкатан саме персоні імператора.

Але ситуація, що склалась в Європі у другій половині 20-х років 16-го століття зіграла злий жарт у непоганих на той момент стосунках цих персон. Тривала війна Іспанії та Франції змушувала імператора переглянути обсяг оподаткування з колоній, особливо з колонії Нова Іспанія, що славилась величезною кількістю золота. Але Ернан Кортес, що відкрито захоплювався культурою місцевих майя та ацтеків, про що писав у четвертому листі-реляції, був проти вивезення всього золота та цінностей до Європи, оскільки плакав надію про створення своєї держави чи напівзалежної колонії, про що писав Берналь Діас дель Кастільо, згадуючи літо 1526 року, коли Ернан Кортес мав всі політичні та економічні можливості для відокремлення від Іспанської імперії, оскільки:

1. На той момент ледь не вся Європа була втягнута у війну з османами, які здобували перемогу за перемогою і наближались ледь не до Відня.

2. Ернан мав серйозну підтримку навіть серед місцевих, адже багато індіанських племен були підкорені ацтеками і сприймали Кортеса як визволителя з-під ацтекського гніту.

3. З 1522 року Кортес був губернатором та генерал-капітаном колонії, що налічувала мільйони людей, кількість ресурсів, що в багато разів перевищує обсяг аналогічних одиниць в Європі.

4. Ліквідація стосунків з Іспанією відкрила б можливості для взаємин з іншими Європейськими державами у торгівельній сфері, оскільки Мексика мала незнайомі тогочасній Європі продукти у величезних об'ємах.

Причини погіршення стосунків:

1. З 1522 року Кортес присвоїв собі право роздавати землі, чим викликав хвилю обурення серед дворянства.

2. Хотів втілити в життя «План Кортеса», що не відповідав бажанням Карла V.

3. Енком'єнда та різне бачення використання продовольчого потенціалу Мезоамерики.

4. Кортес, на думку Карла V, будував замало храмів.

5. Указами Карла V у 1523 році було обмежено владу Кортеса та направлено Королівську Аудієнсію, після чого Ернан тимчасово покинув Мехіко.

25 червня 1526 року Кортес вступив з військом у Мехіко, його зустрічали як того, хто звільнить населення від постійної боротьби членів Аудієнсії та знаті. Саме тоді Кортес і хотів втілити в життя проект проголошення незалежності Мексики.

Вперше вони зустрілись у 1528 році, Кортеса прийняли в порту пишно та з почестями, однак запрошення до Карла V довелось чекати довго. Та перша їхня зустріч все ж відбулась. Зустріч не мала серйозного успіху для Кортеса, йому не було повернуто звання генерал-капітана, але сам вербальний контакт з Карлом детально описує Берналь Діас дель Кастільо.

Важливість зустрічі була в тому, що від поведінки один одного кожен міг виграти чи програти, Кортес приїхав у якості завойовника та дуже популярно серед народу особистості, до того ж його промова перед імператором викликала хвилю оплесків у залі, а от Карл на той момент ще не був всебічно поважною людиною, мав 28 років від дня народження та його права на трон ще досі були спірними для багатьох дворян.

Репрезентація образу Елеонори Аквітанської у Псалтирі королівської бібліотеки Нідерландів

Огородник Христина

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
khrystynaogorodnik42@gmail.com*

Вивчення «образу» у цілому й образу влади зокрема формує специфічний текстуально-інформаційний простір, що отримує назву потестарної імагалогії. У зв'язку з активізацією гендерних студій, особливого інтересу набуває дослідження ролі жінки в історії. До непересічних жінок історії західноєвропейського середньовіччя належить Елеонора Аквітанська. Дослідження дає змогу зрозуміти її становище та простежити авторитетність як королеви Англії та герцогині Аквітанської. Тож вивчення її репрезентації в зображальному мистецтві є безумовно актуальним.

У 2016 році в Королівській Бібліотеці (далі – КБ) Нідерландів було виявлено ілюстрований Псалтир XII століття. Псалтир – це молитовник, що містить 150 псалмів зі Старого Заповіту, приписаних Давидові. У середні віки Псалтир був найпоширенішим молитовником серед мирян. Цей Псалтир є типовим прикладом книг, виготовлених з др. пол. XII століття в Англії та Північній Франції. Віллем Баванк – директор КБ – вважає, що місцем виготовлення Псалтиря могло бути місто Фекам, і він був написаний близько 1200 року для Елеонори Аквітанської.

Візуальний супровід текстуальної частини Псалтиря відповідає політичному сценарію навколо її життя. Історичне значення монастирської спільноти у Фекампі, її традиція виробництва рукописів та винахід Святої

кровної реліквії 1171 року, яка стимулювала розвиток монастиря як центру паломництва, цілком могло вплинути на королеву в її пошуку надання персонального молитовника в пізні роки. Можливо, цей особистий інтерес до мистецтва відображений у кольоровому рельєфі її могили на абатстві Фонтевро – Елеонора з'являється, читаючи маленьку книгу, яку вона тримає в руках. Фреска в цитаделі Шинон у Франції, яка зображає сцену з п'яти вершників на конях, як вважають, зображує сім'ю Плантагенетів у період між 1170-1200 рр. Дискусії щодо події, яка може бути зображена на фресці триває до сьогодні. Можливо, це чоловік Елеонори Генріх II замовив це для себе, коли вона перебувала у полоні. Головна особа на фресці – Річард, наступні дві фігури – це Елеонора та її донька Джоанна, дві фігури позаду – це Матильда з чоловіком, які в цей момент перебували в Нормандії.

На печатці Елеонора Аквітанська представлена як королева Англії, герцогиня Нормандії. У правій руці вона тримає квітку, що нагадує лілію, а в лівій птаха. Лілія не обов'язково символізує Францію за Капетингів, оскільки подібні зображення з'являються в англійських печатках королів (Елеонора не виключення). Птах є загальним символом королівської влади, можливо, представляється голуб Святого Духа. Куля – символ тимчасової влади, яка була частиною царських регалій.

Надгробне зображення королеви, яке до сьогодні зберігається у абатстві Фонтевро, показує нам авторитетність та величність королеви. Варто зауважити, що надгробні зображення її чоловіка Генріха II та улюбленого сина Річарда є меншими та плоскими, на відміну від зображення Елеонори Аквітанської, рельєф якої є дещо виразніший, розміри також більші. Єдиним королівським атрибутом лежачої Елеонори є корона. Королева тримає відкриту книгу, напевно, Псалтир, який був характерний для жінок нобілітету. Знову ж таки, скульптор Фонтевро вводить інновацію, так як книга, що стане поширеною лише в кінці середньовіччя, до цих пір була невідома в статуй.

Таким чином, співставивши прижиттєві зображення Елеонори Аквітанської (зображення у Псалтирі КБ, фреска у Шиноні, печатка та надгробок), а також заглибившись у події, що точилися за життя королеви ми дійшли висновку, що Псалтир був виготовлений для Елеонори Аквітанської під час подорожі після її ув'язнення.

«Справа Маріоти» як зразок/виняток для шлюбних справ зі збірки папських листів «Liber Extra» (1234 рік)

Стасюк Ольга

Український католицький університет

stasiuk@ucu.edu.ua

У XII-XIII столітті канонічне право зазнавало швидкого розвитку, і папські листи були його важливою складовою, адже відображали практичні випадки судів, на відміну від теоретичних робіт (“Декрету” Граціана), а також додавали багато нововведень, особливо щодо інституції шлюбу. Це добре показують праці Д.Брандейджа, А. Дугґан, Л. Джерози та ін. Однак, зважаючи переважно на особи Пап чи їх закони, історики мало приділяють уваги жінкам,

що з'являються у папському суді, наприклад, як роблять інші дослідники (Б. Готліб, М. Шіан, Ч. Донах'ю) стосовно місцевих церковних судів, та мало акцентуються на нестандартних випадках, хоча вони є дуже важливими для розуміння середньовічного шлюбу та папського суду. Збірка папських листів *Liber Extra* (1234) має багато таких справ, однією з яких і є «справа Маріоти». Для її розгляду використовувалися антропологічний, історико-критичний та типологічний методи, а також порівняння та міждисциплінарний підхід, адже тема лежить на межі канонічного права, історії та теології.

Латиномовний опис справи знаходиться у XIII листі I розділу IV книги *Liber Extra*. Папський лист до єпископа Сорану описує жінку Маріоту, що сама прийшла до папського суду. Вона мала три шлюби поспіль, і кожен мав певний недолік. Перший, заключений з любові у підлітковому віці, таємно і без волі батьків, був розірваний через кровозмішання, другий організували без згоди обох наречених. Нарешті, третій, укладений в заборонений час (поки велась попередня шлюбна справа), тривав і навіть дав Маріоті народити сина, доки батько чоловіка не подав позов про недійсність шлюб через те, що Маріота була одружена перед тим. Церква не визнавала розлучень, а лише уневажнення шлюбу через певні причини (кровозмішання, двоєжонство), тому справа виявилася складною: Папі Олександру III слід було вирішити, який саме із шлюбів був дійсним. Врешті, він визнав законним третій шлюб і наказав чоловіку Маріоти повернутися до неї і ставитися з подружньою прихильністю.

Питання полягає в тому, чи справа Маріоти є зразком чи, радше, винятком із правил. Вона є дуже репрезентативною через цілий ряд типових проблем із середньовічним шлюбом, як наголошує Д. Брендейдж, – кровозмішання, таємні шлюби, двоєжонство, питання легітимації дітей, примус до шлюбу, воля батьків тощо. Крім того, вона показує класичні явища для церковних судів того часу: шлюбні справи тривають так довго, що за той час люди можуть одружитися ще раз, а єпископські рішення часто не влаштовують людей, через що їм залишається лише одна вища інстанція – Рим. Нарешті, тут виникає питання, як саме твориться шлюб – згодою чи консумацією, – що було ключовим для всього XII століття і вирішилося тим же Папою Олександром III.

Однак, з іншого боку, справа виглядає як виняток. Вона є скандальною, адже жінка приходиться сама до папського суду, «лементуючи», говорячи сама за себе. Крім того, справа є складною, триетапною, де кожен шлюб включає дуже багато порушень канонічного права, з яким варто розібратися. Нарешті, важливою є особа Папи та його рішення. Олександр III був відомий своїми намірами зберегти шлюб будь-якою ціною. Він не радить детальніше розслідувати чи вислухати іншу сторону (бо за нормами, як пише Д. Нуан, свідчення жінки були ненадійні), а виносить вирок на користь жінки. Нестандартна особистість Олександра III із нестандартними обставинами справи породжують нестандартний вирок, на якому наголошують дослідники, що вивчають як класичне канонічне право (Д. Брендейдж), так і саму особу Папи (А. Дугґан, П. Кларк).

Таким чином, «справа Маріоти» є радше винятком у папському праві XII-XIII століття. Поєднуючи в собі велику кількість класичних проблем

середньовічного шлюбу, вона стає унікальною завдяки особам Маріоти та самого Папи Олександра III, і є невід'ємним елементом для розуміння періоду його папства.

Тортур як морально-психологічний аспект інквізиції

Урілова Валерія

*Криворізький державний педагогічний університет
valerkalerka1999@gmail.com*

Мета дослідження полягає в тому, щоб дослідити морально-психологічний аспект інквізиційних тортур.

Новизна цієї роботи полягає в тому, що хоч питання інквізиції та тортур є більш-менш дослідженим, але саме морально-психологічний аспект майже не розкритий.

Використану літературу можна поділити на праці істориків, філософів, служителів Церкви і на свідчення очевидців та інквізиторів. «Завдання інквізиції, – писав французький інквізитор XIV ст. Бернар Гі, – винищування ересі; ересь не може бути знищена, якщо не будуть знищені еретики; еретики не можуть бути знищені, якщо не будуть винищені разом з ними їх переховувачі, співчуваючі і захисники». Тобто, інквізиційний трибунал не тільки розправлявся з тими, хто відійшов від офіційної доктрини, а й з тими, хто підтримував їх або просто переховував. Це був орган залякування широких суспільних мас.

Застосування тортур інквізицією протягом багатьох століть і в багатьох країнах – одне з найяскравіших доказів нездатності Церкви узяти гору над своїми ідейними противниками чисто богословськими методами, силою переконань, а не силою примусу. Безсилля Церкви впоратися зі зростаючими опозиційними антицерковними і антифеодальними рухами, її небажання піти на компроміс зі своїми ідейними супротивниками, модернізувати церковну доктрину і практику, а також посилення прагнення пап піднятися над світською владою, підпорядкувати її своєму контролю, перетворитися у верховного вершителя долі християнського світу – все це породило ідею «остаточного вирішення» еретичного питання, а саме – фізичного винищення, знищення всіх без винятку еретиків.

В історичній літературі виокремлюється декілька найпоширеніших і найжахливіших тортур: тортури водою, спрагою, голодом, щурами; батоги; диба(розтягування підсудного); імплантація металів (метал зашивався під шкіру і з часом окислявся, приносячи нестерпний біль); саджання на кіл; аутодафе (публічне спалювання еретиків).

З фізичної точки зору, людина не в змозі витримати настільки жорстокі тортури, які були вигадані інквізиторами для отримання доказів. Інквізитори вважали, що чим жорстокішими будуть тортури, тим швидше вони отримають бажаний результат – показання еретиків.

Техніки тортур створювалися з урахуванням психічних і фізичних можливостей людини.

На нашу думку, тортури можна поділити на декілька видів:

- створені з метою залякування загалу, тобто ті, які безпосередньо вели до смерті випробуваного. Наприклад, мідний бик, тортури щурами, спалювання;
- створені для отримання потрібної інформації, тобто ті, які вели за собою больовий аспект, але не призводили до швидкої смерті. Прикладом є «залізна діва», груша, колиска Іуди, диба, тортури водою, іспанське крісло.

Таке розподілення вело за собою і навички ката, воно вимагало не тільки відповідного обладнання і великої фізичної сили, але також неабияких знань в анатомії. Адже в одному випадку необхідно було заподіяти допитуваному більш-менш тяжкі страждання, але при цьому не вбити його і не позбавити здатності мислити і говорити; в іншому ж – якщо судом не було визначено ніяке обтяження кари – кат мав максимально швидко і без зайвих мук умертвити засудженого.

Вище згадані види були безпосередньо фізичними тортурами. Але існували і психологічні. Зокрема ті, які давили на підсвідомість людини і вели за собою розкаяння або зізнання. Інkwізиторі могли шантажувати підозрюваного, зокрема, його сім'єю. Таким чином, підозрюваний швидко зізнавався у тому, що від нього вимагають.

Взагалі, інkwізиторі не починали свою справу одразу з тортур. Вони могли погрозами або психологічним тиском, у вигляді знайомства з засобами тортур отримати потрібні свідчення. Як пише Григулевич у своїй праці «Інkwізіція»: «Інkwізиторі знайомили з інструментами тортур, як би психологічно готували до майбутніх випробувань. Інkwізиторі, перед якими під час допитів завжди лежала Біблія, зверталися до жертв, не підвищуючи голосу, не піддаючи образам; кати закликали своїх жертв до покаяння, смирення, розсудливості, примирення з церквою, обіцяючи натомість всепрощення і вічне спасіння».

Ще одним психологічним аспектом інkwізіції було те, що страждав не тільки засуджений, а й його діти та нащадки. Тобто, в його інтересах було зізнатись в ересі або в тому, у чому його обвинувачують, заради збереження своєї сім'ї. Ніколас Еймерік – каталонський інkwізитор XIVст. обґрунтував право інkwізіції карати дітей за злочини батьків такими міркуваннями: «Жалість до дітей винного, вимушених займатися жебрацтвом, не може пом'якшити цю строгість, бо, згідно з божественним і людським законам, діти несуть покарання за помилки своїх батьків. Діти еретиків, навіть якщо вони католики, не є винятком з цього правила, і їм не слід нічого залишати, навіть того, що їм належить згідно природному праву».

Загалом, можна сказати, що інkwізіція – це не лише церковна судово-поліційна установа, а й орган психологічного і морального тиску, який за допомогою тортур фізичних та психологічних отримував покази і зізнання.

**Стратегікон Маврикія як джерело з досліджень діяльності
військової розвідки та контррозвідки армії Візантії в ранньому
середньовіччі**

Холодняк Олександр

*Криворізький Державний Педагогічний Університет
alexkholodnyak@gmail.com*

Особливе місце в дослідженні діяльності військової розвідки та контррозвідки займають військові трактати. Військова розвідка та контррозвідка являє собою компонент римського війська. Дослідження її як одного з найважливіших чинників ефективності Візантійської армії є дуже важливим, оскільки, якщо досліджувати армію шляхом розподілення її на підрозділи, це дає змогу більш ретельно проаналізувати діяльність війська та визначити всі його параметри. Стратегікон Маврикія є унікальним джерелом, так як, його автор знає військову історію та володіє великим досвідом, що дає йому змогу написати єдиний Візантійський військовий трактат в ранньому середньовіччі, який є ефективною інструкцією для стратигів того часу.

Актуальність роботи полягає в тому, що проблема військової розвідки та контррозвідки в ранньосередньовічній візантійській армії на сьогоднішній день є маловивченою і в той же час важливою темою для повного розуміння функціонування військового інституту у Візантії.

Наукова новизна полягає в спробі автора через призму аналізу «Стратегікону Маврикія» реконструювати діяльність, визначити роль та місце військової розвідки та контррозвідки в ранньосередньовічній візантійській армії.

Основою джерельної бази є джерело «Стратегікон Маврикія» у перекладі під редакцією В. В. Кучми. Також, з історіографії використовується фундаментальна монографія Є. С. Данилова «Война и разведывательная деятельность в античном Риме».

В ході роботи були використані як загальнонаукові так і історичні методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція та узагальнення, системний метод.

Трактат «Стратегікон Маврикія» був написаний в ранньосередньовічній період, приблизно в V-VI столітті, а його виписки, навіть увійшли у наступний візантійський військовий трактат Лева IV Мудрого. Для більш ефективного дослідження, було виявлено найновішу та найавторитетнішу редакцію «Стратегікону», автор В.В. Кучма. За допомогою методу аналізу, було знайдено всі згадки про діяльність військової розвідки та контррозвідки. Методами синтезу, індукції, дедукції та узагальнення було систематизовано інформацію. За обробленою інформацією було виявлено:

- кількість розвідників на кожен підрозділ
- вимоги для вступу в ряди розвідників
- риси, якими повинен володіти розвідник
- значення розвідки та контррозвідки у підготовці до війни та під час війни
- практичне застосування цих підрозділів
- контррозвідувальні міри

У висновок можна навести декілька цитат: «Еще до начала войны стратиг

обязан собрать все возможные сведения о противнике – их внимательный анализ необходим для принятия окончательного решения относительно времени, места и условий предстоящей кампании» та «Смысл всех мероприятий разведывательного характера состоит в том, чтобы вывести военную тайну противника, одновременно не допустив, чтобы ему стали известны военные планы ромеев». Наведені цитати повністю відображають головну мету та роль військової розвідки та контррозвідки, а саме збір інформації відносно майбутньої кампанії та захист своєї інформації від противника.

У висновок можна сказати, що військова розвідка та контррозвідка значно підвищувала ефективність дій армії та мала досить велике значення. Військова розвідка та контррозвідка починала працювати не тільки під час війни, а в деяких випадках, ще до її початку. Виконував цей підрозділ дуже важливу функцію, під час планування та проведення військової кампанії: збір інформації про ворога та запобігання діям ворожої розвідки. Тому, цілком можна вважати, що створення та діяльність таких підрозділів є одним із чинників в еволюції армії.

Dialexeis (lalia) Хорикиа Газского в контексте «четвертой софистики» VI в. в Византии

Чаплыгина Алиса

НИУ «Белгородский государственный университет»

chaplalice.868@gmail.com

Вступления к речам и декламациям (*dialexeis, lalia*) - важная часть ранневизантийской школьной риторики. В наследии софиста и схолаха Газской школы Хорикиа (ок. 500-590 гг.) эти произведения занимают важное место наряду с собственно речами (*orationes, logoi*) и декламациями (*declamationes, meletia*). Вступления представляют собой ценный источник для изучения развития риторики как рода культурной и литературной деятельности, а также дают некоторое представление о характере учебного процесса в высшей риторической школе.

Объектом работы выступают вступления к речам (*dialexeis, lalia*) как вид эпидейктических сочинений. Предметом являются непосредственно вступления к речам и декламациям Хорикиа.

Цель исследования: выявление особенностей вступлений к речам и обозначение их места среди риторических сочинений в рамках христианизированной «четвертой софистики» (VI в.). Задачи: 1) проанализировать вступления Хорикиа; 2) выделить их характерные черты; 3) определить роль вступлений в развитии ранневизантийской риторики.

В качестве источников были использованы 25 вступлений к речам Хорикиа, а также сочинения Прокопия Газского (учителя Хорикиа и основоположника «четвертой софистики») в качестве аналогий и Менандра Ритора (III в.) в теоретическом плане.

Историография представлена трудами западных исследователей в лице Р. Ферстера (1882), Г. Дауни (1963), Х. Сиван (2008), Ф. Деклерк (2008),

Р. Пенеллы (2009). Стоит особо отметить диссертацию Ф. Литаса (1980) с анализом основных сочинений Хорикия. Вклад в историографию внесли также Н. Н. Болгов, А. М. Болгова, М. Ю. Лопатина.

В исследовании был использован историко-культурологический подход, для которого характерно сосредоточение внимания на различных аспектах историко-культурного наследия Поздней античности. Важным методом, позволяющим достаточно глубоко проанализировать изучаемый источник, служит метод контент-анализа.

В ходе работы было установлено, что вступления Хорикия представляют собой произведения для реальных публичных выступлений, риторических состязаний, а также преследующих учебные цели как *exemplā*.

Было определено, что вступления находятся в русле теоретических идей Менандра Ритора и следуют образцам Прокопия Газского. Вместе с тем, их можно рассматривать как самостоятельный вид риторических произведений, отсутствующий у Прокопия. Они были рассчитаны на конкретный случай и контекст и, как правило, были приурочены к какому-либо событию: к городскому фестивалю, выступлению перед студентами. В контексте речи наставник давал присутствующим ученикам советы по выбору темы (*Dial. XXIV*) и длительности (*Dial. XXVII*) для своего выступления, выбору стиля пролога и визуализации сюжета, а также объяснял важность регулярной практики. Оратор использует простой, скромный, неприукрашенный стиль. Во вступлениях предписанным правилам порядка произнесения большой речи обычно не следуют (*Men. Rhet. 2.4*). Цель говорящего – очарование, сладость и утонченность.

Хорикий во вступлениях создает условный античный фон и часто обращается к трудам классических философов и писателей – к Гомеру, Геродоту, Ксенофону и др., приводя в пример отрывки их произведений, что говорит о высоком уровне знания античной литературы ритором и её восприятия окружающими. Регулярное и системное использование Хорикием сюжетов из античной мифологии характерно для ранневизантийского культурного синтеза. Для культурно подвижных христианских интеллектуалов VI в. использование мифологии было религиозно нейтральным и эстетически привлекательным. Софист во вступлениях к речам (и декламациях) как бы строит условный город Софистополь, где античная классика преподносится христианам в риторической обертке.

Таким образом, вступления представляет собой отдельный вид сочинений, преследующий цели обучения студентов в Газе. Они вносят значительный вклад в понимание картины культурного развития ранневизантийского общества, доказывая сохранение позднеантичной риторики в христианских высших школах VI в. как важного сегмента культурного континуитета.

Presentation of the ethnicity of the population of the Ulus of Jochi in the XIII-XIV centuries

Shishka Evgeniy

Saint Petersburg State University

zhenyashishka@mail.ru

For several centuries, the focus of foreign and domestic historians are numerous issues related to the study of the history of the Mongol Empire and the Ulus of Jochi. One of the first who wrote about the Mongols were historians V. N. Tatishchev, N. M. Karamzin, M. M. Shcherbatov and others. The merit of these historians is that they were the first to study written historical sources, but the main drawback is the uncritical approach. In the 19th and early 20th centuries, orientalist such as M. I. Ivanin, V. V. Grigoriev, V. V. Barthold, V. G. Tiesengausen made a special contribution to the study of the history of Juchi Ulus. Thanks to the listed historians numerous Arabic and Persian sources on history of Mongols in the middle ages were translated into Russian. Special attention was paid to the Mongol invasion of Russia and the relations of the Mongol rulers with the princes of southern and Western Russia by the famous Ukrainian historian M. S. Grushevsky. In Soviet times, the works of B. Ya. Vladimirtsov, V. V. Kargalov, A. Yu. Yakubovsky, B. D. Grekov were published. They were devoted, first of all, to the problems of military and economic history. In Soviet times, the fundamental scientific works of B. Ya. Vladimirtsov, V. V. Karagalov, A. Yu. Yakubovsky, B. D. Grekov and other researchers were published. The works of Soviet scientists were devoted, first of all, to the problems of military and economic history.

In recent years, the field of questions and scientific problems has expanded significantly. One can especially highlight the work of Voronezh historian Yu. V. Seleznev, who studies the situation of Russian princes at the court of the Mongol khans. A special contribution to the study of the history of Russian-Horde relations was made by the Moscow historian A. A. Gorsky. Also, one of the leading experts today is V. V. Trepavlov, the author of more than 300 works on the history of the Golden Horde and the Nogai Horde. Among the Ukrainian historians who study the history of the Mongol Empire And the Ulus of Jochi, we can distinguish D. Vortman and Ya. Pilipchuk. Despite the above, a number of scientific questions related to the history of Juchi Ulus remains open. One of such questions is the question of who the residents of Juchi Ulus considered themselves to be and whether their identity changed in the XIII-XIV centuries.

This problem is considered by us within the framework of the generally accepted methodology and methods of research in cultural anthropology. The study is based on a comprehensive analysis of material and written historical sources. The results of archaeological research allow us to identify cross-cultural ties of the inhabitants of the Ulus of Jochi with the figures of different ethnic groups, to determine the religious affiliation. Found predmy helps us to understand who could consider themselves residents of the Ulus of Jochi, in ancient times on the territory of modern Ukraine and Russia. In our study, we analyze numerous finds found during excavations in the largest cities of the Ulus of Jochi: Majar, Sarai, Azak, Ukek, etc. Separately analyzed the results of archaeological sites in the Volga-Dnieper region. In our opinion, an important indicator of ethnicity is the

burial of XIII-XIV centuries. Objects that were placed in the grave could directly testify to who the deceased considered himself or who his loved ones considered themselves.

Of particular importance is the analysis of written sources. In this study we consider the earliest extant Russian Chronicles, compiled in the 14th century, the works of Arab and Persian authors (Rashid-al-Din Hamadani, Juvayni, An-Nasavi, etc.), travel notes and reports of European travelers (William of Rubruck, Giovanni da Pian del Carpine, Marco Polo, Friar Julian, etc.), Georgian and Armenian Chronicles of the 13th-14th centuries. The analysis of the above sources allows us to highlight the features of the religious policy of the Mongols, trade and cultural relations between the various peoples of the Mongolian state considered by us, to study the institution of gift exchange between the Mongol rulers and their vassals.

Summing up the results of our research, it is likely that as a result of the Mongol invasion of the Russian principalities and Europe, mass migration processes occur in the Ulus of Jochi. In addition, the favorable environment established by Mongol law and order allowed the old trade routes to be resumed. In the 13-14 centuries, the population of the state is multi-ethnic, it is home to representatives of different faiths and cultures. Part of the alien population assimilates with the local. The local population borrows various technologies from the East and West. There is a process of globalization. However, despite the fact that ethnic borders are erased, part of the population continues to adhere to the old traditions. Their identity is expressed primarily in items of material culture: dishes, religious items, weapons, clothing, household items. Their identity is also evidenced by the architecture and tombstones containing various symbols.

РОЗДІЛ VIII
ІСТОРИЯ СЛОБОЖАНЩИНИ

**Дачний культурний простір Харківщини на початку ХХ століття
Ільїна Вікторія**

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ilinaivictoria12@gmail.com*

На сьогоднішній день українська історія містить велику кількість міських досліджень, особливо загальнодержавних та регіональних, але майже не приділяється увага до менш значних міських центрів. Історія їх розвитку частіше буває яскравою та більш контрастніше відображає особливості національного шляху. Вивчення міста за його межами, увага до нього не з точки зору об'єкта, а зі сторони процесу взаємопроникнення міста та його округи. Виникнення та розвиток передмість викликає зацікавлення. Їх історія, як процес розповсюдження міста своїх рис та якостей на позаміський простір з подальшою перебудовою, дозволяють виділити ці ознаки та особливості.

Дослідження ґрунтується на дачних поселеннях, які активно виникають у ХІХ – на початку ХХ століття. Вони являли собою важливу частину міської історії, які перш за все виступають її продовженням.

Велику кількість інформації дослідженню надає періодична преса («Южный край», «Харківські губернські відомості»). В ній представлено багато різних форм інформації, а також, це один зі способів її оперативної передачі та відображення останніх подій. Саме газети дають змогу прослідити життя дачних місцевостей та надають інформацію про зростання попиту на оренду житла.

Джерела особового походження складають важливу частину наукової роботи. Одним з прикладів є листування професорів-славістів М. С. Дринова з К. Л. Гротом де згадується про замський відпочинок професора Марина Дринова з сім'єю. Ці особові джерела дають нам інформацію не тільки про наукову співпрацю вчених, а про їх дозвілля. Загалом, епістолярії для науковця дають багато інформації, яка не міститься в жодному джерелі. Водночас приватне листування є автопортретом самих авторів, тобто важливим джерелом вивчення їх менталітету та психології того часу.

Поява дач знайшла своє відображення і в художній літературі. Саме автори літературних творів можуть висвітлити життя та менталітет того часу, вони здатні глибоко осягнути сутність історичних явищ та подій, які відображають у своїх творах. Для дослідника це спосіб вивчення епохи, мислення та поглядів того часу. В художніх творах автор, як правило, порушує гострі питання історії, виступає з новим, нетрадиційним баченням історичних проблем та явищ.

Для роботи з матеріалом та подальшим аналізом в дослідженні використовувалися методи аналізу, вивчення даних за складовими; методи системності, де складові частини роботи вивчалися в одній площині та методи синтезу за якими різні складові поєднувалися в одне ціле. На основі цих методів, були зроблені висновки, що дозвілля є невід'ємним атрибутом культури повсякденності в кінці ХІХ – ХХ ст. яке набуває більшого значення. Дослідження цього спрямування дає можливість розібратися у її сутності, адже саме доба модернізації кінця ХІХ – початку ХХ ст. стала відправною точкою для міста у формуванні такого різновиду дозвілля, як замський відпочинок. Дачний культурний простір є новою складовою частиною життя можливої частини населення Харкова. Це відображається в побутових речах, святах, спілкуванні, та інше.

***Навчальна та виробнича практика студентів ХДУ в 1970-ті рр.
в контексті академічного повсякдення***

Попович Вадим

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

x31051995@gmail.com

Система освіти в СРСР була важливою складовою виховання «радянської людини». Вищій школі належала в цьому процесі особлива роль, пов'язана з необхідністю поєднувати фахову підготовку з ідеологічним вихованням. Не менш важливою складовою освітнього процесу було проходження студентами навчальної та виробничої практики.

Метою дослідження є проаналізувати на основі архівних джерел та спогадів особливості проходження практик студентами ХДУ в 1970-ті рр., визначити яке місце займала практика в житті студентів, які практичні навички та компетенції молодих фахівців вона розвивала.

Історіографія даного питання досить обмежена, абсолютна більшість досліджень повсякденного життя українського студентства сконцентрована на періодах XIX ст., становленні тоталітаризму в Україні, хрущовській «відлизі». Разом з тим, тема вищої освіти в УРСР в 70-ті – 80-ті рр. XX ст. досліджена слабо.

В офіційному дискурсі радянська влада підкреслювала важливу роль праці та наголошувала на необхідності долучати студентську молодь до трудового життя країни. Практика відрізнялася за місцем проведення, організацією та змістом і загалом відповідала спеціальності практикантів. Студенти ХДУ, чие навчання було пов'язане з опануванням інженерної спеціальності, проходили практику на базі промислових підприємств Харкова та УРСР. Зокрема, студенти кафедри прикладної хімії проходили практику на підприємствах хімічної промисловості та машинобудування Харківщини та Донбасу. Частина студентів проходила практику при наукових установах та інститутах Харкова та УРСР. У звітах відзначається, що окрім пасивного ознайомлення з базою практики та виробничими екскурсіями практиканти за дорученням кафедри та під наглядом свого керівника проводили дослідження та виміри, які визнавалися корисними для дослідницької роботи на факультеті.

Певно, одними з найцікавіших були практики експедиційного характеру. Зокрема, студенти геолого-географічного факультету проходили практику в різних географічних широтах – від Карелії до передгір'їв Кавказу.

Радянська влада покладала на студентів, крім того, обов'язки громадських активістів: на місцях вони мали долучатись до агітаційної роботи, проводити лекції та політбесіди, організовувати профорієнтаційні заходи для робітників підприємств.

Керівники практик відзначають високу активність та дисциплінованість студентів. Разом з тим, в звітах трапляються поодинокі випадки порушення дисципліни, серед яких провідне місце займають типові «хвороби» студентства – систематичні запізнення, порушення дисципліни, незадовільний стан кімнат у гуртожитку. Зазвичай, керівники обмежувались попередженнями по відношенню до своїх підопічних, та в окремих випадках

санкції були куди суворішими. Так, сімох студентів біологічного факультету за групове купання оголеними в річці не тільки виключили з ВЛКСМу, а й відраховали з університету.

Існували також певні проблеми організаційного характеру, пов'язані з неможливістю на місцях забезпечити всіх студентів роботою, з відсутністю приміщень для відпочинку практикантів у вільний час, тощо.

Крім того, відбувався обмін групами студентів-практикантів між УРСР та державами соцтабору. ХДУ мав тісні взаємовідносини з університетами Польщі, НДР, Угорщини та Югославії, з якими і відбувався обмін. Для СРСР подібний обмін був важливою складовою міжнародної пропаганди, тож групи з країн соцтабору мали дуже насичену програму, в яку входили екскурсії Києвом, Харковом, Москвою, Ленінградом чи Волгоградом. Для радянських студентів подорож закордон хоч і була пов'язана з певними бюрократичними труднощами, за спогадами учасників практик тих років, давала їм змогу познайомитись із суспільствами, більш відкритими та демократичними, аніж те, в якому жили вони.

Тож можна зробити висновок, що в окреслений хронологічний період практика була важливою складовою студентського академічного життя. Держава використовувала її не тільки для підвищення професійних якостей майбутніх спеціалістів, а й в процесі ідеологічного виховання громадян, міжнародній пропаганді.

Харків – центр єврейської освіти Лівобережної України

Сергієнко Ірина

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
irina.sergienko2000@gmail.com*

У сучасній історичній науці питання, що пов'язані з міжетнічними відносинами, співіснуванням українців та інших етносів, а також ідентичністю різних народів у межах однієї держави є актуальними та важливими. Харків – це яскравий приклад поліетнічного міста, де переплелися між собою різні традиції та культурні особливості. Євреї, чия громада формувалася поступово, протягом усього XIX століття, і згодом значно збільшилася за рахунок демографічного приросту та сприятливих процесів ліберальних реформ у Російській імперії, стали третьою національністю у місті.

Темі, що стосується освіти євреїв Харкова, та єврейській громаді загалом, приділено дуже мало уваги дослідників. Тому новизною дослідження є те, що у ньому детально розглянуто систему єврейської освіти, що склалася у місті на початку XX століття, її стан та основні складові.

Історіографія з даної теми досить обмежена, що пояснюється історичним та політичними аспектами. Питання розвитку єврейської освіти на українських землях розглядалися як у працях, у яких воно постає у загальноісторичному контексті, так і у роботах, присвячених проблематиці культурно-освітніх процесів Лівобережної України наприкінці XIX століття. До першої групи належать дослідження Я. Хонігсмана та А. Наймана, В. Орлянського, М. Феллера. До другої – праці: А. Морозової, яка проаналізувала особливості

економічного та культурного життя євреїв Лівобережжя, В. Гончарова, яка присвятив дослідження єврейському населенню Південно-Східної України, В. Яшина, де розглядається єврейська освіта Катеринославщини та вплив на неї модернізаційних процесів.

Джерелами, що були використані для висвітлення теми, є періодика, а саме газета «Южный край», джерела особового походження, довідкова література початку ХХ століття. Дослідження базується на методах: порівняльному-історичному, аналізу та синтезу та системно-структурному.

Іудеї мали змогу отримати початкову, середню та вищу освіту. Основою навчання євреїв у Харкові стали хедери, що були схожими за умовами організації та веденні виховного процесу. Вони залишались осередками єврейської культури та релігійних традицій, де було місця загальноросійським предметам. Свою головну роль, у покращенні умов харківських хедерів та іудейської освіти загалом, грали як заможні представники єврейства, так і громада міста. Наприклад, Харківське товариство допомоги бідним євреям та Харківське товариство поширення у народі грамотності.

Середня та вища освіта у Харкові була майже не доступні бідним прошарком єврейського населення, зазвичай їх навчання закінчувалось початковим рівнем. Поряд з цим не вистачало суто єврейських закладів, училищ чи гімназій, де молодь могла продовжити навчання.

Також варто враховувати встановлену відсоткову норму прийому євреїв до вищих навчальних закладів: у містах «смуги осілості» вона становила – 10%, а у Харкові – 5%. це впливало на розвиток освіти і кількість євреїв з вищою освітою, а також породжувало значну конкуренцію між одновіццями за місця у харківських середніх та вищих навчальних закладах.

Харків, за рахунок свого економічного та культурного піднесення, на початку ХХ століття зміг стати майданчиком для розвитку єврейської освіти. У місті склалася своєрідна освітня мережа, яка включала у себе приватні, громадські, що започатковувалися за рахунок благодійності, та ряд державних закладів.

Система єврейської освіти Харкова мала як схожі риси з тими, що склалися у містах «смуги осілості», що найбільше проявлялися на початковій освіті, так і відмінні. Протистояння між традиційними хедерами та альтернативами, що надавала влада, було не такими гострим. Хедер не позиціонувався оплотом проти асиміляції євреїв, як це було на Правобережжі чи на Півдні України. Харківська мережа єврейської освіти хоч і не була такою розгалуженою та розвинутою, але залучала майже усі стани єврейської меншини міста.

Між магією та наукою: медичне забезпечення селянської дитини на початку ХХ ст. на території Харківської губернії

Халеп Наталія

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
nataliahalep@gmail.com*

Дитина завжди відігравала важливу роль у житті людського суспільства, а феномен дитинства є невід'ємною частиною його історії. Не зважаючи

на те, що дитинство триває досить недовго, саме протягом цього часу для подальшого позитивного та ефективного розвитку фізіології та психіки діти повинні отримувати всебічний розвиток (емоційний, психологічний, розумовий тощо), мають задовольнятися хоча б їхні основні потреби. Говорячи про феномен дитинства, варто зауважити, що важливим його елементом є медицина.

Лікування хвороб та порушень фізичного здоров'я дитини в епоху традиційного суспільства у вітчизняній історіографії описується лише на рівні традиційних його форм. У більшості випадків серед наукових робіт описуються хвороби та їх лікування шляхом заговорів та певних ритуалів. Певною мірою протистояння кваліфікованих спеціалістів та народних «лікарів» висвітлюється в роботах етнографів М. Сумцова та В. Іванова. До джерельної бази дослідження відноситься газета «Южный край» (оскільки частіше лише на її сторінках зустрічається матеріал обраної тематики), що виходила у зазначений період на території Харківської губернії.

Метою нашого дослідження є висвітлення питання медичного забезпечення селянської дитини на початку ХХ ст., оскільки саме в цей час в українському селі починається протистояння між традиційними методами лікування, представленими бабами – повитухами, ворожками тощо та науковою медициною і професійними спеціалістами.

В ході роботи ми використали метод контент – аналізу. Він дозволив нам прослідкувати сприйняття населенням медичних працівників, ставлення до їх діяльності.

Предметом нашого дослідження є селянська дитина.

Об'єкт дослідження – дитяче медичне забезпечення.

Одним з проявів піклування про дитину та її позитивний розвиток є турбота про фізичний стан загалом. Лікування дитини в згаданий період забезпечувалося народною медициною у вигляді бабки-повитухи та мало свої територіальні особливості. найпоширенішим на той час було уявлення про «зурочення». Причинами його появи могли слугувати всілякі деталі, починаючи від неправильної інтонації під час розмови та закінчуючи спеціально накладаним прокльомом. Лікували такі проблеми суто замовляннями або ритуалами з подальшим магічним впливом.

Хвороби, порізи, переломи також лікували зазвичай традиційними методами. Ліками у цьому питанні слугували продукти тваринного походження. При застуді застосовували розтирання грудей або спини жиром тваринного походження, різні відвари або чаї тощо. Для загоєння ран використовували сосновий пилок періоду цвітіння сосни. Загалом, всі принципи лікування були однакові та сходилися до знань та умінь бабки - шептухи чи ворожки.

На початку ХХ століття в земствах почали активно впроваджувати посади лікарів та фельдшерів. Спочатку вони не користувались довірою серед селян. Селяни традиційного суспільства звертались по допомогу більше до знахарів, аніж до соціально та культурно чужих людей.

Газета «Южный край», що висвітлювала події в Харкові та Харківській губернії, ілюструє випадки будівництва лікарень в селах. Є дані про кількість хворих. Підтверджуючи вищеописану тезу, варто нанести самі дані з газети.

Наприклад, 12 червня 1909 року статистичні дані фіксують в земській лікарні 1514 хворих людей.

Місяцем раніше (травень 1909 р.) «Южный край» публікує статтю про майбутню лікарню у повітовому земстві Холодної гори. У випуску від 26 вересня йдеться про орієнтовне будівництво на жовтень 1910 року.

Особливого значення набула на початку ХХ ст. профілактика небезпечних інфекційних захворювань на селі. Сучасне формулювання «інфекційна лікарня» означалося тоді словами «барак для сыпно-тифозных», що натякає на головний об'єкт лікування. Наявність лікарняного закладу з такою спеціалізацією фіксується у Старому Салтові Вовчанського повіту з початку 1910 року.

Аналізуючи вищеописану інформацію, можна казати не тільки про примітивну медичну допомогу, але й про елементи наукової, спеціалізованої. Поширення державної медицини ще не набуло високого рівня, але вже є певні зміни, які фіксуються кількістю хворих у лікарняних закладах через їх звітну документацію. Головною причиною низького рівня поширення кваліфікованої медичної допомоги була саме недовіра селян до нових медичних працівників та страх зазнати шкоди від останніх.

**Євген Євтушенко: народний депутат СРСР від Харкова
Шевченко Віталій**

*Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова
vitaliy.shevchenko.1991@gmail.com*

Євген Євтушенко (18.07.1933 – 01.04.2017) був не лише поетом, а й політиком. Перебудова сприяла активізації громадської діяльності Є. Євтушенка. У 1988 р. він починає займатися правозахисною діяльністю, вступивши до Всесоюзного добровільного історико-просвітницького товариства «Меморіал».

Є. Євтушенко узяв участь у виборах народних депутатів СРСР, зареєстрований як кандидат від комітету «Вибори-89». Його конкурентом у виборчому окрузі був член КПРС Сухоруков. До групи підтримки Є. Євтушенка увійшли різні громадські активісти, у тому числі члени «Меморіалу». Комітетом «Вибори-89» були розроблені агітаційні листівки «Кого лякають Є. Євтушенко та В. Коротич?», «Харків'янин! Земляк!».

14 травня 1989 р. Є. Євтушенко переміг у територіальному виборчому окрузі № 520 (Дзержинський та Київський райони міста Харків). За своїми поглядами Є. Євтушенко був соціал-демократом. Його передвиборча програма передбачала: відміну усіх привілеїв членів КПРС; задіяння безпартійних у роботі органів державної влади; передача промислових підприємств у власність робочих колективів; збільшення повноваження місцевих рад; розмір заробітної плати встановлюється на основі прибутку підприємства; пенсія за віком дорівнює середній заробітній платі; жінки після народження дитини отримують річну відпустку із збереженням повної заробітної плати; зменшення державних витрат (звільнення частини державних службовців,

зменшення фінансування військових, космонавтики, ядерної енергетики, відміна програм допомоги країнам, що розвиваються; відміна прописки; перемовини із іншими державами щодо спрощення поїздок радянських громадян; заборонити допит без адвоката; створити суд присяжних; збільшення виробництва ліків; усі вибори мають бути прямими.

Ставши народним депутатом СРСР, Є. Євтушенко перебував у опозиції до КПРС. У ході виборів Верховної Ради УРСР та місцевих рад він висловлюється на підтримку демократичних кандидатів. Завдяки цій підтримці В. Мещеряков стає народним депутатом УРСР.

У січні 1990 р. Є. Євтушенко разом із В. Коротичем відвідує Харків. Вони приїздить на запрошення Харківського обласного відділення Українського фонду культури та Харківської обласної організації Товариства книголюбів УРСР. Був проведений добродійний вечір у Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Короленка.

24-30 червня 1990 р. Є. Євтушенко приїздить до Харкова. Він проводить прийом виборців, зустріч із депутатами міської ради та виконкому, з молодими поетами, журналістами. У ході зустрічей Є. Євтушенко називає своїм головним успіхом відміну 6 статті Конституції СРСР.

До кінця свого депутатства Є. Євтушенко був прихильником збереження СРСР. Після закінчення свого депутатства у зв'язку із розпадом СРСР він переїздить до США.

Источники по изучению харьковских некрополей XVII - нач. XX вв.

Шевчик Александра

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
aleksandra.shevcheek@gmail.com*

Феномен смерти, а вместе с тем и феномен памяти на протяжении многих веков играл важную, а зачастую и ключевую роль в формировании мышления, образа жизни и, соответственно, культуры в целом.

Первые харьковские кладбища появились вместе с городом в 17 веке, но просуществовали недолго. Все досоветские некрополи в последствии либо полностью разрушены, либо на их месте были заложены парки и стадионы. Тем не менее, даже утраченные, они являются главным источником для изучения восприятия жителями города феномена смерти, мемориализации, истории похоронного обряда.

Актуальность темы связана с необходимостью отбора и классификации источников, что позволяет исследовать значимость некрополей в культурном пространстве города рассматриваемой эпохи.

Научная новизна работы определяется слабой освещенностью в историографии, также самой постановкой проблемы и подходом к ее разрешению. Кроме того, региональные некрополи как источники впервые стали объектом изучения в современной историографии.

Целью данной работы является классификация и систематизация источников изучения харьковских некрополей VII-нач. XX веков.

Существующие источники можно разделить на две обширные

группы: вещественные и письменные. К вещественным мы отнесли: сохранившиеся надгробия, территории некрополей (кладбища и захоронения в монастырских криптах и в пределах церковных оград). К сожалению, сохранившихся надгробий очень мало.

При их изучении мы использовали традиционные методы, среди которых наиболее информативными является метод геральдических описаний, который помогают определить принадлежность захороненного к некоей семье и его социальное положение и вывести общую статистику в итоге.

Территории кладбищ, мы можем изучать с точки зрения топографии, методов отведения места под захоронения. Стоит отметить, что для изучения территории кладбищ наиболее удобным является метод картографирования, т.е. нанесения на современную карту уже утраченных объектов. Это позволяет нам отследить принципы расположения кладбищ и отдельных захоронений.

Письменный комплекс источников в нашем случае более обширен и, учитывая, что значительная часть харьковских некрополей обозначенного периода была утрачена, письменные источники – наиболее ценные. К ним мы относим: метрические и кладбищенские книги, синодики, периодическую печать, карты и планы города, периодическую печать. Для них мы используем методы внутренней и внешней критики письменных источников.

Документы церковного учета являются наиболее массовым и хорошо сохранившимся источником. Исходя из этого, нужно отразить его информационную модель, которая состоит из трех основных составных (хронология, география и персональные данные).

Исходя из представленной информационной базы источника, мы можем отследить некоторые закономерности и составить статистику. Нанесение совокупной информации по отдельным погребениям различных некрополей на карту позволит ответить на ряд различных вопросов.

Анализ имеющихся источников позволяет выявить специфику харьковских некрополей, связанную с полиэтничностью и поликонфессиональностью населения города, специфику похоронного обряда и приемов мемориализации.

Таким образом, изучение некрополей на региональном уровне сталкивается с рядом проблем, как источниковедческого, так и методологического характера. Практически полная утрата самых некрополей позволяет привлечь письменные источники. Работа с письменными источниками, благодаря применению современных методов, позволила вывести на новый методологический уровень, в первую очередь, создание баз данных, просопографических исследований, современной биографистики.

Наукові та науково-популярні матеріали у виданні «Харьковский календарь» (на 1871–1891 рр.)**Янкул Олексій***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ayankul93@gmail.com*

Одним з цінних джерел з історії міста Харкова та Харківської губернії є статистико-інформаційний збірник «Харьковский календарь», який видавався з 1868 р. до 1917 р. На його сторінках можна знайти різноманітні статистичні та довідкові дані, що стосувалися міста, губернії та її повітів. Однак, серед матеріалів такого характеру також у виданні публікувалися наукові та науково-популярні статті, що не було характерним для подібних видань, які видавалися в кожній губернії Російської імперії. Саме цим публікаціям буде присвячена наша розвідка. Актуальність даної теми пов'язана з тим, що статті наукового та науково-популярного спрямування в «Харьковском календаре» можуть допомогти дослідникам у вивченні тих чи інших питань, пов'язаних з історією, економікою, сільським господарством тощо Харкова та губернії. Між тим, багато з них мало відомі та не використовувалися науковцями у їх працях перш за все тому, що спорадично з'являлися у непрофільному виданні. Наукова новизна нашого дослідження полягає в тому, що вперше запропонована класифікація за тематикою наукових та науково-популярних статей в «Харьковском календаре» і представлена загальна картина з тих питань, які в них висвітлювались. Джерельну базу роботи складають випуски «Харьковского календаря» на 1871, 1873, 1875–1876, 1878–1879, 1884–1887 та 1891 рр. Ця база є репрезентативною. Також зазначимо, що в історіографії питання, якого стосується наша розвідка, ще не потрапило до уваги фахівців. При виконанні роботи нами використовувалися наступні методи: загальнонауковий аналізу та синтезу, та спеціальні історико-порівняльний і типологізації. Наукові та науково-популярні статті, опубліковані в «Харьковском календаре», ми можемо розділити за такими критеріями:

- статті з історії та сучасності Харкова та губернії (І. А. Устінов «Харьков в начале нынешнего столетия (1798–1801 гг.)» та ін.);
- статті з астрономії та природних явищ («Об астероидах» та ін.);
- статті природознавчого і геолого-географічного характеру (Ю. І. Морозов «Северный Донец, гидрографический очерк» та ін.);
- статті з медицини (Л. К. Маршанд «О первом пособии при эпидемической холере» та ін.);
- статті сільськогосподарського спрямування (В. В. Черняев «Сельскохозяйственные машины и орудия на харьковских складах и механических заведениях» та ін.);
- статті з торгівлі («Торговля г. Белополья» та ін.). У багатьох з цих публікацій автор не вказував.

Це стосувалося в основному загальних оглядових статей, не з конкретних питань. Найбільша кількість статей, за нашими спостереженнями, відноситься до першого критерію, найменша кількість матеріалів – з медицини. Деякі з них повторювалися в декількох випусках (наприклад, «Лечебные минеральные воды Харьковской губернии» та ін.), але переважали унікальні. Також

зазначимо, що більшість зі статей носили скоріше науково-популярний характер, але, на нашу думку, це пов'язано зі специфікою видання, оскільки поширення наукових знань не було його основною метою. Невелика кількість подібних публікацій припадає на 1870-ті рр. (випуски на 1871, 1873, 1875-1876, 1878-1879 рр.) Найчастіше статті зустрічаються у збірниках за 1885-1886 рр., оскільки тоді активно розвивався науковий розділ (вперше з'явився у випуску на 1884 р.), який було започатковано саме для таких матеріалів. Починаючи з 1887 р. спостерігається мінімальна кількість наукових і науково-популярних статей, тому що цього року був опублікований перший випуск «Харьковского сборника» (1887-1898 рр.), який був розрахований на подібні матеріали і потреба розміщувати їх в «Харьковском календаре» зникла. Тим не менш, остання така публікація вийшла в збірнику на 1891 р. (стаття І. Шевирева «О некоторых вредных в садоводстве насекомых Харьковской губ. Заболонники или сколиты»). Після цього року «Харьковский календарь» стає суто статистико-довідковим виданням і до останнього випуску (на 1917 р.) в ньому спостерігалася така спрямованість.

РОЗДІЛ ІХ

**ІСТОРИЯ СТАРОДАВНЬОГО
СВІТУ**

«Хатшепсут як феномен жінки-фараона. Процес легітимізації влади»**Бондаренко Наталія***Київський національний університет імені Тараса Шевченка
nataliaukraine22@gmail.com*

Правління жінки-фараона Хатшепсут протягом 1479-1458 рр. до Р.Х., у добу XVIII династії періоду Нового царства (бл. 1550-1069 рр. до Р.Х.) Стародавнього Єгипту, залишається в науці популярною та дискусійною темою, адже цариця стала першою жінкою, яка зуміла на такий тривалий період, близько 21 року, одноосібно правити державою на рівні з чоловіками-фараонами, які традиційно займали Єгипетський престол. За час свого правління, Хатшепсут здійснила низку заходів у релігійній, культурній, соціальній, економічній та зовнішньополітичній сферах. Зокрема, особлива роль відводиться значному піднесенню культу Амона, який цариця зуміла вдало використати у процесі легітимізації її влади як фараона.

Сьогодні продовжуються активні розкопки пам'яток періоду першої половини Нового царства. Це дозволяє розширити джерельну базу для дослідження даної теми. Зважаючи на низку нових археологічних даних, дослідження періоду правління цариці Хатшепсут залишається актуальним в сучасній єгиптологічній науці. В українській історіографії таке дослідження проводиться вперше.

У ході даного дослідження визначено наступні завдання: дослідити передумови та причини приходу до влади Хатшепсут, посилення культу Амона та легітимізацію влади; виявити закономірності зміни способу зображення особи Хатшепсут від часів правління Тутмоса I до власного царювання; простежити зміни титулів цариці та наближених до неї людей; висвітлити основні причини появи «Проблеми Хатшепсут». Було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних історичних методів. Перш за все, це методи джерельної критики, текстологічного аналізу, індукції та дедукції, аналізу та синтезу для адекватного розуміння змісту писемних та археологічних джерел. Також здійснено переклад українською мовою єгипетських епіграфічних джерел. Метод порівняння дозволив залучити гіпотези та джерела попередніх та наступних єгипетських епох для кращого розуміння та орієнтування у темі дослідження.

Оскільки вітчизняна наукова література по досліджуваній темі відсутня, основна увага приділяється іноземній. Перш за все, варто виділити ті праці, які безпосередньо присвячені періоду правління Хатшепсут: В. А. Большаков, К. Соопеу, С. Роєнріг, G. Робінс. Саме вони найбільш розгорнуто та ґрунтовно розкриваються обрану тему та висвітлюють основну проблематику. Не менш важливою є наукова література, що присвячена дослідженню гендерної історії Стародавнього Єгипту, а саме положенню жінки в суспільстві. Праці орієнтовані на загальну історію Стародавнього Єгипту дозволяють розглянути обрану проблему у контексті тенденцій, що притаманні тому періоду.

У 1479 році, цариця стає регентом при малолітньому пасинку Тутмосі III (1479-1425 рр. до Р.Х.). Під час перших років правління, Хатшепсут бере активну участь у проведенні обрядів перед Амоном, свят Опет, Долини, хеб-сед, Хнума та будує святилища. Ситуація змінюється після офіційної

коронації Хатшепсут, бл. 7-го року, жінка-фараон підсилює своє право на престол активною пропагандою свого божественного походження. Це проявлялось, перш за все, у грандіозній програмі будівництва: Гермопіль, Гермонтіс, Ель-Кусе, Медамле, Спеос-Артемідос тощо. Особливо слід виділити поминальний храм Дейр ель-Бахрі та Карнакський храм. На стінах першого збереглися свідчення про торговельну експедицію до країни Пунт та сцени божественного походження Хатшепсут.

Результати дослідження свідчать про те, що Хатшепсут поступово, починаючи ще з дитинства, зміцнювала своє становище при дворі, отримавши також підтримку фіванського жрецтва. Таким чином, правління жінки-фараона є результатом вдало проведеної релігійної, соціальної, економічної та зовнішньої політики. Це жодним чином не ототожнюється з поняттям «узурпатор» при Тутмосі III, оскільки жінка-фараон правила законно, після офіційної коронації.

Отношение гражданского населения Римской империи к военному сословию в I-II вв. н. э.

Завируха Даниил

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
daniilzaviruha@gmail.com*

Военное дело Римского государства является одним из наиболее подробно описанных явлений в мировой истории. Но, как ни странно, даже столь изученная, на первый взгляд, тема всё ещё содержит ускользнувшие от пристального внимания исследователя аспекты. А ведь именно военная машина империи, находясь в равновесии с остальными её элементами, такими как общество, экономика и властные структуры, обеспечивала стабильность римской государственной формации на протяжении сотен лет. Малейшая дестабилизация военного сословия не раз приводила к разрушительным гражданским войнам и явлениям, подобным кризису III в.

Цель исследования – проанализировать имеющиеся в античных трудах данные о взаимоотношениях гражданского и военного населения империи, а также выявить характерные черты солдатского сословия с помощью «взгляда со стороны».

Хронологические рамки нашего исследования обусловлены наличием наиболее полных и авторитетных нарративных источников за весь период римской истории. На I-II вв. н. э. приходится расцвет военного дела в изучаемом государстве. Римские военные традиции приобретают свой конечный вид, тем самым оформляя образ «классического» легионера. Наконец, в изучаемый период мы наблюдаем удивительно стабильность практически всех аспектов военного быта, что позволяло в должной мере сформировать общественное мнение касательно данного вопроса.

В своих изречениях Сенека сравнивает воинские лишения с тяготами гражданской жизни и приходит к выводу о равнозначности подобных обременений. Однако, наибольшее количество информации нам предоставляет Тацит. Он даёт двойственное определение солдатской массы. С одной стороны, её порочность не вызывает сомнений, но всё же Тацит

допускает присутствие благодетели в солдатском сердце. В свою очередь, Плиний Младший говорит о достойных качествах и приличном виде римских солдат. В работах же Диона Кассия амбивалентность отсутствует, а образ легионера надменно демонизирован. Как мы можем видеть, изучаемый вопрос неоднозначен, крайне противоречив и требует углублённого контекстуального анализа.

Необходимо сказать, что ни «литературная судьба» римского воина, ни влияние на их образ идеологических и литературных традиций ранее не было предметом фундаментального исследования. Историография данного вопроса, как зарубежная, так и отечественная пестрит множеством лишь фрагментарных изысканий. П. Жаль, например, анализировал данный вопрос в контексте гражданских войн от Суллы до Веспасиана. А. Мишель прослеживал влияние греческой традиции, начиная с Платона, Исократы и Ксенофонта. В свою очередь, Г. Сайдботт посвятил себя изучению отношения к войне римских философов эпохи принципата. И. Каянто углублённо исследовал труды Тацита, а Л. де Блуа изучал мнение Диона Кассия. Однако, из массы работ всё же можно выделить сравнительно комплексные. Из таких в современной литературе – книга А. В. Махлаюка «Солдаты Римской империи. Традиции военной службы и воинская ментальность».

Римский воин I-II вв. н. э. был в известной степени жертвой анахронизмов и расхожих представлений. Прежде всего, на его образ влияли воспоминания республиканского периода, когда армия ещё комплектовалась путём созыва ополчения. Республиканские воители, идущие на войну не из-за денег, а для защиты своего дома становились предметом идеализации. В свою очередь, утраченные профессиональным войском качества осуждались в рамках концепции упадка нравов.

Так как легионеры, неся службу, не занимались на постоянной основе общественно полезными работами, они, таким образом, состояли на содержании налогоплательщиков. Такое положение формировало требования и отношение гражданского населения к военному сословию. Идеальный солдат обязан был обладать мужеством, самоотверженностью, выдержкой и всяческими благодетелями, так как за это он получал деньги.

Однако, античные авторы выделяют множество пороков, присущих легионерам. Невежество, грубость, корыстолюбие, патологическое обжорство и неспособность к нормальной мирной жизни – вот только наиболее значительные из них.

Таким образом, на основе имеющихся данных мы уже можем делать выводы об отношении гражданского населения империи к своим защитникам. Легионеры десятками лет жили вне нормального общества. У них формировался корпоративный дух, особенности поведения и черты характера, чуждые обывателям. Как и для нас сегодня, а тогда в особенности, непривычные явления вызывают естественную опаску. В результате, формировался образ храброго, но вызывающего личную неприязнь наёмника. В общественном сознании легионер представлялся «породистым псом», обречённым на примитивность, однако наделённым выдающимся мужеством, которое сами италики уже давно утратили.

Взаимоотношение христианства и римской императорской власти во II-III в. н. э.**Кисель Екатерина***Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
kisel.katerina.m@gmail.com*

О возникновении христианства, становлении его вероучения написано большое количество книг, статей и других публикаций. В этой сфере трудились и христианские авторы, и философы-просветители, и представители библейской критики, и авторы-атеисты. Это и понятно, поскольку речь идет об историческом феномене – христианстве, создавшем многочисленные церкви, имеющие миллионы последователей, которое до сих пор занимает серьезное место в мире, в идейной, экономической и политической жизни народов и государств.

История происхождения христианства всегда была сильно мифологизирована существовавшими позднее традициями христианских исследователей. Это привело к тому, что при рассмотрении данного вопроса многие пользовались как официальным источником событий Новым заветом либо историческими трудами деятелей, опиравшихся на догматические церковные книги, в которых взаимоотношения с императорской властью указывались не иначе как гонения с самого начала.

С момента выхода из Палестины перед христианством возникает необходимость определить себя. С одной стороны, решению этой задачи способствовала институционализация христианских общин и становление епископальной церкви, с другой – христианским общинам было необходимо определить свое отношение ко внешнему миру, в первую очередь – к государству, в котором они находились. Традиционно в историографии этот процесс рассматривался с позиций христианской церкви как «история гонений», но в последние десятилетия в исторической науке преобладает точка зрения о диалоге между молодой религией и Римской империей.

Начиная со II в. н. э. христианство начало превращаться из закрытой общины, распространенной в основном среди жителей Палестины в религию, которая начала интересовать римских граждан. В этот период отмечается проникновение христианства в высшие круги элиты империи не только в самой столице, но и по всей империи. Позднее во времена «великого» преследования христиан Диоклетианом будут уличены управляющий казной Александрии и даже несколько приближенных самого императора, что свидетельствует о том, что преследования несколько повлияли на христианскую общину империи. Даже жена Диоклетиана и их дочь Валерия будут исповедовать христианство, что до этого было практически невозможно для общественной жизни империи.

Следует отметить, что III век н. э. был богат на события взаимоотношений римского государства и христианских общин, но свидетельствовал о том, что последние все сильнее укреплялись в империи и преследования все больше носили характер личного подхода императоров, так как после окончания их правления преследования сразу прекращались.

При дослідженні були задействовані джерела, які можна розділити на твори християнських діячів (роботи релігійного характеру, які показують позицію християн і взаємовідносини їх з імперією) і на твори римських істориків або очевидців подій, не ставивших метою свого дослідження конкретно християнство, але описували історію держави, в межах якої розглядається і проблема поширення християнства.

Історіографія даної проблематики представлена творами, які умовно можна розділити на вітчизняну літературу (дореволюційна, радянська, сучасна російська і українська) і літературу зарубіжного походження. Серед них можна виділити два напрями – дослідження загального характеру, в яких на фоні історичних подій в імперії II–III вв. н. е. розглядається проблема християнства, а також містяться важливі свідчення про вплив римської ідеології на релігійні погляди жителів імперії. І роботи, спеціально присвячені досліджуваній проблемі, в яких описуються причини, тенденція становлення християнської релігії і общин в імперії і їх відносини з владою.

Християнство не було монолітним, воно складалося з маси різних течій і груп. Тем не менше завдання, які вирішували всі християнські общини на протязі II–III вв. були загальними, обмін думками і дискусія дуже сильно впливали на відбуваючі в них процеси.

Проникнення християнства в Рим викликало небезпеку з боку офіційної влади. Сама догматика нової релігії і риторика, яка представляла римлян «угнетателями», викликала загрозу правлячій владі, напроць відкидаючи міф про «божественне походження» римських імператорів, який і так був складним для осмислення в умовах переворотів на протязі всього II і III вв. н. е.

Однак, не слід вважати міф про «бескінечний і безпринципний» переслідування християн виключно всіма імператорами, що є безоговорочно перебільшеннями значно пізніших, і що не менш важливо – християнських авторів, умисленно виводящих християнство як релігію, яка народилася не завдяки, а навпаки, «всім смертям на зло» – такою посиланням видно в хроніках авторів, виводящих християн мучениками з самого початку і до прийняття християнства імператором Костантином в 313 г. н. е.

До питання «афінського сюжету» в античних біографіях

Анахарсіса

Кумінова Катерина

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

kuminova_96@ukr.net

Існує чіткий зв'язок між політичною та економічною ситуацією в античному світі і літературою, яка відображала ідеї суспільства. Саме тому образ Анахаріса в античній літературі цікавий для нас тим, що дає змогу дослідити

зміни в світогляді давньогрецького населення, простежити як і чому в античному світі змінювалося ставлення до людей іншої культури.

Метою дослідження є дослідити причини популярності в античній літературі сюжету знайомства Анахарсіса з Солоном в Афінах.

Завданнями дослідження є з'ясувати, коли вперше з'являється новела про зустріч афінського та скіфського філософа і якими був політичний і соціальний контекст її появи.

У дослідженні використані роботи з історії античної культури і літератури (Белох, Кнабе, Алі та ін.), образу варварів в давньогрецькій і давньоримській літературі (Козулін, Шуберт і ін.). Джерельна база представлена «Історією» Геродота, новелами Лукіана Самосатського «Скіф, або Друг на чужині», і «Анахарсіс, чи Про гартування тіла», «Порівняльними життєписами» Плутарха та роботою Діогена Лаертського «Про життя, вчення і вислови відомих філософів».

Новизна роботи полягає в тому, що вперше було уточнено датування новели про подорож Анахарсіса до Афін на основі згадок Діогена Лаертського про праці Герміппа і Сосікрата.

У роботі використані методи: історико-порівняльний, аналізу та синтезу.

Найдавніше джерело, яке доносить згадку про Анахарсіса, – «Історія» Геродота. За цими згадками, скіфський цар відправив Анахарсіса на навчання до еллінів. Після повернення на батьківщину скіфський філософ сказав правителю, що усі елліни прагнуть бути мудрими, але лише з одними лакедемонянами можна вести розумну бесіду. Ця коротка згадка про розповіді пелопонесців дає можливість встановити, що Геродот чув новелу про Анахарсіса не тільки від ольвіополітів, а використовував і писемні джерела, які до нашого часу не дійшли – роботи Ферокіда Сіросського і Хілона Лакедемонського.

Зі збережених фрагментів роботи Діодора Сицилійського, який жив у I ст. до Р.Х. маємо сюжет, що розповідає про гостини у лідійського царя Креза мудреців Анахарсіса, Солона, Біанта і Піттака. Сюжет подорожі Анахарсіса до Афін і знайомства з Солоном, за М. Скржинскою, виникає значно пізніше на основі новел про бенкет семи мудреців у Креза. Дійсно, джерела, які розповідають про зустріч Анахарсіса з Солоном в Афінах відносяться до II-III ст. після Р.Х. Але, розглянемо їх детальніше.

Плутарх згадує Анахарсіса у порівняльному життєписі Солона. Ця праця мала слугувати моральним повчанням, тому автор зосередив свою увагу на коротких влучних сатиричних розповідях, які розкривали недоліки тогочасного суспільства. У новелах «Скіф» та «Анахарсіс» згадується і скіфський філософ, як приклад природної мудрості.

Діоген Лаертський, пишучи біографію Анахарсіса, посилається на двох авторів, які згадували про прибуття скіфського філософа до Афін – Герміппа і Сосікрата. Герміпп жив у III ст. до Р.Х., а Сосікрат у II ст. до Р.Х. Це значить, що сюжет про подорож Анахарсіса до Афін і зустріч з Солоном точно зустрічається не пізніше III ст. до Р.Х.

Отже, вперше сюжет зустрічі Анахарсіса з Солоном в Афінах з'являється не пізніше III ст. до Р.Х., коли писав свої роботи історик Герміпп з Смірни. Ця

згодка співпадає з кризою полісної системи в античному світі і перебудовою державного ладу. Анахарсіс і Солон ідеалізувались тогочасним суспільством, оскільки перший був прикладом образу «благородного варвара», а другий – уособленням «золотої давнини». Місцем зустрічі мудреців були обрані Афіни, які у III ст. до Р.Х. були одним з центрів культури елліністичного світу. У кризові роки Римської імперії до сюжету Герміппа звертаються такі античні автори як Плутарх, Лукіан Самосатський і Діоген Лаертський, які намагалися прикладами мудреців перевиховати своїх сучасників.

**Військово-господарські поселення Боспору у межах держави
Мітрідата VI Євпатора
Протасова Альона**

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
alyonaprotasova1998@gmail.com*

Військово-господарські поселення – невід’ємна частина функціонування держави епохи еллінізму, зокрема і Понтійського царства періоду правління Мітрідата VI Євпатора. Катойкії будувалися не лише на родових землях Мітрідатідів, але й на новопридбаних територіях, таких як – Боспорське царство, яке перейшло під зверхність понтійського правителя наприкінці I ст. до н.е. Вивчення функціонування такого типу поселень у межах мітрідатівського Боспору дозволить детальніше розглянути не лише адміністративно-територіальну структуру Понтійського царства, але й держави епохи еллінізму загалом.

Територіальні межі дослідження охоплюють території Боспору, зокрема Пантікапея, Фанагорії, Німфея, Феодосії, Гермонасси, Горгіпії та їхньої хори.

Хронологічного дослідження охоплює період зі 105 – по 65 рр. до н.е. Нижня межа обумовлена поширенням влади понтійського правителя на Боспор, верхня – падінням держави Мітрідата Євпатора після його самогубства у Пантікапеї.

Джерельна база дослідження характеризується фрагментарністю наративної традиції стосовно катойкії на території Боспору, що позначає загальну специфіку вивчення історії Північного Причорномор’я епохи античності. Серед античних авторів, які у тому чи іншому обсязі надають корисну інформацію можна назвати Плутарха, Аппіана, Мемнона та Страбона. Нумізматичні, епіграфічні та археологічні джерела відіграють важливу роль у вивченні особливостей функціонування військово-господарських поселень мітрідатівського Боспору. Зокрема, це монети, випущені намісниками Мітрідата Євпатора, декрети та написи громадянських колективів боспорських полісів та залишки самих катойкії, знайдених у результаті археологічних робіт.

Варто відзначити, що до цього часу не було проведено комплексне вивчення мітрідатівських катойкії боспорського регіону. Частково це питання стало об’єктом дослідження російських науковців Сергія Саприкіна,

Євгена Молева, Марини Свенцицької, Дмитра Шелова, французького історика Теодора Рейнака та датського дослідника Якоба Хойта.

У роботі були використанні наступні методи дослідження: порівняльний (порівняння функціонування власне понтійських та боспорських катойкій), генетичний (аналіз статусу боспорської катойкії на різних етапах існування держави Мітрідата Євпатора) та історико-системний метод (розкриття основних внутрішніх механізмів функціонування катойкій у межах Понтійського царства).

Мета дослідження – охарактеризувати роль, місце та особливості функціонування боспорських катойкій у межах держави Мітрідата Євпатора.

В основному військово-господарські поселення створювалися з метою підтримки царя у найбільш нелояльних до центральної влади регіонах, населення яких могло принести дестабілізуючий чинник у внутрішнє життя Понтійського царства, у Північному Причорномор'ї це були території розселення зигів, геніохів та ахейців.

Єдина назва катойкії, яка дійшла до нас це – Махара, яка була названа на честь одного з синів Мітрідата Євпатора. Саме на період його намісництва на Боспорі припадає активне будівництво поселень зазначеного типу, що було пов'язане з відходом понтійського правителя від аспектів філеллінської політики. Катойкії в основному були зосереджені на північному узбережжі Кримського півострову, де мали виконувати функцію утримання у покорі місцевих етнічних елементів, зокрема, ахейців, які за весь період перебування Боспору у складі держави Мітрідата декілька разів зраджували понтійського царя.

Відмінними рисами функціонування військово-господарських поселень стало те, що функцію зменшення полісної хори, яку виконували катойкії Понтійської Каппадокії протягом довгого часу, вони отримали лише наприкінці правління Мітрідата Євпатора. До того ж, крім вищезазначеного, на них покладалися функції збору хліба з синдського регіону з метою забезпечення провіантом понтійського війська, що вирізняло катойкії Боспору від інших регіонів Понтійського царства.

Таким чином, на території Боспору, у період його перебування у складі держави Мітрідата Євпатора, знаходилася мережа укріплень, значну частину з яких становили військово-господарські поселення. Активне будівництво катойкій на Боспорі почалося за намісництва Махара, що стало одним із наслідків відходу понтійського правителя від філеллінської політики. Катойкії цього регіону крім звичних для Понтійської Каппадокії функцій, а саме – захист кордонів та утримання у покорі місцеві етнічні елементи, мали збирати зерно, яке було необхідною складовою довгого протистояння Мітрідата VI Євпатора та Риму. Зокрема, ми бачимо, що військово-господарські поселення були важливою складовою функціонування Понтійського царства, так як фактично були опорою правителя у прикордонних регіонах.

**Поширення елементів римської культури в античних полісах
Північного Причорномор'я в перших століттях нашої ери****Рябко Андрій***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
pidzemellya@gmail.com*

Північне Причорномор'я входить в орбіту інтересів і військово – політичного впливу Римської імперії у середині I ст. до н. е., після завершення війн з Мітрідатом VI Євпатором. Античні держави регіону - Тіра, Ольвія, Херсонес і Боспорське царство, перебуваючи у варварському оточенні, бачили в Римі ту реальну силу, яка могла надати їм підтримку й гарантувати безпеку. Переважно на основі епіграфічних джерел проаналізовано такі прояви римського впливу як: поширення латинської мови та її вивчення в регіоні; поява римських релігійних культів та соціальні групи, в яких вони поширювалися; нові форми дозвілля та їх співіснування з традиційними. У роботі використано метод комплексного аналізу джерел, виражений у співставленні літературних даних, епіграфічних, й археологічних матеріалів; генетичний метод, що дозволяє аналізувати й інтерпретувати історичні явища в їх розвитку; порівняльно-історичний метод та структурно-функціональний метод.

На відміну від міст Західного Причорномор'я грецькі держави в Північному Причорномор'ї відчували римський вплив різного ступеня інтенсивності. Якщо поліси Нижнього Подністров'я і Побужжя, як і Херсонес, в різні періоди входили до складу римської провінції Нижня Мезія, підкоряючись її адміністрації, то Боспорське царство, хоча і потрапило в орбіту римської політики, все-таки зберігало самостійність.

Контроль над усіма сферами життя еллінських полісів з боку романофільської грецької знаті, політика римлян, які розглядали міста в якості опори своєї влади, сприяли консервації грецьких звичаїв, мови та культури. У I-III ст. в містах майже не спостерігається романізації населення. Вкрай незначний також відсоток місцевих елементів серед громадян полісів. Особливо це помітно за списками переможців змагань, серед яких переважна більшість - греки.

Практика організації гладіаторських ігор в Боспорській царстві, як і в багатьох грецьких центрах Римської імперії, не отримала широкого розповсюдження. Криваві видовища залишилися чужими основній масі населення боспорських міст і, мабуть, періодично проводилися тільки там, де існували храми, пов'язані з культом римських імператорів, або тимчасово розміщувалися підрозділи римської армії.

На відміну від Пантікапея, введена римлянами традиція проведення гладіаторських ігор набагато довше зберігалася в Південно-Західному Криму, на території Херсонеса, який став одним з форпостів Римської імперії в Тавриці з другої половини II ст. н. е. Очевидно, визначальну роль в цьому зіграло прагнення римських солдатів і командирів отримати тут звичний набір розваг, а також змінилися смаки частини заможних городян, які бажали продемонструвати свою лояльність щодо представників нової влади.

Незважаючи на те, що античні держави Північного Причорномор'я були юридично включені до складу Римської імперії, їхнє населення підтримувало

різнобічні і тісні контакти з римськими провінціями. Природно, що зближення з Римом призвело до певного звуження політичних прав грецьких держав. Але включення цих центрів в орбіту римської політики гарантувало їм певну допомогу, в тому числі і військову, яка дозволила стабілізувати їх військово-політичне становище перед лицем загрози з боку варварів.

Зближення з Римом, яке найпомітнішим є у другій половині II - першій половині III ст., об'єктивно сприяло економічному підйому грецьких центрів Північного Причорномор'я. Тому воно було прогресивним фактором, який значною мірою зумовив саме існування цих античних держав в умовах варварського оточення аж до періоду готських війн.

У результаті тісних зв'язків з Римом, античні держави Північного Причорномор'я були включені у всесвітньо-історичний процес і, перебуваючи на далекій північно-східній периферії величезного римського світу, об'єктивно сприяли прискоренню соціально-економічного, політичного і культурного розвитку багатьох народів півдня Північного Причорномор'я, що вступали в різнобічні контакти з цими центрами.

Влияние религии на процесс формирования греческих колоний
Савченко Татьяна

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
tatyana.savtchenko1@gmail.com

Религия играла одну из главных ролей в жизни древних греков. Именно поэтому можно проследить ее влияние практически во всех сферах. Процесс формирования полисов не был исключением.

Цель исследования заключается в выявлении сакральных элементов, оказавших влияние на основание эллинами поселений в период Великой греческой колонизации.

Новизна данного исследования состоит в попытке комплексного рассмотрения особенностей взаимовлияния сакральных элементов и формирования греческих полисов на новых территориях.

В работе использованы сравнительно-исторический и типологический методы исследования.

Географические рамки охватывают территории Южной Италии и Сицилии, Малой Азии и Северного Причерноморья.

Основу исследования составляют нарративные источники, среди них особенно важны следующие труды: Платон «О законах», Павсаний «Описание Эллады», Страбон «География», Геродот «История», Плиний Старший «Естественная история», Витрувий «Десять книг об архитектуре». Кроме того, были использованы эпиграфические памятники, в частности, «Присяга граждан Херсонеса».

В историографии вопросу о роли сакральных элементов в процессе греческой колонизации не уделялось достаточного внимания. Частично тема освещена в работах С.А. Тарасова, В.Г. Боруховича, В.Парке.

Свидетельства античных авторов и нарративные источники позволяют утверждать, что эллины обращались к оракулу для того, чтобы основание

поселений на нових землях имело законный характер. В большинстве случаев главным божеством был Аполлон, так как он имел дар предвидения. Есть и исключения, например, обращение к Артемиде Эфесской. Ойкист избирался оракулом, который указывал ему, куда тот должен направляться, и после этого его личность становилась священной. Он мог быть выбран намеренно, либо случайно.

Пантеон богов в метрополиях и новообразованных полисах не всегда был единым. Его состав зависел, прежде всего, от места основания нового полиса, особенностей хозяйственной жизни, а также происхождения населения. Таким образом, в апойкиях могли возникать новые мифы, боги и герои.

**Парфянська політика Августа і Тіберія: порівняльна
характеристика
Строй Олександр**

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
kitan90876@gmail.com*

Питання парфянської політики Римської імперії доби перших принципів є вкрай важливим для розуміння подальшого ходу римсько-парфянських відносин, підвалини яких було закладено саме за правління імператорів Августа і Тіберія. У даному контексті особливо актуальною, на наш погляд, виглядає проблема еволюції римської політики на Сході у останній третині I ст. до н. е. – першій третині I ст. н. е.

Мета нашого дослідження полягає у порівняльному аналізі парфянської політики імператорів Августа і Тіберія, що передбачає розгляд наступних питань: характерні особливості римської політики по відношенню до Парфії у даний період, здобутки/провали політики Августа і Тіберія на Сході та її наслідки для Римської держави на міжнародній арені.

Наукова новизна даного дослідження полягає у тому, що була здійснена спроба розглянути римсько-парфянські відносини останньої третини I ст. до н. е. – першої третини I ст. н. е. у форматі порівняльного аналізу політики імператорів Августа і Тіберія, що дає змогу простежити процес формування й еволюції відношення Риму до Парфії на світанку доби принципату.

У ході дослідження було використано порівняльно-історичний та історико-генетичний методи.

Ми опрацювали широкий спектр писемних і речових джерельних матеріалів. До писемних джерел варто віднести праці античних авторів та епіграфіку. Речові джерела представлені нумізматичним та археологічним матеріалом.

Парфянська політика імператорів Августа і Тіберія досить широко відображена в історіографії. Дане питання розглядали у своїх працях Д. Мері, Дж. Андерсон, Н. Дібвойз, М. Ольбрихт, Н. Овертум, І. Головка, А. Бокцанін, А. Арутюнян, С. Литовченко, В. Гуменний.

За часів Августа римсько-парфянський кордон вздовж провінції Сирія проходив по Євфрату, а імперські володіння у Малій Азії прикривалися клієнтельними царями Каппадокії та Коммагени. Особливої уваги заслуговує

політика Августа по відношенню до Вірменії. В цілому її можна охарактеризувати як невдалу, оскільки, незважаючи на те, що країна формально потрапила у сферу римського впливу, там стрімко зростали пропарфянські настрої, що безсумнівно сковувало римську ініціативу в регіоні, змушуючи їх постійно втручатися у внутрішньополітичні вірменські міжусобиці. Що стосується прямої політики по відношенню до Парфії, то тут Августу вдалося за допомогою дипломатії завершити активну фазу римсько-парфянського збройного протистояння, яке перейшло у формат дипломатичних акцій і інтриг з обох боків (підтримка Аршакідами антиримсько налаштованих елементів у Палестині і Вірменії та втручання Риму у внутрішньопарфянські справи на боці еллінізованого населення країни).

Подолання внутрішньополітичної кризи у Парфії з приходом до влади Артабана III загрожувало для Риму переростанням дипломатичного протистояння з Аршакідами у збройний конфлікт. Імператору Тіберію, на фоні внутрішніх негараздів у самій імперії, шляхом дипломатичних акцій, блискуче скомбінованої військової демонстрації та підтримки антипарфянської коаліції народів Кавказу вдалося забезпечити більш надійний контроль над Вірменією та завдати відчутного удару Парфії, яка у найближчі роки погрузла у хаосі внутрішніх міжусобиць, що забезпечило збереження римської гегемонії у регіоні протягом наступних півтора десятка років.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що головними досягненнями парфянської політики Августа стало укладення мирного договору з Фраатом IV, а також активне втручання Риму у внутрішньополітичні справи Парфії, що не давало їй можливості для активізації своєї політики у близькосхідному регіоні. Натомість «Ахіллесовою п'ятою» Августа на Сході стала Вірменія, де міць римських позицій залишала бажати кращого. Значно вагоміших успіхів вдалося досягти Тіберію, який не тільки значно посилив римський вплив у Вірменії, а зумів на деякий час взагалі зробити Римську державу гегемоном у регіоні, значно потіснивши Парфію.

Система снабжения персидской армии

Хижняк Игорь

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

kurtkacobeina@gmail.com

Армия безусловно являлась основной опорой огромной Ахеменидской империи, которая определяла её мощь. Исследование системы армейского снабжения помогает выявить причины высокой боеспособности персидской армии даже в условиях дальних и длительных походов.

Хронологические рамки исследования обусловлены временем существования Персидской империи и охватывают период с 550 по 330 гг. до н. э. Нижняя хронологическая граница определена основанием Державы Ахеменидов, а верхняя - временем её гибели

Источниковая база исследования представлена трудами античных авторов. В «Киропедии» Ксенофонта и «Географии» Страбона содержатся сведения о персидских рационах; кроме того, «Киропедия» в некоторой

степени отражает уровень централизации системы снабжения. «История» Геродота позволяет выявить то, как происходил сам процесс поставки продовольствия. Отметим, что персидская эпиграфика не отражает все эти вопросы и содержит сведения лишь о снабжении крепостей.

В историографии этот вопрос практически не освещался и рассматривался лишь косвенно в некоторых работах, среди которых следует выделить исследования Е. В. Черненко и Д. Хеда.

Целью данного исследования является определение степени централизации системы снабжения персидской армии, выявление особенностей её организации, а также определение районов персидских воинов и размера пайков.

Персидская империя, являясь восточной деспотией, обладала достаточно мощной армией, которая требовала сильную централизованную систему снабжения. За поставку продовольствия в войска отвечали отдельные слуги царя, выполнявшие функции интендантов. Продовольствие могло поступать в армию двумя путями: по морю, с помощью грузовых кораблей, и по суше, с помощью обычного обоза. Персидский обоз обслуживался отдельно с помощью рабов, следовавших вместе с войском, а также специальными людьми, занимавшимися приготовлением пищи. Каждодневный паёк персидского воина состоял из 700 граммов пшеницы. Очевидно, что основной паёк был крайне маленьким, для нормального питания солдата, кроме того, в него не входило мясо, что, вероятно, было обусловлено его дороговизной. В таких условиях большая доля продовольствия должна была поступать в армию благодаря охоте и грабежу местного населения. Ксенофонт отмечает, что в расположении персидской армии могли находиться рынки, где была возможность приобрести продовольствие.

Таким образом, в персидской армии присутствовала достаточно централизованная система снабжения, что было обусловлено особенностями государственного устройства империи Ахеменидов. Снабжение войска в походе организовывалось царскими интендантами, а осуществлялось с помощью грузовых кораблей и обозов, при этом для обслуживания обоза использовались отдельные рабы, а для приготовления пищи солдатам специальные люди. Основной паёк был очень небольшим и состоял из 700 граммов пшеницы, это обусловило наличие альтернативного способа получения продовольствия, который заключался в охоте и грабежах.

РОЗДІЛ X
ІСТОРИЯ УКРАЇНИ

**Політика польської влади щодо православної церкви на території
Волинського воєводства (1921-1939 рр.)**

Антонюк Ярослав

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
redddoy@gmail.com*

Землі Західної Волині входили до складу Волинського воєводства Другої Речі Посполитої з 1919 р. до 1939 р. За національним складом у воєводстві більшість населення становили українці. Так, за даними перепису 1921 р. на терені воєводства проживало 1 066 842 мешканці православною віросповідання.

Слід зазначити, що в перші роки незалежності польська влада доволі толерантно ставилася до українського національно-церковного руху. У той же час, польський уряд удавався до кроків, спрямованих на посилення свого впливу на Православну церкву в Польщі. За його ініціативи 30 січня 1922 р. було видано адміністративний акт під назвою «Тимчасові правила про ставлення Уряду Речі Посполитої до православної церкви в Польщі». Цим документом регулювався правовий статус православної церкви впродовж усього міжвоєнного періоду. Водночас, влада отримала додаткові, ніким не контрольовані важелі впливу на церковно-релігійне життя православного населення Польщі.

Низка інших урядових і церковних документів, прийнятих упродовж 1920-1930-х рр., обумовила синодально-консисторіальний устрій православної церкви, якою мав управляти синод у складі єпископів на чолі з екзархом-митрополитом. Цими актами, зокрема, встановлювалося, що всі єпископи мали складати присягу на вірність державі; висвячення, а також усунення священиків із парафії узгоджувалося із відповідним воєводою.

Важливою подією церковно-релігійного життя Польщі міжвоєнної доби стало проголошення автокефалії Польської православної церкви. Офіційне проголошення автокефалії відбулося 17 вересня 1925 р. у Варшаві. До нової православної митрополії увійшла і Волинська єпархія.

Прийняття урядом «Тимчасових інструкцій» і проголошення її автокефалії створювали сприятливі можливості для дерусифікації усїєї церковної організації. Однак, цей процес проходив важко. Єпископат Православної церкви в Польщі загалом негативно сприймав відродження українського православ'я на Волині.

Новий етап державної політики Польщі щодо Православної церкви був започаткований у 1926 р., після приходу до влади табору «санації» на чолі з Ю. Пілсудським. Запропонована «санацією» національна програма передбачала й більш толерантну релігійну політику. Її суть полягала в тому, щоб через певні поступки добитися лояльного ставлення національних меншин до Польської держави. Новий режим, серед іншого, погодився підтримувати й національно-церковний рух в обмін на політичну співпрацю.

В умовах гострих релігійних суперечок і конфліктів на терені воєводства розпочав свою діяльність у 1928 р. на посаді волинського воєводи Г. Юзевський. Його призначення на Волинь після приходу до влади в Польщі табору «санації» на чолі з Ю. Пілсудським мало започаткувати «новий підхід» уряду до розв'язання української проблеми на регіональному рівні.

Наприкінці 1935 р. у Варшаві створюється комітет у справах національностей, який на першому ж своєму засіданні заявив, що «...православна церква повинна стати інструментом поширення польської культури на східних кресах, отже, необхідно докладати зусиль до спольщення православ'я й припинення його українізації».

У 1937-1938 рр. уряд відкрито перейшов до політики полонізації Православної церкви і насильницького переведення волинян у католицьку віру. На підставі «Внутрішнього статуту» Православної церкви, підписаного президентом Польщі 18 листопада 1938 р. замість «Тимчасових інструкцій» 1922 р. офіційною мовою церковного життя стала польська. Цим документом була змінена й офіційна назва церкви з «Свята Автокефальна Православна церква» на «Польська Автокефальна Православна церква», яка підкреслювала її національно-польський характер.

Отже, конфесійна політика польської влади на Волині у міжвоєнний період була зорієнтована на національну асиміляцію та релігійну інтеграцію православних українців із польською нацією й римо-католицькою церквою.

«Below stairs», або місце «служителів» у домогосподарствах мешканців Полтави в 60-х – 70-х рр. XVIII ст.

Безсмертна Юлія

ПНПУ ім. В. Г. Короленка

jbezsmertna@gmail.com

Незважаючи на значну популярність останнім часом урбаністичних студій, такі аспекти життя полкового осередку, як от функціонування у середовищі міщан значного прошарку «служителів» – фактично домашніх слуг, досі викликали зацікавленість лише в кількох дослідників. У цьому контексті варто згадати Тимофія Бріка та Юрія Волошина. Однак цього не достатньо для чіткого розуміння місця слуг у житті ранньомодерного міста.

Зважаючи на проживання «служителів» у досліджуваний період разом з господарями протягом тривалого часу, чимало дослідників вважають їх членами родини, розглядаючи це поняття як сукупність усіх домочадців. Однак де ж проживала така чисельна група осіб, враховуючи значну кількість кровних родичів, які мешкали разом, та невеликі розміри будівель? Розглянемо це питання на прикладі домогосподарств м. Полтави, у складі яких Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 рр. зафіксував проживання «служителів».

Говорячи про тогочасне житло найчастіше мається на увазі трикамерна споруда з одним житловим приміщенням, сіними і коморою. Місце для сну було небагато – піч, лави, піл (настил із дошок, розміщений між піччю і протилежною стіною), підлога, комора чи інші підсобні приміщення. У теплу пору року могли спати у дворі, сіннику, на горищі, у садку чи клуні. Загалом, суспільство Гетьманщини не практикувало сегментацію домашнього простору. Ситуація у кожному домогосподарстві могла різнитися в залежності від його розміру, кількості членів родин, наявності малих дітей, хворих, старих, слуг тощо. Дослідники припускають, що у родині з п'яти членів (батьки і троє дітей)

на кожного припадало трохи більше двох квадратних метрів житла. Якщо господарство мало більшу родину, наймитів чи учнів, то площа відведена для однієї особи ще зменшувалася.

Досліджень, які б характеризували місце слуг у домогосподарствах міщан поки не існує. Більше уваги зверталось на дослідження великих дворянських господарств, для яких слуги були явищем беззаперечним. Для прикладу, Ірина Ворончук описуючи шляхетський двір згадує світлиці, які призначалися для господарів, а також кліті, ізби, гридні – для слуг і челяді.

Спеціальне приміщення для проживання слуг, як указано в Румянцевському описі, називали людська. У документі записано, наприклад, «в нем (дворе) жилих покоевъ для хозяевъ две, людських одна». Однак із 423 домогосподарств із слугами 225 (54,73 %) не мали такого приміщення взагалі, тобто 446 (35 %) служителів, імовірно, мешкали там, де й працювали, – у підсобних приміщеннях. Більшість таких дворів – 128 (56,8 %) наймали лише 1 слугу. У залежності від заможності власника, кількість людських коливалася від 1 до 6. Найбільше – 561 особа (44, 31 %) служили у дворах з 1 людською. По 1 господарству мали 5 і 6 приміщень для слуг. Однак, саме в цих, начебто найбільш пристосованих до найму дворах мешкали лише 3 і 5 слуг відповідно. Найбільше (26 слуг) проживало у дворі полкового судді Григорія Сахновського з 4 людськими. Тобто кількість існуючих приміщень для слуг часто не відповідала кількості найнятих служителів.

Зазначу, що замість відомих із літератури лакеїв, економок та покоївок у середньому господарстві працювали переважно неспеціалізовані слуги. Англійський термін «below stairs» (під сходами) використовується дослідниками при описі простору, у якому функціонували слуги в британських резиденціях аристократії й заможного середнього класу. Спільне проживання сприяло значній близькості з роботодавцями. Польські дослідники підтверджують, що у невеликих і багатолюдних помешканнях неможливо було досягти чіткого поділу на дві сфери: помешкання, населені сімейством роботодавця, та для працівників. У містах постійні контакти, спільно виконана робота, а інколи навіть інтимне знайомство було просто неминучим. Схоже, подібна ситуація спостерігалась і у домогосподарствах Полтави.

Пожертвування Богородичним чудотворним іконам другої половини XVII – XVIII ст. як аспект соціокультурного життя Північного Лівобережжя

Воробей Ніна

*Навчально-науковий інститут історії та соціоуманітарних дисциплін
імені О. М. Лазаревського
kormotech.west@gmail.com*

В умовах зростаючого інтересу до соціокультурного життя минулого постає проблема дослідження соціальних умов та культурного життя суспільства без технологій в повсякденності. Наглядним прикладом інакшого світосприйняття є вивчення шанування чудотворних ікон в контексті соціокультурного життя. Такий підхід є новим і набуває широкого поширення серед наукової спільноти.

Актуальність дослідження чудотворних ікон в соціокультурному житті Північного Лівобережжя зумовлена наявністю широких суспільних резонансів з приводу так званих «чудес», коли суспільство не тільки гучно обговорювало ці події, а й робило донати у вигляді окладів, риз, привісок.

У процесі підготовки дослідження було використано монографії й періодичні видання XIX – початку XX ст.: часопис «Черниговские епархиальные известия», «Историко-статистическое описание Черниговской епархии», «Картины церковной жизни Черниговской епархии из IX вековой ее истории». Серед доробку сучасних дослідників опрацьовано роботи С. Павленка, О. Травкіної та ін.

Для забезпечення методологічних основ дослідження за принципами історизму та цілісного підходу до аналізу проблем, було використано загальнонаукові методи узагальнення, логічний та метод класифікацій, а також ретроспективний та синхронний методи зі спеціальних історичних.

Найкоштовнішим збереженим даром є срібний оклад Іллінської ікони Богоматері, вагою близько 34-х кілограмів, що знаходиться нині в основній експозиції Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. Вся лицева сторона ікони була покрита срібною ризою з позолотою, корони й кольє прикрашені дорогоцінним камінням. Таке багате оздоблення було виконане в 1695 р. за участі різних осіб, серед яких архієпископ Чернігівський Лазар Баранович, генерал запорізького війська Василь Дунін-Борковський та гетьман Іван Мазепа.

Сучасні дослідники можуть оцінити й розкішну срібну з позолотою шату з чудотворної ікони Богоматері з с. Дігтярівка, виготовлену коштом І. Мазепа на початку XVIII ст. Зараз вона зберігається залі № 6 музею історичних коштовностей м. Києва.

Традиція щедрих дарителів не обійшла й Баликіньську чудотворну ікону – в 1770 р. дорогоцінну шату на неї влаштував В. Юркевич. 24 червня 1811 р. графиня Г.І. Безбородько за свій кошт переробила цю ризу з нанесенням позолоти. Вона ж у 1822 році подарувала чудотворній Домницькій іконі багату срібну ризу з великою кількістю дорогоцінного каміння (1738 шт.), серед якого 113 діамантів загалом у 30 каратів, алмази (274 шт.), стрази (865 шт.), аметисти (14 шт.), смарагди (13 дубель).

Багато дарів зроблено й для чудотворного образу Любецької Богородиці: в 1821 р. любецькі мешканці Бойко й Мельников встановили срібні позолочені ризи на ікону Богоматері та виготовлену до неї парну ікону Спасителя в Софії Київській.

На Перекопівській іконі Богоматері віруючі залишали привіски з зображеннями різних частин тіла, які зцілюлися. Таких привісок по опису 1850 р. вже було зібрано понад 7,5 фунтів.

Зафіксовано також чимало свідчень про щедру допомогу місцевих жителів чудотворним іконам Руденської, Мохнатинської, Леньковської та Воргольської Богоматерів.

Таким чином, у даному дослідженні зібрано і систематизовано відомості про коштовні пожертвування чудотворним іконам, що визначають їх чільне місце в житті тогочасного суспільства. Безумовно, ці пам'ятки залишили величезний слід в історії регіональної культури та спричинилися до росту

духовності, об'єднуючи суспільні цінності. Тож зауважимо, що сакральні пам'ятки на Північному Лівобережжі згуртовували суспільство, допомагаючи об'єднати зусилля для благоустрою у власній громаді, для боротьби із зовнішнім ворогом, небезпечними природними явищами або епідеміями хвороб.

Створення та початок діяльності Соціалістичної партії України (початок 1990-их рр.)

Журкін Єгор

Київський національний університет імені Т. Шевченка
egorzhurkin@ukr.net

В останні роки існування Радянського Союзу комуністична партія втратила монополію на владу, розпочалося формування багатопартійної системи, з'явилися політичні організації та партії, які базувалися на різних ідеологічних засадах. Серед партій лівого спрямування впродовж 1990-их рр. на провідні позиції висунулася Соціалістична партія України.

Вивченню діяльності лівих політичних сил та зокрема Соціалістичної партії України приділяли увагу О. Гарань, О. Майборода, В. Литвин та інші. Так О. Гарань та О. Майборода, наголосили, що саме соціалісти стали яскравим прикладом відходу від ортодоксальних комуністичних ідей. В. Литвин у статті «Про сучасні українські партії, їхніх прихильників та лідерів» наголошував, що зі створенням СПУ в республіці був фактично наявний увесь партійно-політичний спектр: ліві, праві, центристи. В сучасній історіографії відсутнє комплексне дослідження особливостей створення та діяльності СПУ. Висвітлити творення та початок діяльності СПУ дозволяють документи, які зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України у м. Києві та періодичні видання 1990-их рр., які відображають реакцію суспільства на утворення нової політичної сили лівого спрямування.

Заборона комуністичної партії в Україні в 1991 році зумовила утворення нових політичних сил лівого спрямування. Безпосередньо ініціатором створення нової партії виступив Олександр Мороз, який очолив її 26 жовтня 1991 року. У своєму виступі на Установчих зборах О. Мороз наголошував: «...розраховуємо на комуністів і тих, хто вийшов з партії з принципових міркувань» та зазначав, що ідея утворення нової політичної сили з'явилася ще до 1990 року, коли мова йшла про оновлення КПУ. Він намагався пояснити, що СПУ не є продовженням чи оновленою версією КПУ.

За Програмою СПУ від 29 листопада 1992 року головними завданнями партії стали:

1. Захист в органах державної влади всіх рівнів політичних і соціально-економічних інтересів робітників, селян, інтелігенції, жінок, учнівської та студентської молоді, пенсіонерів.
2. Створення політичних умов для реальної участі громадян України в управлінні державою через органи народовладдя, розвиток у республіці демократичних принципів.
3. Утвердження правової держави.
4. Підтримка державних і профспілкових органів

Основним напрямом діяльності нової партії мала стати реалізація ідеї прогресивного еволюційного розвитку суспільства.

Головною відмінністю між СПУ та іншими лівими політичними силами і комуністами зокрема, на початку 1990-их рр. стали більш ліберальні методи досягнення власних цілей. СПУ виступала за демократичний соціалізм, як новий напрямок, який не зустрічається в інших лівих політичних сил України. Часто в періодичних виданнях СПУ подавали, як правонаступницю забороненої комуністичної партії або навіть як неокомуністичну опозицію, що становить головну загрозу оновлюванню України. Такі звинувачення члени СПУ активно відкидали, акцентуючи увагу на різниці між цими політичними силами.

Після відновлення комуністичної партії України обидві політичні сили виступили політичними конкурентами, що яскраво проявилось під час виборчої кампанії 1994 р., коли більшість делегатів отримала КПУ. Була утворена коаліція, до складу якої поряд з КПУ увійшла СПУ. Кандидатом на посаду голови ВРУ від коаліції став лідер СПУ О. Мороз, який і був обраний на цю посаду. СПУ зуміла знайти баланс між комуністами та іншими політичними силами, які мали кардинально інші погляди на розвиток держави. У своїй парламентській діяльності СПУ виступала за проведення соціальних реформ.

Таким чином, СПУ була утворена у жовтні 1991 року на Установчих зборах у Києві. Її поява у суспільстві була сприйнята неоднозначно, певна частина суспільства вважала її нащадком забороненої комуністичної партії, інші – унікальною партією з власною політичною ідеологією. СПУ змогла знайти баланс між силами лівого спрямування та домогтися політичної ваги і представництва у Верховній Раді України впродовж декількох скликань.

Політика гласності та її межі (на матеріалах УРСР, 1987-1991)

Коваль Роман

Національний Університет «Києво-Могилянська Академія»

roman6koval@gmail.com

Метою доповіді є продемонструвати що собою являла та як провадилася політика гласності в УРСР у 1987-1991 рр., а також проаналізувати її еволюцію протягом цього періоду.

Детальний розгляд даної теми допоможе краще зрозуміти концепцію політики гласності, відійшовши від стандартних уявлень про неї, як про свободу слова, а також встановити де пролягали межі гласності на різних етапах її впровадження.

Актуальність даної теми зумовлюються як практично повною її недослідженістю у вітчизняній історіографії, так і потребою відмовитися від різноманітних історіографічних штамлів щодо політики перебудови та гласності.

Додатковим фактором, що зумовлює актуальність даної теми є той факт, що в історичних працях щодо цього періоду лише поверхнево описується особливості політики гласності в УРСР, а сама вона описується як однорідна протягом усього часу її провадження.

Базовим історіографічним матеріалом для мене слугували праці Олексія Юрчака, Арчі Брауна, Михайла Геллера, Тетяни Горяєвої, Володимира Тарасова та ін.

Джерельна база дослідження включає матеріали, почерпнуті з ЦДАГОУ та ЦДАВОУ. Архівні матеріали стосуються найрізноманітніших тем: реагування влади на критичні виступи в пресі, питань ідеологічної роботи, діяльності Головліту УРСР тощо. Значну групу джерел становлять опубліковані матеріали партійних засідань, конференцій, з'їздів, пленумів тощо. Також, у дослідження було залучено чимало его-свідчень. Зокрема, було опрацьовано мемуари Михайла Горбачова, Віталія Врублевського, Олександра Яковлева та інших.

Аналіз джерел дозволяє зробити висновок, що гласність мислилася, та з 1987 до 1989 року функціонувала як контрольований «зверху» комунікативний механізм між владою та населенням, що був покликаний пришвидшити втілення реформ перебудови та підвищити довіру між владою та суспільством. На цьому етапі гласність мала чітко обмежені функції та повинна була існувати виключно в тих рамках, які були окреслені партією.

Однак, такий демократичний інструмент як гласність зіграв злий жарт із ініціаторами її впровадження, оскільки сколихнув традиційно контрольоване та обмежене суспільство. Радянське суспільство дедалі більше політизувалося, а стимульована гласністю громадська ініціативність та ентузіазм практично перестали піддаватися керівництву та контролю. Саме тому, з 1989 року гласність у СРСР набирає непередбачуваних ініціаторами реформ виявів та перетворюється фактично в автономний процес.

Проаналізовані офіційні документи ЦК КПРС та ЦК КПУ, а також їхніх відділів, Головліту та ГУОТу тощо, дозволяють зробити висновок, що випрацьована десятиліттями система цензури нікуди не зникла з радянського життя, але вдало трансформувалася та вписалася у нові політичні та суспільні реалії. Закон «Про пресу та інші засоби масової інформації» 1990 р. офіційно скасував цензуру в СРСР (існування якої ніколи офіційно не визнавалося). Однак, через неточність та розмитість деяких його норм та положень цензура існувала поза полем її юридичного регулювання.

Гласність в УРСР зіткнулася з чималими труднощами. В першу чергу, це було пов'язано з консервативним партійним керівництвом республіки, яке всіляко «гасило» заданий із союзного центру імпульс на реформування ЗМІ, підтримку їхньої «критичної» діяльності тощо.

Чисельні архівні матеріали вказують на те, що без огляду на гласність, ЦК КПУ розроблялися різноманітні методи боротьби з інакомислячими, національними рухами, а також збиранням іноземними журналістами «невигідної» для партії інформації. У той самий час, через «тихе саботування» керівництвом УРСР політики гласності, редакції республіканських газет та журналів не розуміли всієї суті «глибинних перетворень», що були спричинені новою політикою, а отже не могли ефективно слідувати новим ідеологічним вимогам, що надходили з центру. Таким чином, межі гласності в УРСР були значно вужчими, аніж, в інших союзних республіках, а перебіг цієї політики у республіці набув своєї унікальної хронології та особливостей. Саме на аналізі цього феномену я і хотів би зосередити увагу у своїй доповіді.

Дворянські опіки в системі державних органів Російської імперії**Лоза Анна***Київський національний університету імені Т. Шевченка
anna.loza690@gmail.com*

В соціальній ієрархії Російської імперії привілейованим станом та, водночас, основною опорою монаршої влади були дворяни. Їхнє становище в суспільстві цілком залежало від волі правителя, але, разом з тим, дозволяло утворювати відносно замкнене коло, яке регулювалось власними законами та діяло за певними встановленими механізмами. В основі такої соціальної відмінності лежали, зокрема, й дворянські органи самоврядування. До таких корпоративних інституцій, що підтверджували якщо не привілейований, то, принаймні, диференційований статус дворян в імперії традиційно відносять губернські та повітові дворянські зібрання, посаду предводителя дворянства та, власне, дворянські опіки. Їх дослідження дає змогу доповнити уявлення про становище дворян в Російській імперії, вияснити наскільки широкою була їх автономія всередині тодішнього соціуму.

Історіографічна база дослідження досить обмежена: в ній фігурують переважно юридичні статті. Загалом дворянські опіки розглядаються науковцями як складова частина загального механізму державного саморегулювання дворянського стану, що в значній мірі ігнорує їх особливості. Щодо джерельної бази, то основними тут є нормативно-правові акти Російської імперії, що містяться в «*Полном собрании законов Российской империи*» й відображають ідеально-шаблонний варіант функціонування даних установ, а також архівні матеріали, що показують дію законів на практиці.

Методологічною основою роботи є загальнонаукові принципи історизму, системності, комплексності та наукової об'єктивності, методи: аналізу, синтезу та абстрагування.

Дворянські опіки виникли в 1775 р. згідно з «Учреждением для управления губерний Всероссийской Империи» й відображали в своїй діяльності не лише турботу про основну соціальну опору монаршої влади - дворянський стан, але й чітко регламентували його діяльність. Основною їх функцією було встановлення опіки над сиротами та вдовами, а також контроль над етичною поведінкою дворян, що було пов'язано з правом конфіскації та продажу майна в разі недотримання встановленого для даного прошарку суспільства етосу. Дворянська опіка мала бути наглядцем над поведінкою дворян, а також охоронцем елітарного характеру стану. Останнє забезпечувалось контролем над спадкуванням маєтків виключно представниками дворян, недопущення їх переходу до осіб з інших станів, а також нащадків особистих дворян. Досліджуючи опіки, можна скласти досить чітке уявлення про морально-етичний ідеал представника дворянського стану.

Водночас, як внаслідок недосконалості галузевої нормативної бази так і усієї бюрократичної системи імперії загалом, помітними були випадки зловживання посадових осіб, а сама робота дворянських опік була досить малоефективною, особливо в сфері відшкодувань боргів, які мали поповнювати державну казну. Таким чином дворянські опіки, що за однією з своїх функцій мали б чинити ефективний контроль над дворянами, часто самі

ставали проблемними державними органами, які потребували контролю, але, водночас, гостро йому опирались.

Існували й певні особливості впровадження дворянських опік в українських губерніях. Це було спричинено, зокрема, відмінностями правової традиції даних територій на яких протягом тривалого часу діяли Литовські статuti. Особливо помітною була різниця в ставленні до приватного характеру маєтків, прав малолітніх, що перебували під опікою та власне віку настання самого повноліття. Примирити наявні неузгодження, що зберігались майже протягом сімдесяти років мали додаткові нормативні акти та постанови, що регулювали співвідношення місцевого та державного законодавства, а також казуальність опікунського права.

Загалом дворянські опіки являли собою становий корпоративний орган дворянства, який мав регулювати справи пов'язані з успадкуванням майна та управлінням ним. Проте їх вивчення дає змогу заглянути вглиб стосунків між дворянами та державою та навіть окреслити етос даного стану.

Формування пам'яткоохоронного понятійного поля у дослідницькому середовищі Наддніпрянській України (початок XX ст.)

Новак Олександр

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Novack_A@ukr.net

Охорона історико-культурного надбання у будь-якій країні неможлива без профільного законодавства, котре, в свою чергу, не може існувати без відповідного понятійного поля. Метою роботи є вивчення процесів формування понятійного поля пам'яткоохоронної діяльності у дослідницькому середовищі Наддніпрянської України на початку XX століття.

В центрі уваги вітчизняних дослідників до цього часу перебуває діяльність пам'яткоохоронних організацій у Російській імперії (роботи Н. Г. Ковпаненко, Л. Д. Федорової, О. М. Нестулі та ін.). В окремих працях висвітлюються правові аспекти формування системи охорони історико-культурного надбання (В. І. Акуленко, В. С. Романовський, В. Ф. Базелюк). Наразі відсутні дослідження, присвячені вивченню особливостей становлення та розвитку понятійного поля у середовищі пам'яткоохоронців на початку XX ст.

На початку XX століття в Російській імперії було відсутнє законодавче визначення поняття «пам'ятка». Тому неможливо було чітко окреслити предмет охорони таких об'єктів. Це стимулювало обговорення понять «пам'ятка» та «пам'яткоохоронна діяльність» у дослідницькому середовищі. Провідні діячі загальноросійського пам'яткоохоронного руху по-різному визначали ці поняття. Одні дослідники, такі як Іван Михайлович Каманін, вважали, що під поняття «пам'ятка» потрапляє все те, що вийшло з вжитку або відрізняється від того, що побутує зараз. Інші діячі, наприклад, Олександр Дмитрович Ертель сприймали пам'ятки як своєрідні «сторінки

народної пам'яті та історії». Відповідно, поняття «пам'яткоохоронна діяльність» він пропонував замінити на «збереження традицій». Однак, на початку ХХ ст. найбільшого поширення набула думка про те, що пам'ятками є об'єкти, створені до 1725 р. Відповідним хронологічним принципом послуговувалися авторитетні члени Московського археологічного товариства, зокрема київський історик Олексій Іванович Мердер.

Нагальна необхідність формування й ухвалення профільного пам'яткоохоронного законодавства зумовила подання на розгляд Третьої Державної думи проєкту закону «Про охорону пам'яток старовини в Росії» (1911 р.), розробленого представниками Московського археологічного товариства. Пропозиції щодо удосконалення цього законопроєкту надходили у тому числі від дослідників із України. Так, мистецтвознавець, професор Імператорського університету св. Володимира у Києві Григорій Григорович Павлуцький 27 грудня 1911 року виступив на зборах Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (КТОПСІМ) із власним «Проєктом закону про охорону давніх пам'яток в Росії». Григорій Григорович наголосив на необхідності підвищення рівня усвідомлення цінності вітчизняних старожитностей населенням. Також дослідник закликав надати реєстрам пам'яток статусу юридичних актів. Наступного року Розпорядчий комітет КТОПСІМ на чолі із О. І. Мердером представив допрацьований проєкт закону, що передбачав широке тлумачення поняття «пам'ятка» та зазначав, що неможливо відділити дослідницьку діяльність від пам'яткоохоронної.

На початку ХХ ст. до текстів статутів та звітів пам'яткоохоронних товариств активно включаються юридичні поняття. Це свідчило про важливість законодавчого унормування збереження надбань минулого для тогочасних інтелектуалів. У 1910 р. було зареєстровано статут КТОПСІМ, де акцентувалася увага на важливості отримання доступу до цінних об'єктів, що перебували у приватних колекціях, з метою їх збереження у майбутньому. У 1913 році у Харкові постало Харківське єпархіальне церковно-археологічне товариство, що ставило собі за мету збирати цінні предмети культу, в тому числі шляхом їх викупу та експонування в музеї товариства. Подібну мету ставили перед собою й інші громадські об'єднання, зокрема Польське товариство охорони пам'яток старовини на Україні, у Статуті котрого чимало уваги приділялося правовим шляхам поповнення колекції старовинних речей задля створення музею на її основі.

Таким чином, на початку ХХ ст. у середовищі пам'яткоохоронців розгорнулася дискусія щодо понять «пам'ятка» та предмету охорони цінних об'єктів минулого. Спроби розробити та ухвалити загальнодержавне пам'яткоохоронне законодавство сприяли закріпленню окремих понять, пов'язаних зі збереженням надбань минулих епох, у законах.

**Суспільний статус ремісників у міському соціумі
ранньомодерного Львова XVI–XVIII ст. (на прикладі кравецького цеху)**

Паславська Наталія

*Львівське відділення Інституту української археографії та
джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України
natalia_hudz@ukr.net*

Соціальний статус особив в ранньомодерному суспільстві був чітко структурований в рамках станової ієрархії. Походження та професія ремісника визначали його місце в міському соціумі та окреслювали перспективи для розвитку професійної та чиновницької кар'єри. Отож, метою дослідження є колективний портрет кравецьких ремісників і їхня участь в міському чиновницькому апараті Львова.

Серед історіографічних праць, на які можна опиратися варто назвати публікації М. Капраля. Дотичними до проблеми є напрацювання О. Зайця про львівських крамарів, Б. Петришак про писарів та О. Гуль про суспільні конфлікти. Джерельну основу дослідження склали актові книги, що містять інформацію про вибори міських урядників із фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Львові.

Суспільний статус кравців детермінувався їхнім місцем у міській ієрархії. У ній виділялися три великі групи: патриціат, поспільство та плебс. Кравці належали до середньої ланки суспільної драбини, були виразниками матеріального становища та соціального характеру своєї групи. Сюди ж входили й представники інших ремісничих спільнот.

У ремісничому середовищі також виділялися «шляхетні ремесла» (золотарів, аптекарів, малярів), привілейованість яких обумовлювалася різними причинами. Вищий статус мали ремісники, що виготовляли мистецькі вироби, та ті, фах котрих приносив більші прибутки. Фізична праця з брудним матеріалом (шкірою, металом, глиною) знижувала суспільний престиж ремісника в очах привілейованих мешканців. Якщо виходити з таких міркувань, то кравці перебували на середніх щаблях соціальної драбини. Вони працювали з різними видами дорогих тканин, а їхні вироби високо оцінювалися. Крім того, кравці постійно дбали про повагу до себе та свого ремесла, нерідко відстоюючи в суді свою честь та гідність.

Найвиразнішим маркером у визначенні суспільного статусу ремісників є їхня участь в управлінні містом. Далеко не всі цеховики могли входити до складу міської ради, лави чи колегії сорока мужів. До прикладу, шевці, попри свою масовість у місті та інтенсивність виробництва, не були репрезентовані в управлінському апараті, пекарі також не брали участі в управлінні містом.

Кравці ж мали досить високий соціальний рейтинг у суспільстві, про що свідчить їхня участь у публічному житті міста. Посаду райці в міській раді ще на початку XV ст. протягом п'яти каденцій обіймав кравець Бартоломей (1403–1407 рр.), перед тим посадаючи уряд лавника (1402 р.). Серед лавників зустрічаємо Яна Сокола (1592–1606 рр., залишив виконання своїх посадових обов'язків через поважний вік) та Франциска Гольдемберґа (1736–1745 рр.), раніше члена колегії сорока мужів. Хоча кравців у львівському магістраті працювало не так багато, та все ж це доводить як їхню індивідуальну значущість, так і престижність фаху загалом.

Значно більше кравців помічаємо серед членів колегії сорока мужів (1577 р.), до утворення якої також прилучилися кравці в процесі суспільного виступу 1576-1577 рр. Інституція виконувала представницькі функції, контролювала діяльність міської ради та впливала на рішення райців, особливо у сфері оподаткування громадян. Серед членів першої каденції вже був Альберт Стефанович (1579-1594), у 1580 р. його колегою став Ян Сокіл. Загалом у цій установі протягом XVI–XVIIIст. інтереси міського суспільства представляли щонайменше 24 кравці: Ян Радовський, Миколай де Лярто, Бартоломей Маркович, Миколай Адамкович, Якуб Невчас, Христофор Кручкович, Ян Вольф, Едуард Ненке, Петро Врубловський, Гацентій Медулькевич, Станіслав Покович, Станіслав Ситовський, Ян Гровський, Миколай Карем, Ян Едлінський, Ян Маєр, Томас Манкевич, Михайло Данкевич, Ян Мутинський, Олександр Зілкевич, Антоній Соколовський, а також згадувані уже Альберт Стефанович, Ян Сокіл та Франциск Гольдемберг.

Звідси висновуємо, що міськими урядниками ставали зазвичай кравецькі цехмістри, котрі мали можливість будувати урядову кар'єру. Як зазначав Я. Птасьнік у своєму дослідженні, до колегії належали «найвідоміші люди, гідні громадяни, які відзначалися добрим характером і безкорисливістю», що й підтверджує нашу тезу про високий суспільний статус кравців у львівській громаді.

***Український національний рух в памфлеті Пінхаса Красного
«Трагедия украинского еврейства (к процессу Шварцбарда)»***

Провальнюк Дмитро

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
liwolter307@gmail.com*

Період Української революції (1917-1921 р.) є періодом боротьби українського національного руху за реалізацію українського державницького проекту. Важливою є тема висвітлення цього періоду в публіцистиці СРСР (1922-1991 р.) В цьому плані і є цікавою для нас робота Пінхаса Красного: «Трагедия украинского еврейства (к процессу Шварцбарда)», в якій він звинувачує Директорію і Симона Петлюру в організації єврейських погромів 1919 р.. Робота була опублікована 1928 р. перед судом над Самуїлом Шварцбардом.

Пінхас Абрамович Красний (1881-1939 рр.), був членом правління, а після Лютневої революції – одним з керівників Фолкспартей. З квітня 1918 р. член Української Центральної Ради. Займав посаду міністра єврейських справ, до грудня 1920 р. Наприкінці 1920 р. Красний емігрував, 1927 р. – повернувся до Радянського Союзу. Був заарештований у лютому 1938 р. як член «антирадянської сіоністської терористичної організації», утримувався у Харкові. Через рік його справу було призупинено. Помер він у 1939 році, але місце смерті невідомо.

Вже в анотації вказується суб'єктивне, ангажоване ставлення автора до українського національного руху та його лідерів: «Вся наступна історія української національної буржуазії – це історія зради свого народу, історія лакейського прислужництва імперіалізму, спочатку – німецькому, а далі французькому, англійському і, нарешті, польському».

Другий розділ памфлету називається «Самостійний рух і погроми». Головна думка полягає в тому, що єврейська кров не лише на руках Симона Петлюри, але й усіх діячів українського руху 1917-1921 рр. Погроми тривали ще в період Української Центральної Ради, і припинилися лише тоді, коли утвердилося радянське керівництво. Автор запевняє, що українська влада не боролася з погромами, а сам Симон Петлюра увійде в історію як «головний погромний отаман». Красний значно перебільшує масштаби погромів та їхні наслідки. Він стверджує, що гасло «Хай живе вільна Україна», завжди йшло поруч із гаслом «бий жидів, рятуй Україну». Але «щоб не втратити обличчя перед Європою», українські уряди використовували гасла національно-персональної автономії, яка є тою самою «стороною однієї монети». І тому цей прояв антисемітизму українського уряду перевершив усі попередні, бо мав за підставу «цілу антисемітську науку».

Дев'ятий розділ памфлету «Погромщики «Застерігають»...». Описано про резолюції які прийняла «біла українська еміграція». Вказує на те що на їм потрібно виділити увагу, бо це повністю висвітлює всю їх «погромницьку натуру жовто-блакитної братії». На цьому з'їзді українські очільники вирішили відмовитись від «солодких речей» їх попередніх очільників Петлюри та Левицького. І почали звинувачувати національні меншини в тому що вони перейшли на бік окупантів. В завершенні Красний пише про те що «петлюровці» уже не повернуть «золоті погромні дні», бо українські робітничо-селянські маси, які створили «вільну Радянську Україну», ніколи не дозволять руйнувати її, якимось «авантюристам-пройдисвітам».

На думку дослідника, цій роботі притаманні: гіперболізація, ідеалізація більшовицької влади, а також різке засудження українського національного руху та його очільників.

Джерела походження бояр у Південно-Західній Русі IX–XI ст.

Руднік Денис

Луганський національний аграрний університет

denisrudnik@ukr.net

Вивчення історії сучасної України неможливе без поступового закриття білих плям, які є характерними для багатьох періодів. Одним з таких є період Середніх віків, зокрема історія такого суспільного прошарку як боярство-тогочасної еліти. Проблема не знайшла свого одностайного вирішення в науковій літературі, що пов'язано з тенденційними та заідеологізованими поглядами на боярство в радянські часи, недостатністю джерельної бази та мало чисельності стану. Однією з найбільш вивчених у цьому плані територій залишається Галицько-Волинське князівство, літописці якого залишили після себе багатий фактичний матеріал.

Внесок у вирішення проблем у різні часи зробили М. Грушевський, Б. Греков, Б. Рибаків, М. Котляр, Л. Войтович, А. Петрик, М. Волощук.

Отже, для визначення джерел походження боярського стану визначимо, що стосовно самої назви є кілька думок від імені сарматського вождя Боярина, за іменем якого почали називати всіх вельмож (В. Татищев), назва походить

з давньотюркського «благородний знатний» (М. Фасмер, Н. Яковенко), джерелом походження є болгарська мова у значенні благородної людини (А. Горський). Ми вважаємо останню теорію найбільш вірогідною, що пов'язано з широкими культурними контактами та застосуванням давньоболгарської мови у літописанні.

Серед теорій походження боярства можна виділити такі: на основі іноземного елемента (етнічний аспект), князівські пожалування земель та титулу (економічний аспект), вихідні з племінної аристократії додержавного часу (автохтонний аспект).

Іноземний аспект пов'язаний з активною участю варягів у князівських дружинах. Рух варягів з півночі на південь пов'язаний з активними розвитком торгівлі, князівсько-дружинних відносин, зростанням кількості безземельного населення у Скандинавії та розповсюдженими традиціями бути військовим найманцем.

Наближеність до перших київських князів підтверджується писемними джерелами (велика кількість імен іноземного походження в літописах та офіційному діловодстві) та археологічними знахідками багатих скандинавських поховань. Інкorporація варяг до князівської дружини тривала протягом IX-XI ст. – періоду активних зовнішніх походів руських князів; завершилося асиміляцією іноземців місцевим слов'янським населенням.

Князівські пожалування стали наступним джерелом поповнення боярського стану. Пожалування земель та привілеїв не залежали від етнічного походження та ґрунтувалися на особистих стосунках з князівською адміністрацією – участь у дружині або думі, особисті заслуги, військова відвага або багаторічна служба. Князівські пожалування були характерними для XI-XIV ст.

Формування боярства на базі місцевого населення без залучення іноземців пов'язано з неприйняттям багатьма вченими поглядів норманізму. Одночасно автохтонний («земський») елемент є найменш розробленим у літературі. Протягом XIX–XX ст. такий прошарок як «старці градські» вважався початковим етапом історії боярства, що засновано на відомостях про участь «старців» при хрещенні Русі князем Володимиром наприкінці X ст. Однак, останні висловлюють думку про розчинення «старців градських» до процесів утворення держави та перетворення титулу на адміністративну посаду старости населеного пункту.

Найбільш розповсюдженим в літературі та краще обґрунтованим залишається зв'язок боярства з дружинною культурою. Цю думку поділяємо і ми, адже у часи феодального суспільства та жорсткої ієрархії суспільних відносин саме князівська служба та князівська дружина стає основою функціонування державного апарату, а отже і боярства.

Social life of the Polish landowners' in the Kiev, Podolian and Volyn provinces between 1864-1914**Paulina Gałat***Maria Curie-Skłodowska University in Lublin**paulinagalatt@gmail.com*

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie, tego jak wyglądało życie towarzyskie ziemiaństwa polskiego na Kresach południowo-wschodnich w okresie pomiędzy powstaniem styczniowym, a wybuchem pierwszej wojny światowej. Ramy terytorialne opracowania zamykają się na obszarze trzech guberni wchodzących w skład carskiej Rosji: wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej. Przedstawione rozważania koncentrują się będą wokół ziemiaństwa, a więc grupy społecznej, która oprócz posiadania na własność ziemi (gospodarstwa rolnego) o określonej wysokości, charakteryzowała się również: wysoką pozycją społeczną i polityczną, określonym stylem oraz poziomem życia, jej przedstawiciele natomiast najczęściej szczylic się szlacheckim pochodzeniem.

W omawianym okresie ziemianie musieli mierzyć się z różnorakimi przeciwnościami, które znacząco wpływały na ich życie codzienne w tym również na życie towarzyskie i sposoby spędzania czasu wolnego. Szczególnie w pierwszych latach następujących po tragedii styczniowej widoczna jest nieprzychylna polityka caratu, zmierzająca przede wszystkim do osłabienia pozycji, szczególnie ekonomicznej, ziemiaństwa. Represje popowstaniowe dotyczą także Kościoła Katolickiego i polskie szkolnictwo. Co prawda te antypolskie tendencje zostają złagodzone po rewolucji 1905 r., jednak od lat osiemdziesiątych XIX wieku ziemianie muszą mierzyć się z narastającą wrogością ze strony chłopstwa. Skomplikowane pozostają również relacje ze zdeklasowaną drobną szlachtą, która oprócz religii i języka miała w tym okresie już niewiele cech wspólnych łączących je z ziemiaństwem.

W typowym ziemiańskim domu rytm dnia, zadania domowników i służby pozostawały ściśle ustalone i niezmiennie. Dzieci zajmowały się nauką, pan domu zarządzał gospodarstwem, jego żona zaś odpowiedzialna była za wychowanie młodych ziemian i opiekę nad wszystkimi domownikami. Nie oznacza to jednak, że życie kresowych ziemian zdeterminowane było przez pracę rozumianą jako przymus zewnętrzny. W natłoku codziennych obowiązków znajdowali oni wiele czasu na rozwijanie swoich zainteresowań, a przede wszystkim na podtrzymywanie licznych kontaktów towarzyskich.

Przyjmowanie gości i jeżdżenie w odwiedziny do znajomych było nieodłącznym i istotnym elementem ziemiańskiego życia. Spotykano się nie tylko na wsi, ale również jeżdżono do miast (szczególnie Kijowa, Lwowa czy Krakowa), na wakacje nad morze, a nawet zagranicę, zwłaszcza do Francji i Włoch. Zawsze cenioną i pożądaną cnotą była „staropolska gościnność”, a przyjazd gości traktowano jako okazję do wspólnej zabawy. Spotkania urządzano oczywiście z okazji świąt: Wielkanocy oraz Bożego Narodzenia, karnawału, imienin, ślubów, chrzcin, by celebrować nadchodzący Nowy Rok, czy wręcz bez okazji.

РОЗДІЛ ХІ

**НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ
ТА АМЕРИКИ**

**Русское гражданское управление в Болгарском княжестве
в 1878-1879 годах****Бегларян Карен***Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
Gladiatorkaren@gmail.com*

На заключительном этапе русско-турецкой войны 1877-1878 гг., после взятия царской армией Софии и выходу ее передовых частей к Сан-Стефано, где 3 марта был подписан прелиминарный мирный договор, вся территория Болгарии оказалась под её контролем. По распоряжению Александра II здесь учреждалось Временное русское управление (ВРУ) с целью подготовить болгар к обретению национальной государственности, лояльной России. Управление (по сути правительство, куда входил в качестве министра народного просвещения и духовных дел профессор Харьковского университета Марин Дринов) провело ряд реформ: судебную, налоговую, образовательную, упорядочило работу почтовой службы и т. д. Важнейшим результатом его деятельности стали создание боеспособной армии и разработка основ конституции Болгарского княжества, которая с рядом поправок была принята учредительным Великим народным собранием в ВеликоТырново.

Основу исследования составляют нарративные источники: 4 выпуска «Сборника материалов по гражданскому управлению и оккупации в Болгарии 1877-1879» под редакцией Н. Р. Овсяного (1905 года издания); сборник документов «Авантюры русского царизма в Болгарии» (1935 года издания); «Освобождение Болгарии от турецкого ига: документы в трёх томах» (1961 года издания) и др. Среди монографических работ по теме следует выделить книги М. Г. Коротких «Россия и конституционное строительство в Болгарии (1878-1879)» (1982 года издания), В. И. Косика «Балканы: «Порвалась цепь великая...» (2014 года издания); статьи С. С. Александрович «Реформы Русского гражданского управления в Болгарии (январь-май 1878 г.)»; А. В. Евдокимова и Ю. Н. Полохало «Российская гражданская администрация в становлении системы управления в Болгарии в конце 1870 гг.» и др.

Цель доклада заключается в анализе деятельности Временного русского управления в Болгарии, а также в определении интересов и целей Российской империи в регионе. Из общего комплекса проблем сосредоточимся на главных: степень решения Русским гражданским управлением возложенных на себя задач, вопрос о взаимодействии с местным населением. Нами использовались историко-генетический, историко-сравнительный, хронологический, историко-системный методы

В ходе исследования было установлено, что Временное русское гражданское управление, которое сначала возглавил князь В. А Черкасский, а после его смерти, с марта 1878 г., князь А. М. Дондуков-Корсаков, решило поставленные перед собой задачи по ключевым пунктам, таким как реорганизация болгарской армии, судебной и административной систем. Его канцелярией был создан проект «Органического статута», который лег в основу Тырновской конституции. Временное управление также пересматривало устоявшиеся за время османского господства порядки на

местах, улаживая конфликты местного населения с духовенством и крупными землевладельцами.

Проведённые реформы, безусловно, способствовали конституированию Болгарского Княжества, создав прочный фундамент для его дальнейшего развития. Сформированная и обученная за короткий срок болгарская армия превосходила соседние балканские государства по своей боеспособности и численности. Тырновская конституция, на момент принятия в апреле 1879 года, была одной из самых либеральных в Европе. Но, с другой стороны, после завершения деятельности Русского гражданского управления (19 мая в Восточной Румелии и 25 июня 1879 г. в Княжестве Болгария) усилилась политическая зависимость последнего от Российской империи. Это проявлялось в том, что в течение многих лет русские генералы и чиновники занимали высшие государственные должности в Болгарии, а князь Александр Баттенберг консультировался с русским императором по ключевым вопросам внешней политики.

***Научная-исследовательская и предпринимательская
деятельность Николы Теслы в Ворденклифе: мифы и реальность
Ващенко Юрий***

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
vashenko007@gmail.com*

Личность Николы Теслы известна во всем мире. На сегодняшний момент его научное наследие переосмысливается и многие изобретения активно используются. Одним из наиболее известных проектов ученого – исследования в Ворденклифе, которые окутаны неясностью и мистикой. Ходили слухи, что опыты, которые проводил Тесла в Ворденклифе, могли сменить ночь на день. В действительности изобретение Башни позволило реализовать беспроводной способ передачи энергии. Современники ученого часто связывали его новации с вмешательством внеземных цивилизаций. Однако, такие мнения были лишь у тех, кто совершенно не понимал сущность исследований Н. Теслы. В интервью для газеты «New York Sun» 1903 г. ученый характеризовал таких людей не иначе как неготовых к прогрессу из-за своих предрассудков и домыслов. По его мнению, подобная ситуация тормозила невозможность искать новые технологии.

Важно отметить, что любые полномасштабные исследования подразумевают экономическую основу – инвестиции и прибыль от них. Финансировал «Проект Ворденклиф» американский магнат Дж. Морган. Однако окупиться данному исследованию было не суждено.

Задачи работы состоят в том, чтобы выяснить условия реализации проекта; раскрыть направления научных исследований Н. Теслы; осветить процесс инвестирования в проект Теслы. Источниковую базу данного исследования составляют письма, патенты, газетные вырезки и автобиография Н. Теслы. Историография исследования включает в себя работы Б. Джонсон, М. Чейни, Р. Ут, Дж. Гленн, Б. Карлсон.

Для решения поставленных в работе задач нами использовался историко-генетический метод, который включает последовательное раскрытие свойств, функций и изменений изучаемой реальности в процессе ее исторического движения, что позволяет в наибольшей степени приблизиться к воспроизведению реальной истории объекта.

«Проект Ворденклиф» начал реализовываться в 1900 году – после того, как Дж. Морган оказал финансовую поддержку Н. Тесле в размере 150 тыс. долларов. В том же году началось строительство в Лонг-Айленде. В письме Моргану Тесла писал, что его опыт не просто передатчик информации на расстояние. По его мнению, этот опыт преобразит весь земной шар. При помощи него информация будет передаваться словно мысль.

Постройка была завершена в 1903 году. Первый опыт ученый осуществил 15 июля. Газета «New York Sun» писала о ночи, когда Тесла привел в исполнение проект, следующее: «Тесла пугающе воздействует на природу, однако в действительности никто не знал, что именно он изобрел». В интервью для газеты очевидцы говорили, что видели молнии разного цвета, огромные вспышки света заполнили все небесное пространство, и ночь превратилась в день. Такие явления напугали людей. Тесла был огорчен. Вскоре он высказал свое мнение об этих слухах в интервью газете и письме Моргану. Он говорил о том, как скуден человеческий разум, раз такое повергает его в шок.

В то время никто не знал истинного предназначения постройки Теслы. «Башня Ворденклиф» – это беспроводной телеграф, который основывался на принципах работы резонаторов, производимых самим Теслой, также уникальность самого строения оказывало огромный эффект на работу, использовалась сложная и неповторимая система строения. Башня могла производить и выдерживать огромное напряжение.

Проект был остановлен в 1905 году не из-за прекращения финансирования, а из-за нежелания Теслы продолжать опыты. В своей книге «Мои изобретения» он говорил, что мир еще не готов к такому прогрессу, там же описал реакцию Моргана о прекращении работ. Тесла писал, что Морган выполнил все обязательства и не имеет никаких претензий. Сама башня сохранялась до 1917 г., когда власти США посчитали ее немецким передатчиком и взорвали.

Башню в Ворденклиф можно назвать первым в мире устройством, которое могло обеспечить человечество беспроводной связью еще в начале XX века, но из-за бурной реакции общественности Тесле пришлось скрыть сущность проекта. Однако в ходе нашего исследования можно проследить то, что все скрыть не удалось и некоторые детали его устройства известны. Экономической выгоды не последовало, тем не менее финансовый интерес Моргана позволил реализовать часть проекта. Важно в полной мере можно охарактеризовать, как устройство, что опередило свое время.

Ідея “міста на пагорбі” та місіонерська ідеологія як складові формування американської ідентичності та винятковості**Котляр Олександра***Київський національний університет імені Тараса Шевченка
alexandra.kotliar@knu.ua*

Месіансько-релігійні погляди були притаманні американському народові від самого початку заселення Північної Америки вихідцями з Європи, серед яких значну частину мігрантів становили англійські пуритани, важливою частиною світогляду яких була ідея винятковості, що, окрім впливу на формування духовно-релігійного підґрунтя, визначила й вектор соціально-політичного розвитку північноамериканських колоній. У наступні століття відбулася подальша експлікація ідей релігійного, політичного, культурного, загальноцивілізаційного характеру щодо особливого місця і ролі Сполучених Штатів у світі. Тема дослідження актуалізується в силу збереження питання характеру сили і впливу США, розв'язання якого передбачає аналіз витоків ідейно-політичної американської традиції, розвитку концепцій, що її складають.

Метою роботи є дослідження витоків месіанського світогляду американців крізь призму ідеї “міста на пагорбі”, з'ясування впливу пуританських мітів на формування американської ідентичності та винятковості, а також особливостей трансформації релігійних переконань у світську площину. Вдосліджені застосовано діалектичний підхід з метою розкриття спадкоємності та еволюції зазначених ідей. Методологічну базу роботи складають принципи комплексності та історизму; основними методами є ретроспективний, порівняльний, метод аналізу і синтезу.

Дослідження здійснено на основі джерел писемного типу. Окремо взята до уваги та проаналізована проповідь Дж. Вінтропа «Модель християнського милосердя» («Місто на пагорбі»), яка зберіглася в рукописі, вперше опублікованому у 1830-ті рр., що наразі перебуває в музеї американської історії Нью-Йоркського історичного товариства. Іншу групу джерел становлять публічно-правові: до них відносимо інавгураційні промови президентів Сполучених Штатів (Дж. Вашингтона, Дж. Адамса, Т. Джефферсона, Дж. Медісона, Дж. Монро, Дж. К. Адамса, Е. Джексона, М. Бюрена, Дж. Полка), що висвітлюють світоглядні ідеї найвищих американських суспільних кіл, які нерідко підхоплювалися громадськістю та перетворювалися на чергові конструкти концепцій культурного, політичного, економічного лідерства США.

Історіографія проблеми представлена рядом праць, в першу чергу, істориків Сполучених Штатів, в яких дослідники концептуально розглянули еволюцію ідеї Америки від землі з особливим місцем і роллю у світі, цивілізаційною місією до її перетворення на провідного актора на міжнародній арені в якості «*primus inter pares*». Серед них найбільш вагомим досліджень – праці М. Склара «Побудова Американського століття: ідеї та спадщина творців зовнішньої політики США ХХ ст.», Дж. Геррінга «Американське століття та за його межами», В. Лафібера, Р. Полінберга, Н. Волох «Американське століття» та інші.

Усвідомлення «іншості», «окремішності» жителями північноамериканських колоній, очевидно, не було прямим свідченням завершення формування американської нації. Однак месіанський комплекс ідей глибоко укорінився в свідомості американців та створив основу для побудови і подальшого формування інших національних мітів, які є надзвичайно стійкими у суспільстві. У даному контексті важливою є саме спадкоємність цих переконань, що мають інтегральні політичні, релігійні та культурні складові, між якими поступово зникала межа. В результаті, така специфічна система цінностей перетворилася у майбутньому на складну квінтесенцію ідей виняткової ролі США у світових політико-економічних та культурних процесах.

Міти відіграли важливу роль як у формуванні американської національної ідентичності, так і загальної ідеології внутрішньої та зовнішньої політики Сполучених Штатів. На розглянутому етапі трансформації месіанських ідей в ідеї свободи та рівності мали локальний характер і вплинули в наступні десятиліття на сприйняття американцями себе як нації нового типу в межах власної землі. Глобальними ці погляди стають вже з середини XIX ст. разом із появою іншого вектора в ідеології американського уряду, коли в політиці країни починає превалювати концепція необхідності розширення території США, в яких вже на той час починають визрівати очевидні або імпліцитні ідеї масштабного лідерства.

**Соціокультурні образи європейських столиць
на рубежі XIX-XX ст. за працею Стефана Цвейга «Вчорашній світ»
Кумуржи Анжеліка**

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
anzhelika_kumurzhy@ukr.net*

Сучасні підходи до вивчення соціокультурної історії акумулюють увагу дослідників на аналіз відображення конкретної історичної епохи крізь призму світосприйняття окремої особистості. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває звернення до спогадів видатного письменника Стефана Цвейга.

В даному дослідженні вперше зроблено спробу відтворити соціокультурні образи європейських столиць на рубежі XIX-XX ст. за спогадами письменника Стефана Цвейга, які відображено у праці «Вчорашній світ».

Біографія Стефана Цвейга та його творчість неодноразово були в центрі уваги дослідників – переважно філологів та літературознавців. Праця «Вчорашній світ» фактично не є висвітленою як історичне джерело.

Стефан Цвейг народився у 1881 р. у Відні у багатій єврейській родині, закінчив гімназію та Віденський університет, активно подорожував. Більшість свого життя прожив в Австрії, але після приходу Гітлера до влади у Німеччині переїхав спочатку до Лондона, пізніше – до Латинської Америки. В 1942 р. Цвейг разом з дружиною здійснили самогубство. В останні роки життя, перебуваючи в еміграції, він написав працю «Вчорашній світ», де крізь призму власної автобіографії автор розповідає історію повсякденності, ідей, побуту, суспільних змін, які відбувалися протягом його життя (1881-1942 рр.).

Стефан Цвейг розумів, що його поколінню випало жити в унікальну добу, і тому головною метою створення «Вчорашнього світу» було закарбувати й передати правдиву інформацію про цю добу наступним поколінням. Цвейг вже за життя був визнаним письменником, а тому немає сенсу шукати в його спогадах мотиви марнославства. В цій автобіографічній праці в центрі уваги не постає автора, а сучасна йому епоха.

Рубіж XIX-XX ст. є унікальним періодом в історії міст, оскільки в цей час можна було спостерігати їхній бурхливий розвиток. Рівень життя містян Західної Європи зростав. Блага, що були раніше привілесем обраних, ставали частиною побуту дрібної буржуазії та навіть пролетаріату. Всюди виникали нові театри, бібліотеки, музеї.

Характеризуючи Відень, Стефан Цвейг пише, що в житті кожного віденця головне значення мали не війни, політика або комерційні справи, а мистецтво. Як правило, перший погляд віденця щоранку у свіжій газеті був прикутий до репертуару театру, який відігравав у житті Відня особливо важливу роль. Придворні актори для глядачів були справжніми ідолами та взірцем того, як слід одягатися, як входить в кімнату, як вести бесіду тощо.

Стефан Цвейг порівнював Відень із оркестром: диригентський пулът містився в будинку імператора. Палаці австрійської, польської, чеської, угорської аристократії утворювали навколо нього друге кільце. Потім йшли дрібне дворянство, вищі чиновники, промисловці, за ними – бюргери і пролетаріат. Всі стани жили кожен у своєму кільці і навіть у своїх районах, але всі перетиналися в театрі. Бідні і багаті, чехи і німці, євреї та християни мирно уживалися пліч-о-пліч, політичні і соціальні рухи були позбавлені будь-якої агресії.

Опис Берліна дуже контрастує з описом Відня. З 1870 р. Берлін почав бурхливо розвиватися, однак на рубежі XIX-XX ст. він ще не став культурним центром Пруссії. Разом із тим, відсутність корінних культурних традицій спонукала до нових пошуків та експериментів. На початку XX ст. молоді таланти з усієї імперії та сусідньої Австрії поринули саме до Берліна. В той же час, у зв'язку зі швидким економічним розвитком, до Берліна потягнулося і багато заможних сімей, які своїми статками відкрили нові можливості для мистецтва. В око дуже впадали соціальні бар'єри: офіцерська дружина не «зналася» з дружиною вчителя, та – з дружиною торговця, а остання, в свою чергу, – з дружиною робітника.

Зовсім іншу картину спостерігаємо у тогочасному Парижі: пролетар вважав себе таким же вільним і повноправним громадянином, як і його роботодавець; офіціант в кафе запросто тиснув руку генералу в лампасах; буржуа могли кожен день доброзичливо спілкуватися з повією, що живе по сусідству, а їхні діти дарували їй квіти. У Парижі, на думку Цвейга, мирно уживалися усі протиріччя та контрасти.

Таким чином, і Париж, і Відень, і Берлін на рубежі XIX-XX ст. активно розвивалися, для всіх цих міст була характерною строкатість населення, але лише у Берліні найгостріше проявлялося зневажливе ставлення однієї верстви суспільства до іншої. Можливо, саме це створило підґрунтя сприятливих умов для нових пошуків у мистецтві з протестними настроями.

Російська преса про роль Вільгельма II у марокканській кризі 1905 р.**Лузанов Ілля***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**iluzanov99@gmail.com*

Навіть у сучасному інформаційному суспільстві преса займає одну з провідних ролей у формуванні суспільної думки. Зі збільшенням кількості населення планети та потенційних читачів, редакції періодичних видань пристосовуються до нових умов: збільшують тираж, замовляють рекламу та створюють власні сайти. Зазвичай пресу використовують для створення потрібного настрою у суспільстві, особливо, коли видання контролюється окремою політичною партією, громадською організацією або урядом. В залежності від того, хто є власником періодичного видання чи головним редактором часопису, на його шпальтах друкується певна тенденційна інформація.

Метою мого дослідження є спроба проаналізувати образ німецького кайзера Вільгельма II, представлений на шпальтах періодичних видань Російської імперії під час першої марокканської кризи 1905 р. Задля її досягнення нами були застосовані матеріали часописів з різними політичними поглядами та з несхожим баченням зазначених подій. Серед них газета ліберальної Конституційно-демократичної партії «Речь», консервативно налаштоване «Новое время» (головний редактор – А. С. Суворін), щотижневий журнал «Нива» (засновник – німець А. Ф. Маркс, що переїхав до Російської імперії у 1859 р.), ліберальний «Вестник Европы».

З самого початку першої марокканської кризи у 1905 р. погляди різних російських видань на цю подію відрізняються один від одного. Ліберальний «Вестник Европы» віддає свої симпатії Німецькій імперії, а кайзер Вільгельм II постає на сторінках журналу «від природи завзятим та рішучим», «не піддається закулісним впливам», «є найбільш незалежним і активним правителем у Європі». Та з розвитком подій у Марокко думка головного редактора кардинально зміниться на негативну, адже Німеччина після перешкодження французькому «політичному мародерству» почала вимагати вирішення кризи на свою користь. Такі дії Вільгельма II не сподобалися М. М. Стасюлевичу та вже у квітневому випуску 1906 р. кайзер був названий «безвідповідальним правителем».

Газета «Новое время» помилково сприймалася закордоном як офіційна урядова газета Російської імперії через її вплив на суспільну думку та тираж у 200 тис. примірників щодня. Початок першої Марокканської кризи був негативно сприйнятий редакторами часопису. На його сторінках з'являлися обвинувачення німецького уряду та Вільгельма II у «затягненні добросусідських відносин між країнами». Саме через політику Німецької імперії на чолі з Вільгельмом II під час першої марокканської кризи, на думку головного редактора газети «Новое время», Російська імперія зближалася з Францією та Великою Британією і потребувала союзу з останніми.

Заснований вихідцем із Пруссії журнал «Нива» до 1904 р. був відомий як «неполітичний та масовий». У журналі публікувалися данні, що спростовували міф про Німецьку імперію як «агресивну велику державу» протиставляючи

Великій Британії (з 1871 р. Німеччина не розпочала жодної війни, тоді як Альбїон – значну кількість). Однак ситуація змінилася з початком марокканської кризи. Згідно з дослідженням Л. А. Фішер, чим гірше «Нива» ставилася до Німецької імперії та її імператора, тим більше симпатій отримувала Велика Британія. Не зважаючи на німецьке походження засновника журналу, на його сторінках Вільгельм II піддавався критиці за свої агресивні дії у Марокко. Саме з фігурою кайзера та особливостями його характеру редактор журналу пов'язував розвиток подій у Марокко.

Газета «Речь» займала нейтральну позицію у питаннях політики Вільгельма II у Марокко та навіть вбачала у майбутній співпраці двох імператорів «компроміс між російськими та німецькими інтересами». На сторінках газети особисто кайзер прямо не критикувався за політику Німецького рейху. Хоча Вільгельм II був сильним правителем і мав значний вплив на формування зовнішньої політики імперії, він не був відповідальним за всі дії його уряду на чолі з рейхсканцлером.

Таким чином, ми можемо прослідкувати деякі спільні риси в зображенні образу Вільгельма II у російській пресі. Не дивлячись на різні політичні погляди власників та головних редакторів, майже завжди кайзер постає перед читачем сильним правителем, однак агресивним та вороже налаштованим по відношенню до Російської імперії. На сторінках всіх досліджених видань, німецький імператор є втіленням справжнього «пруського» автократичного правителя, що відіграє значну роль у формуванні німецької зовнішньої політики не дивлячись на наявність уряду та рейхсканцлера. Однак, образ Вільгельма II у російській пресі все ж таки залежав від політичної кон'юнктури у країні. Він трансформувався разом із зовнішньо-політичним курсом Російської імперії та змінами у російсько-німецьких відносинах.

Техаські рейнджери: на службі у «Республіки Самотньої Зірки»

Петрашкевич Олександр

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
alastar7531@gmail.com*

Загін техаських рейнджерів прекрасно відомий своїми діяннями, які неодноразово висвітлювались у літературі та кінематографі. Однак, широкій публіці мало відомі перші роки після заснування загону. Зокрема, це стосується і періоду 1836-1845 рр., коли рейнджери перебували на службі у Техаської республіки і боронили її кордони.

Отже, актуальність теми даної роботи полягає у потребі детального розгляду діяльності техаських рейнджерів за часів існування Республіки Техас. Розглядаючи історіографію з означеної теми, використану при написанні роботи, слід зазначити, що історію та діяльність загону рейнджерів вивчали такі дослідники як С. Хардін, Б. Проктер та В. П. Вебб. Крім того варті згадки й М. Корі та С. Рейд, праці яких присвячені збройним силам Техасу та їх озброєнню.

Організований Стівеном Остіном у 1823 р. загін добровольців, був створений для захисту американських колоністів від постійних нападів індіанців. Спочатку він складався лише з десяти чоловік, з кожним роком

поступово збільшуючи свою чисельність. Так, станом на 1835 р. загін налічував 56 бійців. Від самого початку існування загін був іррегулярним з'єднанням, а тому кожен рейнджер озброювався за власний кошт. Щоправда, питання озброєння не становило проблеми для колоністів.

З початком війни за незалежність Техасу рейнджери активно виступили на боці повсталих техасців. А 24 листопада 1835 р. згідно з рішенням Тимчасового уряду Техасу загін отримав офіційний статус і поступив на службу під усім відомою назвою – Техаські рейджери.

По завершенню війни рейнджери стали на захист кордонів уже незалежного Техасу. Однак тепер їм доводилось протистояти не лише індіанцям, але й мексиканцям, які не збирались визнавати техаську незалежність. Ситуацію загострювало і те, що війна спорожнила скарбницю молодій республіці. Протягом наступних років становище помітно не покращилось, адже президент Семюель Х'юстон виступав за економію урядових коштів. Ця урядова економія, звісно ж поширювалась і на фінансування рейнджерів. Крім цього, Х'юстон вважав за краще дружити з індіанцями, ніж воювати з ними.

Усе змінилось у грудні 1838 р., коли на президентських виборах перемогу здобув Мірабо Б. Ламар. Будучи прихильником експансіонізму, він негайно змінив прикордонну політику республіки, зокрема стосовно боротьби проти індіанців. Важлива роль в цій політиці відводилась саме рейджерам. З дозволу Конгресу Техасу президент розпорядився активно підтримувати їх загін, який все ще складався з 56 бійців. Протягом наступних 3 років рейнджери успішно боролись проти індіанців. Сприяли цій боротьбі не лише підтримка уряду, але й покращення озброєння. Так, загін почав активно використовувати першу модель револьвера – Colt Paterson. П'ятизарядний револьвер Сема Кольта значно підвищив вогневу міць бійців, дозволивши навіть невеликим групам рейнджерів протистояти чисельно переважаючому противнику.

Серед конфліктів, в яких рейнджери особливо відзначились, варто назвати війну з Черокі в Східному Техасі в липні 1839 р., битву з Команчі у Сан-Антоніо у березні 1840 р. і битву під Плам-Крік у серпні 1840, в якій техасці протистояли 1000 воїнів Команчі. За період 3 років президентства Ламара техасці нехай і не розгромили, але суттєво ослабили індіанські племена.

Переобраний у грудні 1841 р. Сем Х'юстон прекрасно розумів ефективність загону рейнджерів у питаннях захисту кордону, а тому продовжив його підтримку. Як результат, капітан загону Джон Коффі «Джек» Хейс, командуючи уже 150 бійцями, відзначився допомогою у відбитті мексиканського вторгнення 1842 р. Крім цього, рейнджери й надалі успішно захищали жителів Техасу від індіанських нальотів.

Таким чином, можна дійти висновку, що техаські рейнджери відігравали важливу роль у житті Техаської республіки, адже активно захищали її кордони та населення від індіанців й мексиканців, тим самим забезпечуючи саме існування молодій держави.

РОЗДІЛ XII

**НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ
КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ**

«Африканський вектор» проєкту КНР «Один пояс, один шлях»**Володін Іван***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**ivanvolodin128@gmail.com*

Проєкт «Один пояс, один шлях» – це масштабна стратегія КНР, яка має на меті посилити вплив Китаю на міжнародній арені. Розвиток інфраструктурних мереж та нових фінансових інститутів в межах цього проєкту має сприяти розширенню співпраці КНР із країнами у різних куточках світу. Важливе геополітичне значення в цьому контексті набувають африканські країни. Аденська затока, Червоне море та Суецький канал – природні ланки «Морського шовкового шляху», контроль над якими дозволить КНР регулювати не тільки власну, а й світову торгівлю. Однак, щоб ефективно проводити свою політику в цьому регіоні, Китай повинен взаємодіяти як із африканськими країнами (із різним рівнем економічного розвитку та політичної стабільності), так і з країнами Заходу, зокрема США, які також усвідомлюють важливе значення цього регіону.

Ця тема заслуговує детального та всебічного аналізу, оскільки реалізація китайського проєкту не тільки посилює КНР, а й серйозно впливає на економічні процеси в Африці. Доволі важливо розуміти, яке значення має африканський регіон для реалізації концепції «Нового шовкового шляху», та завдяки яким методам Китай намагається посилити свій вплив на цьому континенті.

Історіографію, використану в дослідженні, можна поділити за тематичним принципом: роботи, присвячені стратегії «Один пояс, один шлях», дослідження, які розкривають політику КНР щодо країн Африки, а також праці, присвячені діяльності західних країн в Африці. Серед дослідників китайської політики в Африці слід виділити Т. Л. Дейч, Е. Ю. Сізіх та К. М. Михайличенка.

Джерельну базу дослідження, передусім, становлять документи офіційного походження: виступи голови КНР Сі Цзіньпіна, офіційні документи, що відображають сутність концепції «Нового шовкового шляху», матеріали китайських компаній, які активно працюють в африканському регіоні. Доволі цікавим є офіційне видання «Суецької економічної та торговельної зони», в якому наведено не тільки перелік китайських компаній, а й умови праці та плани подальшого розвитку цієї спеціальної економічної зони.

Після проголошення концепції «Один пояс, один шлях» Китай почав стрімкими темпами нарощувати свою присутність в Африці: компанія CRBC керує будівництвом залізничних та автомобільних доріг в Ефіопії, Алжирі та інших країнах, китайський Ексімбанк фінансує більшість африканських проєктів тощо.

На відміну від західних країн, Китай ігнорує рівень економічного розвитку, політичний устрій та стан з правами людини в африканських країнах. Це надає більш широкі можливості для просування власних економічних ініціатив. Важливим інструментом, який сприяє зближенню Китаю з регіоном, є «Форум співробітництва Китай–Африка», на якому учасники більш детально обговорюють концепції та сфери діяльності у яких планують тісну співпрацю. Це дозволяє КНР оперативного реагувати на нові потреби, про які заявляють країни Африки.

Важливою особливістю реалізації проекту є посилення військової присутності Китаю в регіоні. На відміну від сухопутної гілки, де питання безпеки покладається на збройні сили відповідних держав-учасниць проекту, реалізуючи «Морський шлях» Китай вирішив самостійно подбати про безпеку морських маршрутів. У 2017 р. офіційно відкрилася перша військова база КНР за кордоном – у Джибуті, збільшилася тривалість рейдів кораблів НВАК в Аденській затоці.

Слід зазначити, що Африка не сприймається Китаєм тільки як «буферна зона» між Заходом та Сходом. В африканських країнах, так само як і в інших державах, залучених до проекту, розвиваються інфраструктурні програми: будуються нові дороги, залізниці, модернізуються морські порти, розвивається видобувна галузь, збільшуються обсяги торгівлі нафтою, створюються особливі економічні зони. Деякі країни переходять на юань у фінансових та торгових операціях із Китаєм. Створення спеціальної економічної зони у Суецькому каналі та військової бази в Джибуті дозволяють КНР посилити контроль над стратегічними зонами Червоного моря. Таким чином, Африка стає важливим регіоном для проекту «Один пояс, один шлях».

Чинник економічного дисбалансу в сучасних міжкорейських відносинах

Марченко Вероніка

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
vrnkmrcnk@gmail.com*

Проблема об'єднання двох корейських держав гостро стоїть на порядку денному вже довгі десятиліття. Однак цілий ряд факторів тільки погіршує їх взаємовідносини, незважаючи на те, що обидві сторони декларують наміри врегулювати всі конфлікти та об'єднати націю. На думку багатьох дослідників, економічне співробітництво – один з найважливіших факторів мирного врегулювання корейського питання. Але об'єднання двох країн з різним рівнем економічного розвитку неможливе або складно піддається реалізації. Це може спричинити економічну і соціальну катастрофу, тому не раз лідери РК і КНДР підкреслювали важливість економічного співробітництва між державами.

Особливу цінність для дослідження мали праці Н. Е. Бажанової, в яких авторка збирала та систематизувала значний емпіричний матеріал по міжкорейським відносинам, приділяючи багато уваги економічним аспектам. Важливими стали роботи Л. В. Захарової, А. С. Железнякова, Ко Дже Мьона, Стефана Хаггарда та інших експертів-сходознавців. В якості джерел використані офіційні статистичні звіти МВФ за економічними показниками РК, публіцистичні матеріали корейських і міжнародних видань. У зв'язку з відсутністю офіційних даних економічної статистики КНДР, основними джерелами про економічний стан в КНДР є оцінки різних структур інших країн, що ускладнює аналіз.

Ще з початку 1970-х рр. Кім Ір Сен вказував, що Північ і Південь повинні здійснювати співробітництво в галузі економіки, підкреслюючи, що саме

таким шляхом «можливо усунути взаємні непорозуміння і поглибити взаємовідносини». До кінця 1980-х рр. країни підійшли до встановлення офіційних економічних відносин. Цьому багато в чому сприяло закінчення холодної війни і початок міжнародної політичної кризи, розпад світової системи соціалізму. Прогресивний економічний розвиток Півдня і стагнація Півночі різко контрастували один з одним, що призвело до різниці в підходах обох сторін по відношенню до ведення зовнішньоекономічних зав'язків.

Значного результату країни досягли з приходом адміністрації Кім Де Чжуна. За 2000-2007 рр. відбулася 21 зустріч представників КНДР і РК, за підсумками яких були підписані угоди про захист інвестицій, про уникнення подвійного оподаткування, про здійснення клірингових розрахунків і про вирішення комерційних суперечок між РК і КНДР. За цей час загальний обсяг торгівлі збільшився більш ніж в 4 рази. У місті Кесоні, розташованому на північ від демілітаризованої зони, відбулася церемонія відкриття офісу міжкореєського економічного співробітництва.

Серйозними перешкодами для розвитку економічних зав'язків були і є ядерні випробування КНДР та міжнародні санкції, до яких приєднується і РК. Коли Рада Безпеки ООН прийняла резолюції щодо КНДР від 2 березня 2016 р., міжкореєські економічні взаємовідносини фактично звузилися до Кесонського промислового комплексу. Але останнім часом у КНДР відбувається так звана «економічна та культурна революція», про що свідчить більш відкрита та лояльна економічна і культурна політика держави, що звісно зустрічає позитивний відгук з південної сторони.

Таким чином, міжкореєські економічні відносини, на наш погляд, є найбільш надійною і стабільною сферою взаємодії. У деяких випадках, коли зривалися політичні контакти, економічні обміни не тільки не скорочувалися, а й збільшувалися. В умовах глобалізації та наростання інтеграційних процесів у світі існують прецеденти зміцнення економічних зав'язків і між державами, що не так давно воювали один з одним. Стимулюючим фактором для цього зазвичай є економічна доцільність і матеріальна вигода. Кореїцям доведеться налагоджувати двосторонні відносини і робити це не на довірі, а на основі прагматичної вигоди заради процвітання корейської нації. Створення єдиного економічного комплексу на території Корейського півострова здатне істотно збільшити роль Кореї в світовій економіці. Однак для цього обидві корейські держави повинні виробити взаємоприйнятну схему відносин і забезпечити дієвий механізм довгострокового співробітництва.

Інформаційно-просвітницька діяльність Міжнародного кримінального трибуналу щодо геноциду в Руанді

Мельникова Анастасія

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
a21119613@gmail.com*

Міжнародний кримінальний трибунал щодо геноциду у Руанді (МКТР) було засновано 8 листопада 1994 р. спеціальною резолюцією № 955 Ради Безпеки ООН. Він базувався в Аруші (Танзанія) та мав на меті притягнути до

кримінальної відповідальності осіб відповідальних за геноцид, злочини проти людства та інші порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені в Руанді та на території сусідніх держав з 1 січня по 31 грудня 1994 р. Згідно з офіційним дорученням МКТР процес притягнення до відповідальності винних осіб мав сприяти процесу національного примирення у Руанді та підтримувати мир у регіоні. При цьому величезне значення у роботі МКТР відіграла просвітницька діяльність, що реалізовувалася у рамках спеціальної програми, розробленої у 1998 р.

Більшість досліджень, присвячених діяльності МКТР (праці П. Вінк і М. Венстейн), спрямовані на аналіз програми трибуналу, виклад судових процесів, оцінку ефективності трибуналу, як органу міжнародного права щодо врегулювання ситуації у Руанді. Інші наукові розвідки (роботи Ж. Кларка, Ж. Каматалі) лише поверхово розглядають інформаційно-просвітницьку діяльність трибуналу, мають описовий характер та не аналізують його реальний вплив на врегулювання міжетнічних відносин. Таким чином, незважаючи на те, що трибунал завершив свою роботу у 2014 р., інформаційна діяльність МКТР так і не знайшла широкого висвітлення у науковій літературі.

Метою даного дослідження є розкриття впливу інформаційної діяльності МКТР на процеси міжетнічного примирення у Руанді.

В ході дослідження було застосовано наступні джерела: офіційні документи МКТР та резолюції ООН, інтерв'ю руандійців, пресу, статистичні данні Бутарського наукового інституту та ін.

Інформаційна кампанія МКТР була націлена на забезпечення примирення між тутсі і хуту шляхом інформування населення Руанди про роботу трибуналу. Задля цього було створено Центр інформації та документації МКТР у Кігалі. Подальша просвітницька діяльність включала надання можливості руандійцям відвідувати Трибунал, агітацію у ЗМІ, розповсюдження навчальних та інформаційних матеріалів. Одним з найбільш суперечливих методів стали лекції про трибунал в університетах та школах. Практика їх проведення продемонструвала низку прорахунків. Їх організували у «західному» стилі, замість більш традиційних для Руанди театралізованих шоу. Все це не тільки не посприяло позитивним змінам у свідомості молодого руандійського покоління, а й налаштувало його проти МКТР.

У результаті дослідження було виявлено, що інформаційно-просвітницька діяльність МКТР не може розглядатися як успішна. Обізнаність суспільства про трибунал та його діяльність залишилася досить обмеженою, і сьогодні сприймається руандійцями переважно негативно. Можна визначити основні чинники, що зумовили її неефективність. По-перше, це занадто пізній її початок – 2000 р. – через 6 років після створення трибуналу. По-друге, брак людських та матеріальних ресурсів. По-третє, віддаленість трибуналу від Руанди та недостатнє залучення постраждалого населення до судових процесів МКТР. По-четверте, переважно негативне ставлення і недовіра місцевого населення до ЗМІ та «Радіо Руанди» – основних постачальників інформації про трибунал. По-п'яте, неякісна діяльність освітніх центрів, створених мандатом ООН для інформування населення про трибунал. Отже, у цілому інформаційна робота не привела до очікуваних результатів. Не можна

вважають, що вона позитивно вплинула чи прискорила процеси примирення у Руанді. Статистичні данні вказують на те, що, незважаючи на всі зусилля, сприйняття населенням трибуналу з роками перетворилось з нейтрального на негативне.

Иностранные экстерриториальные анклавы в Китае в период дучзюната (1916-1928 гг.)

Махонин Александр

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
aamahonin96@gmail.com*

Начиная с середины XIX в. западные державы целенаправленно навязали Китаю ряд неравноправных договоров, которые превратили его в полуколонию. Режим зависимости, установленный иностранцами, не предполагал прямого контроля, поэтому в политическом контексте империя Цин сохранила суверенитет в значительно большей степени, нежели иные восточные государства, чья зависимость была институционально формализованна. Вместе с тем, полуколониальные режимы влияния опирались, преимущественно, на неформальные инструменты, в первую очередь, экономические. В «китайском» контексте неформальная империя была основана на фундаменте экстерриториальности, обеспечившей протекцию непосредственному иностранному присутствию. Одним из контуров этой системы были экстерриториальные анклавы в открытых портах.

До смерти Юань Шикая в 1916 г. концессии и сэттьменты были объектом в структуре взаимоотношений метрополий и Пекина, но в последующий период дезинтеграции Китая на ряд локальных милитаристских клик их субъектность выросла. Однако на сегодняшний день отсутствуют исследования, посвященные рассмотрению взаимосвязи иностранных общин открытых портов с полевыми командирами – дучзюнами. В исследованиях раннереспубликанского периода истории Китая данный сюжет является периферийным в описании усиления иностранного экономического влияния, междоусобной борьбы дучзюнов и роста китайского национализма. Ввиду этого актуальным является анализ характера взаимовлияния и взаимодействия между иностранными анклавами и территориальными образованиями полевых командиров в период дучзюната. В данном контексте отношения сэттьментов, милитаристов и Гоминьдана рассматриваются не в традиционной для китайского национального мифа дихотомии «империалисты и дучзюны vs национально-освободительные силы», а в отдельности для каждого субъекта, отталкиваясь от тезиса комплексного характера взаимоотношений между акторами.

Историографическая база исследования опирается на долгую традицию изучения китайской истории нового времени и представлена трудами Дж. Спенса, Д. К. Феирбенка, Дж. Ишрика, О. Е. Непомнина. В отдельную категорию следует выделить сборник по истории республиканского Китая под редакцией Дж. Ишрика, а также коллективное исследование А.-М. Бреди и

Д. Брауна. Отдельные аспекты жизни китайских городов в раннереспубликанский период рассмотрены в работах Р. Биккерса, И. Джексона и Лю Хаяна. В свою очередь, проблематика, посвященная сугобо дуцзюнам, представлена в исследованиях А. Крофтса, А. Вальдрона и Э. МакКорда. Особняком стоит комплексное исследование периода «договорных портов» Франсис Вуд. Источниковая же база представлена, преимущественно, воспоминаниями иностранных миссионеров, дипломатов и путешественников, при этом удельный вес документальных источников значительно меньше. К числу последних следует отнести документы иностранных селтльментов и отчет юриста Р. Фитема о повседневных аспектах применения экстерриториального права во второй половине 1920-х гг. В качестве методологического инструментария была выбрана концепция «синархии», согласно которой в позднецинскую и раннереспубликанскую эпоху китайские и иностранные институты пребывали в состоянии симбиоза.

В ходе исследования был проанализирован характер сосуществования двух режимов – милитаристского и зоны открытых портов. Хронологически анализ охватывает период с 1916 по 1928 год, ознаменовавшийся окончанием Северного похода и утверждением Нанкинского правительства как всекитайского. В результате были сделаны такие выводы. В этот период нейтралитет между дуцзюнами и иностранными анклавами основывался на взаимном нежелании вмешиваться в дела друг друга. Это позволило не только сохранить привычную повседневную жизнь в концессиях, но и обеспечило «тихую гавань» для китайских элит и капиталов. Впоследствии, в период «Нанкинской декады», китайская буржуазия, черпая опыт и ресурсы из мира открытых портов, станет неформальным адвокатом частичного сохранения данных зон «параллельного Китая».

Проблема китайских мигрантов в деятельности французской колониальной администрации в Индокитае (конец XIX – начало XX ст.)

Скрыпник Мирослава

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
miroslawa397@gmail.com*

К концу XIX в., в условиях расширения колониальной империи Франции, Китай стал ближайшим соседом её индокитайских владений, а сами колонии были полны китайских мигрантов.

В своем исследовании мы пытались оценить масштабы этой проблемы и определить реальное влияние китайских мигрантов на местное население, что в дальнейшем может помочь более точно обозначить характер и движущие силы сопротивления французскому колониальному режиму в Индокитае, вплоть до Войны за независимость.

Отечественная историография по данной проблеме менее информативна, чем зарубежная, поскольку она лишь косвенно затрагивает тему исследования. В основном она состоит из общих работ, посвященных французскому колониализму (в этой связи следует упомянуть работы советских историков П. П. Черкасова и Ю. П. Дементьева). В зарубежной

историографии тема рассматривалась в трудах французского историка Ильсена Абу и фрагментарно освещалась в работе его коллеги Эрика Гойоссо. Оба историка объектом своего исследования избрали деятельность колониальной администрации в Индокитае.

Источниковедческую базу работы составили оцифрованные материалы из Национального архива Франции (указы службы иммиграции и идентификации), а также некоторые дипломатические документы из электронного архива Министерства иностранных дел Франции.

Одним из ключевых направлений деятельности французской колониальной администрации в Индокитае было создание системы, которая смогла бы контролировать не только местное население, но и китайских мигрантов, поскольку зачастую именно они оказывали сопротивление действиям колониальной администрации. Это стало одним из факторов, повлиявших на специфику административного управления французского Индокитая, на что обычно в историографии, на наш взгляд, не обращают должного внимания. И хотя напряженные отношения между французскими властями и китайскими организациями в Индокитае долгое время оставались острой нерешенной проблемой, в большинстве научных исследований обычно об этом упоминается лишь вскользь.

Проблема китайских мигрантов сыграла одну из ведущих ролей при принятии колониальной администрацией следующих решений: о создании службы идентификации при иммиграционной службе, повышении эффективности полиции, запуске масштабных строительных работ. Эти действия были нацелены на то, чтобы контролировать китайских мигрантов и ограничить их влияние на местных жителей, в особенности на радикально настроенные группы людей, которые тоже были подконтрольны этой службе. Логичной стала реакция Китая на эти меры: он одним из первых начал протестовать против французской колониальной службы идентификации и иммиграции, что принесло свои результаты: в 1929 году мировое сообщество признало эту службу «оскорблением человеческого достоинства».

Как свидетельствуют документы, большая часть административных записей принадлежала именно службе иммиграции, а не идентификации. Можно сделать вывод, что её создание было нацелено по большей части именно на осуществление эффективного контроля над китайскими мигрантами, нежели на идентификацию местных жителей.

Таким образом, китайские мигранты представляли серьезную угрозу для французской администрации. Во многом это связано с враждой между Китаем и Францией, что влекло за собой поддержку китайскими властями подрывной деятельности мигрантов на территории Индокитая. Французы пытались контролировать мигрантов с тем, чтобы воспрепятствовать негласной политике Китая против Франции. Именно система идентификации могла сдерживать нежелательную для колониальной администрации деятельность китайцев, поскольку она занималась не только учетом мигрантов через унижительную процедуру установления личности, но и последующим контролем. Функции службы выходили за рамки ее профиля.

Если принять во внимание реальную задачу созданной службы и непростые отношения между Китаем и Францией, как одну из причин ее создания, можно утверждать, что проблема китайских мигрантов была намного масштабнее и поэтому совершенно неоправданно недооценивалась в отечественной историографии.

Роль Росії/СРСР у становленні Монгольської Народної Республіки
Товстий Андрій

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
andriy.tovsty@gmail.com

Монголія з XVII ст. була під владою Цінської династії, почала власне державотворення після Синьхайської революції. Основне сприяння цьому процесу грала Росія, яка до жовтневого перевороту підтримувала теократичну монархію в Зовнішній Монголії. Але після приходу більшовиків, Росія переглянула свій політичний курс що дозволило Китаю повернути Монголію під свою владу.

З моменту китайської окупації Зовнішньої Монголії почався новий етап монгольського державотворення, який пов'язаний з революційними прокомуністичними силами, які мали підтримку з боку більшовицької Росії. Саме цей фактор зіграв вирішальну роль в становленні новітньої монгольської держави – Монгольської Народної Республіки.

Роль СРСР в монгольському державотворенні описана в історіографії доволі скромно. Але на сучасному етапі ця тематика є доволі актуальною. Певно найкраще роль СРСР на формування МНР описує в своїх роботах С. Г. Лузянін, який розглядає цей процес в контексті відносин, які він називає «трикутником Росія – Монголія – Китай». Також варто згадати роботи С. Л. Кузьміна, який розглядає процес монгольського державотворення та вплив боротьби між Білою гвардією та Червоною армією на цей процес. Крім того великий науковий інтерес являють роботи І. В. Отрощенко, яка описує еволюцію панмонголістських ідей, які пристосувались та активно взаємодіяли з комуністичною ідеологією, імпортованою з СРСР. Одним з найголовніших інструментів подібного «ввезення» комуністичних ідей до Монголії був третій інтернаціонал, або Комінтерн, і розібратися у його ролі в цьому процесі допомагають роботи Е. В. Батунаєва, в яких описується робота Комінтерну в Монголії та її наслідки. Джерельна база представлена різноманітними документами офіційного характеру, а саме нотами, угодами, договорами, резолюціями та іншими офіційними документами, які стосуються як безпосередньо взаємовідносин між Монголією та СРСР, або мали частковий вплив на формування МНР.

Новизна роботи полягає в розгляді утворення МНР як об'єкту «революційної геополітики» СРСР а також як перший експеримент з впровадження «некапіталістичного шляху розвитку» у постреволюційній країні з відсталою економікою та феодальною соціальною структурою.

Головним висновком дослідження стало твердження про роль СРСР як головного протектора Монгольської революції, в результаті якої утворилась

МНР, багато державних інституцій якої були скопійовані з радянських, але зі своїми специфічними особливостями. Крім того, СРСР аж до Ялтинської конференції не визнавав незалежної МНР, яка юридично лишалась частиною Китаю. Такий дипломатичний хід був зроблений «радянським керівництвом, яке розцінювало МНР як буфер з Китаєм, і навіть не дивлячись на те що ця країна де-юре була під владою Пекіну, фактично вона була незалежною від нього. Натомість головну роль в управлінні республікою грав СРСР, головними інструментам впливу якого були Комінтерн та партійні канали РКП[згодом ВКП](б) які надавали кадрову підтримку для молодого республіки «Народної республіки». Крім того для СРСР, Монголія стала першим вдалим експериментом з «експорту революції» та полем для апробації «некапіталістичного шляху розвитку».

Також варто зазначити, що не дивлячись на те, що МНР формувалась під чітким контролем більшовиків, монголам вдалось уникнути «революційної різанини» яка відбувалась на теренах колишньої Російської імперії. Прокомуністичний уряд був натхненний радянським досвідом, але до 1930-х рр., експропріації майна багатих та впливових були не такими жорсткими як в СРСР, і як не парадоксально, але після революції було збережено монархію, що є унікальним в своєму роді випадком для «народних революцій». Трон Богдо-гегена було ліквідовано тільки зі смертю монарха 1924 р.

Загалом, монгольське державотворення відбувалось зі своєю специфікою яка полягала в тому, що ця країна розміщена між двома потужними державами та є потенційною зоною їх інтересів, через це втручання Піднебесної, що могло перерости у війну між СРСР та Китаєм.

РОЗДІЛ XIII

**НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН
ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ**

Першочергові заходи влади Західної Німеччини щодо відновлення економічного потенціалу (1945 - перша половина 1950-х)**Вітенко Алла***Київський національний університет імені Тараса Шевченка
allavitenko3@gmail.com*

У 1950-х роках темпи розвитку німецької економіки були в рази вище, ніж в інших державах післявоєнного світу. Виключення становила лише Японія. За рівнем ВВП на душу населення, Федеративна республіка Німеччина розвивалася в 4 рази швидше, ніж США та Велика Британія, у 3 – ніж Данія, у 2 – ніж Франція, Голландія, Швеція, Швейцарія, на 20% швидше, ніж Італія.

Одним з чинників успішного розвитку національної економіки ФРН є попередньо сформовані адміністративні органи з питань економічного розвитку в американській, британській та французькій окупаційних зонах з 1945 по 1949 роки. Серед них можна виділити наступні: Центр управління фінансовою адміністрацією; Департамент податкової та митної політики; Центр при Управлінні фінансами Єдиної економічної зони; Фінансова рада Німеччини; Спеціальний офіс фінансів та кредитів при адміністрації фінансів Єдиної економічної зони; Офіс валютних питань; Управління економіки Єдиної економічної зони та інші. Більшість інституцій, що були створені під час окупації, лягли в основу нових після проголошення ФРН (наприклад, Офіс міністрів сільського господарства і продовольства, що підпорядковується Франції, стало однією з основ для Міністерства продовольства, сільського та лісного господарства). Міжнародний контрольний орган з Руру не можна вважати окупаційною інституцією, до складу цього органу ввійшли не лише представники США, Франції та Великої Британії, а й БЕНІЛЮКСу. ФРН мала також права голосу в МКОР. МКОР існував після 1949 року, тому що Франція не бажала втратити контроль над ресурсами.

Дії адміністративних органів окупаційної влади були спрямовані на стабілізацію демографічних процесів (близько 10 мільйонів працездатного населення було втрачено), відбудову міст та інфраструктури (81% міських будинків було знищено, з 958 найважливіших мостів залишилося лише 218), відновлення довоєнного потенціалу промисловості (станом на 1945 рік потужність виробництва промисловості Західної Німеччини знизилася на 85-90% порівняно з 1939 роком), відновлення довоєнного рівня врожайності (врожайність сільськогосподарського сектору знизилася так, що середньодобове споживання калорій на людину знизилася з нормованих 2000 (станом на 1943 рік) до 700-800 (станом на 1947 рік), подолання наслідків краху грошової та фінансової системи тощо.

Західнонімецькі окупаційні управління почали одразу ж розробляти план реформ з відновлення національної економіки Німеччини. Ордоліберали вимагали створення вільного ринку, що базувався б на грошовій реформі та скасуванні квот, встановлених цін, централізованого контролю тощо. Опоненти такого шляху розвитку (Рупке, Віктор Агарц) відстоювали централізоване економічне планування та політичну централізацію. Проте у колах прихильників соціалістичних поглядів постали суперечності у баченні майбутнього економічного розвитку Німеччини, до того ж у 1947

році з управлінської ланки Альянсу пішов Віктор Агарц через суперечну ідею націоналізувати вугільну галузь. На чолі економічного адміністративного органу став Йоганнес Семлер, який виявився прихильником ліберальних реформ. Подальший план дій полягав у наступному:

- А) провести валютну реформу;
- Б) припинити контроль над цінами та виробництвом;
- В) встановити контроль над монополіями.

Такі плани реформ ліберали називали «стрибком у холодну воду», тобто стрімким переходом до ринкової вільної економіки. Ріттерсхаузен, Еккен, Мікш та Ласпе виступили з вимогою негайно здійснити грошову реформу, посилаючись на інфляційні процеси, що стали наслідком несправної системи цін. Мікш зазначив, що валютна реформа буде повним провалом, якщо державний контроль над економікою надалі буде продовжуватися.

У 1948 році місце Семлера посів Людвіг Ерхард і вже за 20 днів було опубліковано остаточний меморандум економічних заходів. У ньому зазначалося, що ціни заморожуються на рівні 1936 року, а також наголошувалося на негайному запровадженні валютної реформи, після якої буде скасовано будь-який контроль над промисловістю, встановлювався контроль над монополіями та їх цінової політикою з метою убезпечення від зловживання владою.

Як наслідок, уже за кілька місяців була проведена валютна реформа, з'явилася німецька марка замість рейхсмарки, 93,5% колишніх грошових запасів було вилучено з обігу, 400 мільярдів боргів в рейхсмарках було анульовано, 400 товарів було негайно вилучено зі списку контролю, а вже за місяць 90% цін на товари не контролювалися. «Майже за ніч магазини знову були сповнені товарів, яких не бачили роками, виробництво зросло на 50% протягом 6 місяців. Зрив споживчого попиту призвів до масового зростання виробництва та створення робочих місць за короткий проміжок часу».

**«Познанський червень» 1956 року – перша криза режиму
«народної демократії» у Польській народній республіці
Воробйов Антон**

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
toshia032002@gmail.com*

1956 року країнами Центрально-Східної Європи, що за підсумками Другої світової війни потрапили до радянської сфери впливу, прокотилася низка громадських заворушень та політичних криз, серед яких особливе місце посідає «Познанський червень». Цим терміном прийнято називати перший в історії комуністичної Польщі антиурядовий протест, який вартував його учасникам 60 життів, а понад 300 людей, переважно робітників, отримали поранення. Проте трагічні події 28-29 червня у Познані залишаються недостатньо вивченими у вітчизняній науці, а у світовій історіографії розглядаються лише як привід до «Польського жовтня».

Новизна нашого дослідження полягає в тому, що Познанське повстання розглядається не лише як спусковий гачок «Польського жовтня», що призвів

до зміни керівництва Польської Об'єднаної Робітничої Партії, а як унікальна подія в історії ПНР, котра мала певні передумови та наслідки, що виходили за регіональні межі.

Метою дослідження є виявлення головних причин, які призвели до піку суспільної непокори, встановлення масштабів і значення подій у Познані наприкінці червня 1956 року для кризи комуністичного режиму в ПНР. Досягнення поставленої мети потребує аналізу праць зарубіжних (Х. Пжибильський, К. Керстен, З. Риковський, В. Владика, Б. Димека, С. Стецкевич, К. Сироп, Ф. Фюр та інших) та українських (І. Євсєєва, Ю. Макара, О. Антипова, Б. Гудь, І. Козловський, І. Цепенда та інших) дослідників, окреслення кола джерел як польського, так і радянського походження, що стосуються зазначених подій, зокрема свідчень, зафіксованих у тогочасних засобах інформації (газетах та радіоповідомленнях).

На підставі виявлених фактів, простеживши розвиток подій під час Познанського повстання та з'ясувавши засоби його придушення комуністичними силовими структурами, ми сформулювали наступні етапи «Познанського червня»:

1) припинення роботи працівниками заводу ім. Сталіна та початок мирної демонстрації (ранок 28 червня 1956 року, 6:30 – 9:00);

2) поширення в натовпі політичних та антиурядових гасел (9-та година ранку 28 червня 1956 року);

3) зміна характеру подій з демонстрації на антиурядове повстання, захоплення міської тюрми (10-та година ранку, спроба припинення демонстрації силами поліції);

4) спроба штурму державних установ у Познані та перше застосування зброї проти демонстрантів (середина дня 28 червня 1956 року);

5) придушення повстання урядовими військами (вечір 28 червня – ранок 29 червня 1956 року);

Отже, події «Познанського червня» стали одним з кроків Польщі на тривалому шляху відновлення власного суверенітету, а також вплинули на перебіг історичного розвитку країн Центрально-Східної Європи та на міжнародні відносини часів «холодної війни», продемонструвавши хитке становище режимів в Соціалістичному блоці СРСР.

Роль США во Втором Берлинском кризисе

Гурский Юрий

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
gurskiyuriy@gmail.com*

Второй берлинский кризис стал одним из самых напряженных моментов Холодной войны, завершившейся уже более четверти века назад. Несмотря на то, что история Холодной войны и Второго берлинского кризиса хорошо изучена, исследование данной проблематики по-прежнему остается актуальным в связи с публикацией новых источников, которые дают возможность дополнить уже существующие точки зрения.

Новизна исследования заключается в том, что как в отечественной, так и в зарубежной историографии вопрос роли США во Втором берлинском кризисе специально не изучался; при этом автор отметил значимость переговорного процесса в политике, который представлен как единственное средство в предупреждении военных конфликтов.

В ходе исследования были проанализированы работы С. Лавренова и И. Попова («Советский Союз в локальных войнах и конфликтах», 2003), докторское диссертационное исследование Н. Платошкина. Особое внимание было уделено мемуарным источникам: воспоминаниям А. Громыко, К. Аденауэра, В. Брандта и Э. Хоннекера. Крайне информативными автор находит сведения деятелей дипломатии и разведки, заставших события Второго берлинского кризиса: М. Вольфа, Г. Корниенко и А. Добрынина. Среди американской историографии можно выделить сборник статей «Berlin wall crisis» (2002), в частности, статью Кори Шейка «A Broader Range of Choice? US Policy in the 1958 and 1961 Berlin Crises» (р. 22-42) как одну из немногих работ, в которой исследуется именно политика США во Втором Берлинском кризисе. Кроме того, огромное значение имеет книга Ф. Кемпа «Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на Земле» (рус. пер. 2013), в которой автор дает довольно детальный обзор советских, американских и немецких архивных данных.

В исследовании использовались как общенаучные методы, так и специально-исторические: историко-генетический, историко-сравнительный, историко-типологический и др.

В результате исследования было выяснено, что Берлинский кризис 1958-1961 годов стал для США очень трудной внешнеполитической проблемой, которая в значительной мере повлияла на дальнейшее развитие Холодной войны. Этот этап был связан с тяжелым переговорным процессом с Советским Союзом – главным оппонентом Запада на мировой арене. Тем не менее обе стороны конфронтации в условиях, когда существовали предпосылки для использования военной силы, смогли урегулировать вопрос относительно мирно. Апогеем кризиса стало сооружение Берлинской стены, завершившее активную фазу конфликта. Возникновение стены сильно обескуражило руководство Соединенных Штатов, однако нельзя не признать, что подобный исход берлинской проблемы – едва ли не лучшее завершение противостояния для обоих соперников. Москва отказалась от своих притязаний по поводу Западного Берлина, а ФРГ и США, в свою очередь, потеряли возможность вести активную подрывную деятельность в ГДР.

В целом Второй берлинский кризис закончился для США благополучно. На это повлияла коллегиальность принимаемых решений (то есть блоковая сплоченность НАТО), переход к новой внешнеполитической доктрине (от «массированного возмездия» Д. Даллеса к «гибкому реагированию» М. Тейлора), а также личная рассудительность людей, управлявших тогда государствами, которые непосредственно участвовали в Берлинском кризисе.

**Вплив трансформації французького кіномистецтва на
«червоної травень» 1968 року**

Глухенька Софія

*Донецький національний університет імені Василя Стуса
sglukhenka10@gmail.com*

Вплив французької «нової хвилі» на революційний карнавал весни 68-го визнається як учасниками, так і інтерпретаторами даного явища. Тему дослідження актуалізує багаторічна репрезентація «червоного травня» в культурі, мистецтві та в публічних просторах, а також його значення для розуміння сутності студентського бунту.

Проблематику революції 1968 р. в свої працях розкривали Люк Феррі, Марк Курланскі, Даніель Сінгер, Ендрю Феєнберг, Рідер Кейт, а теоретиками «нової хвилі» французького кінематографа являються Ален Базен, Жан-П'єр Жанкола, Олександр Тарасов.

При роботі аналізувались кінофотофонодокументи, писемні (сценарні матеріали, рецензії, періодична преса) та особового походження (мемуари, соціологічні інтерв'ю) джерела.

Методологічну рамку дослідження складають методи, що використовуються у соціальній антропології, зокрема – візуальний та наративний аналіз, а також метод дослідження інтеракційності.

Головною метою дослідження є виокремлення аспектів впливу французької «нової хвилі» на естетику та ідейне наповнення «червоного травня», що допоможе краще зрозуміти світобачення його учасників.

Завдяки створенню Каннського кінофестивалю та виходу авторів «нової хвилі» на мистецьку авансцену французький кінематограф здобув справжню славу. Країна подарувала світу більш ніж 150 режисерів різного калібру, що були безумовно різними за своїм творчими методами, проте об'єднані своєю любов'ю до експериментального, авангардного кіно та боротьбою з його комерціалізацією.

В 1960-ті велика кількість молодих режисерів береться знімати документальні короткометражки, після чого переходять до мало бюджетних фільмів. Так формується «нова хвиля», на перший план виходять імена Алена Рене, Франсуа Трюффо та Жан-Люка Годара.

Одним з прикладів впливу кіномистецтва на формування поглядів молодих французів є повнометражний фільм Франсуа Трюффо «Чотириста ударів». Навіть назва фільму «Faire les 400 coups», що означає «поводитись на межі пристойності, порушувати моральні норми». Питання метафізики якнайкраще відображенні у фільмі Жана-Люка Годара «Жити своїм життям» («Vivre sa vie») 1962 р.

Сценаристи не менше режисерів втомились від лінійного сюжету і прагнули експериментів. Як поєднання літературної мови Маргарет Дюрас та зображувальної складової Алена Рене з'являється «Хіросіма, любов моя» («Hiroshima mon amour») 1959 року. Документальні кадри атомного вибуху та його жажливих наслідків чергуються зі сценами, в яких переплітаються пальці головних героїв, їх стрімкими діалогами. Проте, це не єдиний приклад спільної роботи митців «нової хвилі» в кіно та літературного «нового роману». В творі Алена Роба-Гріє, по якому знятий «В минулому році в Марієнбаді»

(«L'année dernière à Marienbad»), немає ні чіткого сюжету, ні місця, ні часу дії. Розмитість оповідання різко контрастує з геометрією кадрів. Французька «нова хвиля» не просто зробила революцію в кіно, але і змусила пересічного студента замислитись над проблемами, що особисто його не торкались.

Отже, 60-ті супроводжувались потрясіннями не лише в політичній, але й духовній сфері. Один з найбільших впливів мала французька «нова хвиля» в кіно. Творчі пошуки режисерів відобразились у світосприйнятті майбутніх революціонерів. Проте, можна припустити, що мистецтво не надихає, а підлаштовується. Тобто, суспільство власноруч шукає «гострі» теми, підносить тих, хто творить заради протесту. Культура – продукт, в розробці якого бере участь суспільство і водночас власноруч робить попит на нього. Французька культура та кінематограф 60-х років були створені революційним попитом, бажанням змін та новизни.

Лотерейне королівство «Queenie» С. Сен-Клер 1920-х рр.

Казаков Генадій

Запорізький національний університет

gkazakov2505@ukr.net

Період 20-30-х рр. ХХ ст. в американській історії позначився розквітом організованої злочинності, покликаний впровадження вісімнадцятої поправки до Конституції США. У той час, як італійська, ірландська та єврейська мафії акцентували увагу на торгівлі спиртним, проституції, представники афро-американської спільноти акцентували увагу на азартних іграх, а саме лотереях. Серед масиву «лотерейних гангстерів», вирізняється постать С. Сен-Клер, яка незважаючи на свою стать та походження, досягла провідного місця у злочинному світі Нью-Йорку.

Мета розвідки – дослідити роль лотерей у житті Гарлему 1920-х рр. на прикладі лотереї С. Сен-Клер.

Вітчизняна історіографія не приділяє уваги афро-американській злочинності в цілому та постаті С. Сен-Клер зокрема. В свою чергу, в американській науці постать «Queenie» у різні періоди вивчалась Ш. Стюарт, Д. Кватен-Кларк, Г. Гейт, Л. Харріс. У якості джерельної бази нами використанні матеріали американської періодики 1920-х рр., зокрема «The New York Times», ряд джерел документального походження знаходяться у вільному доступі на інтернет-сторінках «The Mob Museum».

Афро-американська спільнота, незважаючи на поліетнічність Нью-Йорка 1920-1930-х рр., поставала найбільш пригнобленою, що проживала у найбільш незручних умовах та отримувала найменшу заробітну плату. Це призвело до криміналізації життя багатьох афро-американців, коли найліпшою можливістю заробити ставала злочинна діяльність. У той час, як італійці та ірландці захопили ключові райони міста, а головними джерелами доходів постали бутлегерство, рекет та проституція, афро-американці були зосередженні у Гарлемі, в якому складала переважну більшість, а основним видом діяльності постали лотереї, зайняття якими, будучи азартними іграми, вважались протизаконним.

Розпочинаючи у 1917 р. самостійну кримінальну кар'єру, С. Сен-Клер обрала саме лотереї вклавши у відкриття справи 10000 дол., що складало приблизно половину, від заробленого нею на торгівлі наркотиками у період з 1912 по 1917 рр. Наголосимо, що деякі джерела наводять початком її кар'єри в лотереях 1922 р., проте цим роком датується перша виявлена нами стаття про «Queenie» на сторінках «The New York Times», в якій наголошувалось на ній, як на найбільш успішній жінці Гарлема, здебільшого оминаючи кримінальне походження її прибутків.

Акцентування на лотерейній діяльності на нашу думку покликано тим, що на той період це був безпрограшний варіант: 1) мешканці Гарлему не полишали надій на краще життя, реалізація чого проявлялась у купівлі лотерейного квитка; 2) цим видом діяльності нехтували представники «великих родин» італійської та ірландської мафії; 3) це був найменш затратний вид злочинної діяльності.

Враховуючи значну конкуренцію у лотерейній справі, С. Сен-Клер пішла на досить радикальний крок, скоротивши вартість білетів до 10 центів, зробивши їх доступними усім мешканцям Гарлему, що поруч зі зростаючою довірою до ганстрині, покликаним тим фактором, що нею завжди виплачувались усі виграші, зробило її лотерею найбільш прибутковою. Лотерейний бізнес приносив С. Сен-Клер не менше 20000 дол. на рік чистого прибутку, при цьому щороку реалізовувалось близько півмільйона лотерейних квитків, а найбільший задокументований виграш сягав 600 дол.

Наголосимо, що лотерея збагатила не тільки «Queenie». С. Сен-Клер допомогла афро-американській громаді в Гарлемі, надавши багатьом робочі місця в якості бігунів, охоронців, дилерів. При цьому, у якості бігунів були задіяні підлітки та молоді хлопці, тим самим вони відгороджувались від більш небезпечних видів кримінальної діяльності, наявної у Гарлемі, на кшталт торгівлі наркотиками чи участі у збройних розбоях. Поміж того, частина доходів витрачалась на облаштування району та культурне життя у ньому.

Таким чином, лотереї стали масовим джерелом доходу у Гарлемі 1920-х рр., які давали дохід не тільки їх організаторам, але й учасниками. Завдяки простоті лотереї, вдалій організації та доступності, найбільш популярною та прибутковою стає «Числова ракетка» С. Сен-Клер. При цьому, лотерея сприяла економічному життю Гарлема та частково її кошти спрямовувались на культурне життя у районі.

Зміни етнокультурної ситуації і асиміляційні процеси в Сілезії в другій половині 1940-х рр.

Сергієнко Всеволод

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
sevo4ka797@gmail.com*

XX століття є століттям переселень, чимало з яких були примусовими. Масові депортації, які особливо активно проводилися в 1940-х рр., є частиною історичної пам'яті низки народів (українців, поляків, німців і ін.), впливаючи на їх взаємини із сусідами. Складовою цієї проблематики є вивчення зміни

етнокультурної ситуації в Сілезії в перші повоєнні роки, що дозволяє краще зрозуміти як сам феномен депортацій, так і складний характер історичних взаємовідносин українців, поляків і німців.

Ця тематика знайшла відображення в джерелах (спогадах Н. Цідило, М. Мартинюка і ін.) і наукових працях (Т. Гунчака, Р. Дрозда, М. Кучерепи, О. Пагірі і ін.). Але багато аспектів теми на разі лишаються слабо вивченими, а сама історія повоєнної Сілезії досі не розглядалася в трикутнику історичної долі трьох народів (українців, поляків, німців). В цьому й полягає новизна нашого дослідження.

У 1945 р. Сілезію зайняла Червона Армія. Частина німецького населення залишила регіон, побоюючись помсти. Чимало сілезьких німців (до Другої Світової війни їх було понад 4 млн осіб) ув'язнили в трудових таборах (Ламбіновице, Згодівському). Решта, як зазначає М. Кучерепа у «Реабілітованих історію», була депортована до Німеччини польським урядом. Німців перевозили в вагонах для худоби та селили як у Західній Німеччині, так і в радянській зоні окупації. «Існували й табори інтернованих», – розповідає М. Кіттель, директор Фонду біженців, вигнання і примирення. Багато депортованих опинялись в таборах і залучались до виправних робіт в нелюдських умовах.

На їх місце переселили поляків, які здебільшого були депортовані з Галичини, Волині і Віленщини, остаточно приєднаних до СРСР після Другої світової війни. Водночас тут опинилося чимало українців, що було зумовлено трагічними подіями воєнної доби і повоєнних років. Т. Гунчак у праці «Ключові проблеми історіографії у Другій світовій війні» згадує, що на південному сході Польщі діяли загони УПА, а в низці регіонів розгорнулася громадянська війна. Референдум, проведений у 1946 р. (про нові кордони й устрій повоєнної Польщі), за офіційними даними приніс перемогу табору ППР/ППС.

Однією з нагальних проблем цієї влади стало розв'язання «українського питання». З цією метою у квітні-липні 1948 р. було здійснено операцію «Вісла». В її ході лише із Закерзоння примусово виселили 150 тис. українців, яких розпоростили в Померанії і Сілезії. Переселення стосувалося всіх українців без огляду на ступінь їх лояльності до Польщі. Масштаб репресій, які польська влада застосувала проти українського населення, не мав аналогів у повоєнній Польщі. Переселенцям забороняли, під загрозою ув'язнення, повернутися на рідні землі і навіть залишати місце проживання без згоди органів безпеки. Українці також були позбавлені права на публічне релігійне життя і навчання рідною мовою. О. Пагіря розглядає операцію «Вісла» як останній акорд українсько-польського конфлікту під час Другої світової війни та перших повоєнних років.

Отже, в перші повоєнні роки на теренах Сілезії переплелися долі трьох народів (українців, поляків, німців), котрі стали жертвою повоєнної політики депортацій. Реалізація в поялтинській Центрально-Східній Європі політики, спрямованої на створення моноетнічних регіонів, болісно відбилася на долі мільйонів людей. Радикальна зміна етнокультурної ситуації в Сілезії в другій половині 1940-х рр. мала також український вимір, оскільки була складовою політики асиміляції українців в ПНР.

Образи жінки у німецькому кінематографі 1919–1929 рр.**Шульга Вікторія***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**vikasulga911@gmail.com*

Кінематограф є важливим історичним джерелом, що ілюструє у тому числі і важливі особливості повсякденного життя різних суспільств у певні періоди історії. Приміром, у німецьких фільмах міжвоєнного періоду можна простежити тодішню гендерну асиметричність в країні, динаміку змін у сфері сімейно-шлюбних відносинах та демографічній сфері, суспільно-політичної активності жінок.

У 1919–1929 рр. Німеччина мала одну із найпотужніших кіноіндустрій у світі і була представлена значним доробком фільмів. Цей спадок досліджується істориками, мистецтвознавцями і соціологами (Т. В. Малахова, М. С. Мкртичева., А. П. Вирупаєва тощо). Проте на сьогоднішній день не існує наукових робіт, які б демонстрували трансформацію образів німецької жінки і кінематографі зазначеного періоду часу. У нашій роботі ми уперше розкриваємо еволюцію найбільш характерних для німецького кінематографу зазначеного періоду жіночих образів, а також уточнюємо тенденції і закономірності висвітлення соціальних ролей жінки у художніх фільмах.

Основними джерелами нашого дослідження стали власне самі фільми, які знімалися в період з 1919 по 1929 рік: «Ящик Пандори», «Щоденник падшої жінки», «Блакитний ангел» та багато інших. Окрім цього ми використали документи офіційного характеру, матеріали агітаційно-пропагандистського змісту, джерела особового походження та періодики.

Працюючи над темою ми застосовували декілька методів: порівняльно-історичний, індукції, дедукції тощо. Важливе значення для нашого дослідження має поняття «образ», що розуміється нами як усталене уявлення про об'єкт в конкретний період часу. Найбільш характерні образи, які ми розглядали: домогосподарка, робітниця, мати, коханка тощо.

Хронологічні рамки роботи визначаються запровадженням Веймарської республіки у 1919 році та початком економічної кризи 1929 року. У зазначений час відбулися глибокі зміни в житті німецьких жінок та їх побуті. Перша світова війна вплинула на всі аспекти суспільного життя. Поступово зникав поділ на «чоловічі» та «жіночі» заняття, стиралися гендерні ролі, руйнувалися старі стереотипи щодо поведінки жінки. Представниці прекрасної статі отримали дозвіл працювати в тих сферах діяльності, до яких раніше їм доступ був закритий. Жінки мусили зайняти робочі місця на заводах і фабриках, адміністрації загиблих на війні чоловіків. Вони беруть участь у виборах. Але у фільмах зазначеного періоду жінка все ще зображується пасивною, потребує або чоловічої підтримки, або пристрасі. Фактично вона виступала на другорядних ролях – в якості допоміжної декорації до фільму. Героїні найчастіше відводилося 2 типи ролей: жертви в біді та рокової красуні, яка зваблює чоловіків. Прикладом цього можуть слугувати фільми: «Носферату. Симфонія жаху», «Кабінет доктора Калігарі», «Остання людина» тощо.

Але поступово ситуація змінюється. Завдяки поширенню ідей емансипації з'являється новий тип жінок, які носять короткі стрижки, легкий одяг та

ведуть активну суспільно-професійну діяльність. Уніфікація образу та моделі поведінки сприяли зникненню протиріч між чоловіками та жінками. Професійна зайнятість та активний спосіб життя зблизили їх. З'явився новий характер: смілива та активна жінка, яка поступово відходить від загальноприйнятих раніше норм поведінки, коли вона мала вдавати з себе скромну, боязку та недоступну. Це продемонстровано в багатьох фільмах: «Вулиця», «Генуїн», «Уламки», «Безрадісний перевулок» тощо.

Як ми бачимо, всього лише за десять років образ німецької жінки зазнав кардинальних змін. Пов'язано це було насамперед з політичними та соціальними перетвореннями, які відбувалися у Німеччині в період з 1919 по 1929 рік. Кінематограф швидко реагував на соціальні та політичні, що яскраво продемонстровано у фільмах зазначеної доби.

Ustrój gminy Jaszczów w latach 1944-1950

Rafał Borowiec

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

rafalbor@vp.pl

Powojenne losy gminy Jaszczów nie były do tej pory przedmiotem zainteresowań badaczy. Proponowany artykuł podejmuje wybrane problemy związane z organizacją gminy w okresie powojennym, tj. w latach 1944-1950. Punktem wyjścia dla rozważań jest lato 1944 r., gdy na Lubelszczyźnie kończyły się działania związane z II wojną światową. Cezura końcowa to rok 1950, gdy w Polsce, w życie wchodzi nowa ustawa o samorządzie terytorialnym, która w znacznym stopniu zmieniła charakter gminy. Do ukonstytuowania się władzy w gminie Jaszczów doszło 7 sierpnia 1944 r., kiedy to został dokonany wybór składu Gminnej Rady Narodowej na czele z dotychczasowym wójtem Czesławem Kasiborskim. Podwójcim został rolnik z Struży Aleksander Grymuza. Biorąc pod uwagę skład personalny tych organów, który wywodził się z miejscowej ludności pełniącej jeszcze przed wojną różne funkcje publiczne, możemy sądzić, że był to wybór demokratyczny, bez narzucania kandydatów z góry, świadczący o kontynuacji personalnej władzy samorządowej z okresu drugiej Rzeczypospolitej i II wojny światowej. W skład gminy Jaszczów od 1945 r. wchodziło dziewiętnaście gromad: Białka, Białka Kolonia, Biskupice, Bonów, Cyganka, Dąbrowa, Jaszczów, Jaszczów Kolonia, Łysołaje, Pelczyn, Popławy Kolonia, Siostrzytów, Starościce, Struża, Struża Kolonia, Trawniki, Trawniki Kolonia, Wólka Bielecka i Zgniła Struga. Jako nowopowstałe należy zaliczyć Zgniłą Strugę, wydzieloną z gromady Dąbrowa we wrześniu 1944 r. oraz Trawniki KOLONIĘ, powstałą w okresie powojennym w wyniku wyodrębnienia jej z inicjatywy samych mieszkańców Trawnika. Do dotychczas funkcjonujących organów gminy – wójta i zarządu gminy, po 1944 r., coraz większe znaczenie zaczęła odgrywać Gminna Rada Narodowa oraz jej Prezydium.

The role of Jarosław Kaczyński in Polish politics in 1989-2019

Grzegorz Mazur

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

g.mazur@poczta.umcs.lublin.pl

Jarosław Kaczyński was already known and influential oppositionist in pro-democratic organizations in the Polish People's Republic (communist Poland), such as the "Workers' Defense Committee". At that time, he helped workers persecuted by the authorities. Later, as a member of «Solidarity», the politician participated in strikes at the Gdansk Shipyard together with Lech Wałęsa, who has become later President of Poland and Nobel Peace Prize laureate. In addition, he participated in the process of shaping free Poland during the Round Table talks.

Also since the beginning of the democratic Poland in 1989, J. Kaczyński is one of the most important people participating in Polish public life. In the years 1989-2019 the described politician was a senator, head of the office of President Lech Wałęsa, chairman of the "Center Agreement" (the party he founded, which promoted the «acceleration» program) and the prime minister. So these were very important both theoretically and practically functions giving many political possibilities.

It should be noted, however, that in the period 1989 - 2015 the politician was dependent on someone or did not have the ability to govern independently in the sense of making all decisions one-by-one. The situation since 2015 got changed. J. Kaczyński, being the president of the party, which as the largest formation of the «united right» has been continuously ruling in Poland with a stable parliamentary majority, can fully realize his visions regarding the political system and practice of the functioning of Poland as a administration, police etc. What is significant, however, is that the politician does not currently have any constitutional function, being in theory a just common MP.

J. Kaczyński is a very controversial person in his actions in practice. Especially in the field of judiciary, they are stigmatized by bodies in Poland such as: the Association of Polish Judges «Iustitia», former judges of the Constitutional Tribunal or the Supreme Court, which issued rulings questioning the constitutionality of constitutional reforms (appointment of one of the chambers of the Supreme Court), whether by European Union bodies such as the European Commission or the Court of Justice of the European Union and the Venice Commission.

During the speech, the profile of the politician and his role in Polish politics will be presented in more detail in the past and now, with particular emphasis on his influence on contemporary Poland. In addition, during the presentation, the evolution of views, perception of the world and the mode of operation of the described politician will be presented both in Poland and abroad.

КРУГЛИЙ СТІЛ
***«Історія і медіа: образи і
практики репрезентації»***

Негероїчна війна у відеоіграх: три приклади критичного погляду на військові протистояння

Бака Віталій

Український інститут національної пам'яті

Baka@metory.gov.ua

В останнє десятиліття поступово збільшилась кількість комп'ютерних ігор, для яких історичне минуле є не просто фоном, але й безпосередньо однією з важливих складових ігрового процесу. Відтак різноманітні комп'ютерні ігри поволі також стають однією з форм взаємодії між історичним академічним середовищем і суспільством, особливо молоддю. Однією з найбільш популярних історичних тем таких ігрових інтерактивних проєктів є війни, у першу чергу ті, котрі точилися у ХХ столітті.

Використання комп'ютерних ігор у процесі вивчення та викладання історії - свіжа тематика для української історіографії. Частково цією проблемою займалися Мирошниченко В. та Шерман О. В основі використання комп'ютерних ігор у навчання лежить принцип Digital Game-Based Learning, запропонований американським дослідником М. Пренським Також, серед англomовних праць слід виділити роботи наступних авторів: Д. Спрінг, Дж. Антлей, А. Мак-Міхаель

Так звані інді-ігри (від англ. independent – незалежні), котрі у зв'язку з певними особливостями їх фінансування та орієнтацією на більш вузьку цільову аудиторію, хоч і також активно використовують тематику історичних воїн, проте у деяких випадках дають гравцю іншу точку погляду на історію та особливості перебігу військових протистоянь. Користувач гри може опинитися в зовсім негероїчній іпостасі того ж таки військового, або ж некомбатанта чи просто «байстендера».

Для ілюстрації такого підходу автором доповіді було обрано 3 комп'ютерні гри.

В основі гри «Valiant Hearts: The Great War» лежить історія Першої світової війни, проте головний акцент ігрового сюжету спрямовано не на демонстрацію збройної боротьби двох військово-політичних союзів, а на долі простих солдат. Так, в основі розповіді покладено історію головного героя гри француза Еміля Шайона та його зятя Карла, котрий є німцем за національністю. Гра не подає антагоністами виключно представників однієї військової сторони, апелюючи до необхідності усвідомлення гравцями важливості загальнолюдських якостей. Ігровий сценарій сфокусовано не стільки на перебігу «великої війни», скільки на особистій драмі окремої сім'ї, розділеної лінією фронту.

Чеська гра «Attentat 1942» пропонує гравцю провести невеличке генеалогічне дослідження, яке дає можливість не просто перечитати про події 78-річної давнини, але й «пережити» їх, граючи за жителів окупованої Праги. Враховуючи те, що проблема колаборації чехів в роки існування Протекторату Богемії та Моравії є досить животрепетною у сучасній чеській історіографії, інструментарій комп'ютерної гри дає можливість продемонструвати важкість прийняття щоденних життєвих кроків тогочасними пражанами, умови та обставини, в яких ці рішення приймалися. Використання усної історичних інтерв'ю в ігровому сюжеті переплітає мікроісторію із національним історичним

наративом, пропонуючи гравцю дати власну оцінку тим історичним подіям. Комп'ютерна гра у жанрі симулятора виживання «This War of Mine» відсилає до подій Югославської війни, зокрема до облоги Сараєва у 1992-1995 роках. У ній гравцю необхідно керувати групою цивільних людей, котрі намагаються вижити у блокадному місті, відчувачи постійну нестачу харчів, води, медикаментів, борючись з холодом та обороняючись від рейдів мародерів. Військовики подаються у грі як об'єкти підвищеної небезпеки, незалежно від їх національної чи державної приналежності. Під час проходження сюжету гравець постійно стикається з різного роду моральними дилемами, до прикладу: чи варто забирати останній провіант у старого подружжя задля порятунку своїх товаришів? Завдання гри: зберегти життя максимальної кількості людей під вашим управлінням. «This War of Mine» є чудовою ілюстрацією неймовірних труднощів, перед якими опиняється цивільне населення в ході військових операцій.

Таким чином, інструментарій комп'ютерних ігор дає можливість цікаво та доступно доносити до широкого загалу реципієнтів історичної науки цілісне та ширше уявлення щодо проблематики війни.

**«Містична Україна»: прокляті скарби, тасмниці фортець і замків
Гончарова Анастасія**

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
anastasia.goncharova2000@gmail.com*

Актуальність роботи полягає у швидкому розвитку інформаційного суспільства, що актуалізує проблеми взаємодії професійних істориків та мас-медіа. В сучасній Україні під впливом «цифрової революції» існує велика кількість телевізійних програм, автори і редактори яких здебільшого нехтують історичними фактами, натомість намагаються зробити програми більш видовищними та епатажними.

Мета роботи полягає в тому, щоб проаналізувати одну з найпопулярніших телевізійних програм – «Містична Україна» та довести на необхідність створення більш кваліфікованого контенту, саме визнаними науковцями на основі їх спеціалізації.

Завдання роботи: дослідити достовірність фактів та історій, представлених у науково-розважальній програмі; спростувати або підтвердити свідчення очевидців та коментарів визнаних спеціалістів; показати роль впливу мас-медіа на історичну дійсність.

Історіографія роботи має новітній погляд на цю проблему, адже це зумовлено розвитком інформаційних технологій та ролі людини у цьому просторі. Особливу увагу питання історії та мас-медіа розглянув Кулик В. М. у своїй праці – «Роль українських мас-медіа у творенні національного історичного наративу», де акцентував увагу на українську ідентичність в медіа та специфіку її відтворення. Д. Плахта робить акцент на медіа грамотності та здобутті навичок для ідентифікації фейків мас медіа. Дослідник В. Склокін приділив увагу саме ролі професійних істориків як публічних інтелектуалів

для розвитку медіаосвіченого суспільства, а також О. Удод зробив великий внесок про історію в інформаційному суспільстві.

«Містична Україна» – науково-розважальна програма, присвячена загадковим місцям України. У цьому дослідженні ми розглянемо її окремі випуски – «Таємниці фортець і замків» та «Прокляті скарби». Ці випуски були проаналізовані для того, щоб визначити складову інформаційного простору, де функціонують історичні знання, а де псевдонаукові домисли.

Продюсери шоу затверджують що в ньому беруть участь реальні очевидці подій, а також дають коментарі визнані науковці та спеціалісти з різних сфер. Але насправді це антинауковий відеоряд, в основі якого лежать суцільні вигадки сценаристів для популяризації переглядів, що перешкоджають становленню історичній дійсності в уяві глядача.

Переважає кількість сучасних українських родин має вдома телевізор, перегляд якого збирає усіх разом. Тому він є об'єднуючим фактором й на більш широкому просторі, адже усім нам кортить поділитися своїми враженнями з іншими дізнавшись щось нове та цікаве. Таким чином інформація розповсюджується завдяки універсальній медійній сфері.

З одного боку, такі медіа перетворились на арену створення й переробки історичного сенсу, що демонструють різноманітний досвід, а з другого боку, вони безпосередньо стали частиною історичного дискурсу, який став точкою звідки необхідно усвідомлювати та підтримувати історичну ідентичність.

Отже, виникає потреба у виокремленні публічних істориків, для просування більш достовірних елементів історії. Адже творцям шоу легше залучити маловідомих акторів та персонажів, ніж запросити справжніх спеціалістів. Тому, найчастіше, звичайний глядач вірить лже-експертам, які досконало вивчили запропонований текст сценарію, навіть не замислюючись.

Публічні історики мають призначення використовувати минуле в сучасності з власним скептицизмом, оглядаючи будь-яку тематику, а також мати власний незалежний суб'єктивний початок дослідження.

Влада та медіа: розвиток демократичних відносин в дзеркалі публічних подій

Зіненко Олена

*Харківський національний університет мені В. Н. Каразіна
zinenkoe@gmail.com*

Урізноманітнення агентів медіадіяльності та стрімкий розвиток інформаційних технологій відкривають нові виклики для розвитку демократії. В цих умовах відносини влади та медіа стають маркером змін, про що свідчить міжнародний досвід та українські реалії.

Проголошена у 1991 році та закріплена у Конституції України свобода слова, свобода преси, свобода вираження поглядів та свобода мирних зібрань мали послужити основою для розвитку незалежної української журналістики після розвалу СРСР. Однак не тільки офіційні, а й неформальні українські медіа, які починають свою історію наприкінці 80-х, в незалежній

Україні обрали шлях таблоїдної журналістики з орієнтацією на замовлення власників, не встоявши перед спокусою швидкої наживи. Традиційні ЗМІ, радіо, телебачення та преса, не зважаючи на спроби реформування у 1997 році, до початку реформи 2015 року були виключно під контролем держави, яка, в свою чергу, була під контролем олігархів.

1) нові українські медіа 1990-2000-их залишались провладними, розвивались, спираючись на радянські традиції ставлення до журналістики як засобу пропаганди та затвердження влади правлячої еліти

2) Більш ніж двісті років історії української незалежної (від держави) журналістики були шляхом постійного пошуку форм підтримки дискурсу свободи слова, прав людини та культурного активізму в умовах політичного та економічного тиску.

В результаті розвилась традиція підтримки альтернативного журналістського дискурсу, який, набуваючи форм культурного поступу та публічних рухів, в умовах браку ресурсів та доступу репрезентацій у мейнстримових ЗМІ, впливав на формування громадської думки та провокував позитивні зміни.

Ризики демократії є в тому, що вона допускає можливість олігархії та автократії, але ризики олігархії та автократії є в неузгодженості амбіцій з викликами дійсності, яка виникає в силу неможливості діалогу в суспільстві. Як показали Помаранчева революція 2004 року та Революція гідності 2014 року в Україні, в умовах політичних змін не традиційні ЗМІ, а громадськість ставали рушійною силою і впливали на зміну політичного дискурсу. В ситуації браку доступу до ЗМІ, які контролюють політики та олігархи, громадські діячі, представники дискримінованих спільнот, окремі активісти використовують публічні простори як платформи для діалогу спільнот, висловлювання альтернативних думок та поширення важливої суспільної інформації. Брак доступу до ЗМІ компенсується можливістю висловитись у публічному просторі.

Публічні події є такою формою комунікації, яка провокує громадський резонанс і цим привертає увагу медіа.

В історії розвитку відносин публіки та медіа в Україні можна виділити чотири етапи:

- пострадянський,
- рекламно-таблоїдний,
- інформаційно-розважальний,
- громадсько-просвітницький.

Доповідь буде присвячено спостереженням за цими відносинами в контексті реалізації публічних подій. І ці спостереження дозволяють говорити про те, що потреба суспільства в діалозі є специфічною рисою українських реалій, обіцянкою або запорукою подолання ризиків олігархії.

Репрезентація Голокосту в цифровому середовищі на основі вікіджерел

Кабаргіна Варвара

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
kabarginmobile@gmail.com*

Аналіз інтернет-ресурсів та цифрових мереж сьогодні є невід'ємною складовою роботи та наукових пошуків як фахівців технічних галузей, так і гуманітарних. Репрезентації минулого, дослідження в галузі колективної та індивідуальної пам'яті, вивчення «білих плям» в історії сьогодні вимагають від науковця залучення цифрового простору. За допомогою електронних матеріалів та інтернет-платформ історик має змогу використати якомога більше джерел та розкрити певну проблему. Варто також зазначити, що обрана тема є недостатньо дослідженою в Україні та вимагає певного часу та зусиль для її цілісного вивчення у подальшому. Інтернет-маніпуляції, використання історичних міфів, цілеспрямоване викривлення фактів, помилки у датах та подіях, загалом, аматорські дописи у вікіджерелах знаходять своїх «читачів», отримуючи все більшу популярність сьогодні, та наносять певний відбиток на колективне та індивідуальне розуміння історичних проблем, яскравим прикладом якого є Голокост.

Метою дослідження є аналіз гіпертекстових посилань між різними вікіджерелами, їхнє корелювання та співвідношення, аналіз та групування термінології, враховуючи кількісні показники повторювань досліджуваних понять, на прикладі Голокосту.

Дослідження представленої проблематики базувалося на роботах М. Махортиха, в яких автор звертається до вивчення колективної історичної та культурної пам'яті, характеризує їхні відмінні та спільні риси, Ю. Половинчак, яка досліджує використання цифрових медіа з метою популяризації та репрезентації історичного минулого, формування політики пам'яті, комеморації. Подібні дослідження проводить і французька журналістка Л. Спінней, яка в своїх працях висвітлює «зародження» й творення фейкових спогадів та історій у мережі, їхнє нав'язування суспільству. Також варто звернути увагу на роботу шотландського науковця Е. Хоскінга, в якій розглядається проблема «медіа-меморіальних відносин» та їхньої «коннектизації». Джерельною базою дослідження є відрецензовані та затверджені статті, розміщені на цифровій платформі Wikipedia, присвячені Голокосту.

В межах дослідження було проаналізовано термінологічну базу Wikipedia: Друга світова війна, Голокост, нацизм, геноцид, фашизм, расизм, табір смерті, Осенцім/Аушвіц, Треблінка, Собібор, Яд Вашем, Львівське гетто, Мінське гетто, Майданек, Бухенвальд, Бабин Яр, погром у Львові, погром у Єдвабному, євреї, роми, кримчаки, колабораціонізм, «соціальний дарвінізм», крематорій, антисемітизм, «п'ята колона», «праведники світу», комунізм, еміграція, евакуація, СРСР, Третій Рейх, нацистська/гітлерівська Німеччина, Радянська Росія, Польща, РРФСР, юденрат, єврейська поліція, «Ніч довгих ножів», Сталінградська битва, Нюрнберзький процес (трибунал), «Кришталева ніч», Німецько-радянська війна, Націонал-соціалістична

робітнича партія Німеччини, Червона Армія, партизани, СС Галичина, Українська Греко-Католицька церква, свідки Єгови, А. Шептицький, А. Гітлер, Й. Сталін, Й. Гімлер, Г. Герінг, Е. Роммель, Х. Вейцман; 49 зв'язків між статтями-посиланнями; розподіл цих посилань на певні групи за змістовим співвідношенням: «терміни», «табори/гетто», «погроми», «місця пам'яті», «народи», «державні утворення», «спеціалізовані воєнні підрозділи», «події», «релігія», «особистості», «інше»; 420 зворотніх посилань, з них найчастіше повторюваних – 60, найбільше з груп «терміни», «табори/гетто», «державні утворення», «місця пам'яті», «особистості», «події», їхнє корелювання із зазначеними вище зв'язками.

Дослідження проводилось в межах спеціально створеної бази даних, яка містить 49 позицій, 6 стовпчиків: нумерація, назва терміну, «внутрішнє посилання», кількість та «зворотнє посилання». В основі формування бази даних покладено критерії до встановлення перехресних зв'язків посилань між різними статтями у Wikipedia. Проаналізовані зворотні зв'язки посилання дають змогу констатувати, що на прикладі вікіджерел образ Голокосту конструюється крізь призму Другої світової війни, місць масової загибелі євреїв, тоталітарних режимів та персоналій – творців Голокосту та «праведників світу».

**Конструювання концепції «радянського народу» на матеріалах партійних документів 1950-1980-х років: досвід використання баз даних
Сабадаш Влада**

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
vladanew2500@gmail.com*

Проблема конструювання образу «радянського народу» неодноразово привертала увагу вчених, що зумовлено, зокрема, активним розвитком радянології. Тим не менш, численні праці зі вказаної тематики стосувалися вивчення або процесу формування масової свідомості радянського народу ще з 1920-1930-х років (З. Бердієв, П. Варнавський, Г. Єфіменко і т.д.), або феномену радянської людини зокрема (Ю. Каганов, С. Кульчицький, Л. Гудков, О. Мілаєва тощо). Натомість конструювання концепції саме «радянського народу» в партійних документах як складової національної та ідеологічної політики СРСР лишалася поза увагою наукової спільноти.

Наукова проблема дослідження полягає у вивченні особливостей формування державної національної та ідеологічної політики Комуністичною партією СРСР у 1970-х роках в контексті ретрансляції образу «радянського народу як нової історичної спільноти».

Джерельну базу роботи становлять матеріали стенографічного звіту ХХІV (1971 р.), а також ХХІІ з'їзду КПРС (1961 р.), Третя програма КПРС, звіти партійних конференцій та партійна періодика. Було проаналізовано і законодавчі акти, зокрема, Конституцію СРСР 1977 року. Крім цього, для більш детального вивчення теми було досліджено як публіцистичні (М. Кім, С. Калтахчян, П. Рогачов, М. Свердлін, І. Дзюба і т.д.), так і художні твори (зокрема, В. Бешляге, Й. Авіжуса, О. Зинов'єва), щоденники сучасників (Е. Кренкель, К. Бороніна) тощо.

Основним методом дослідження було обрано контент-аналіз. Для цього було створено базу даних. База даних нараховувала 3343 позиції, що склалися зі слів, фраз та інших маркерів, що свідчать про радянський народ. У результаті проведеного аналізу було з'ясовано, що сконструйований образ «радянського народу» спирався на низку ідеологічних кліше, формулювань, озвучених під час З'їзду. Так, найчастіше в цьому контексті вживалися поняття «радянський народ» та «радянські люди» (448 та 203 згадки відповідно). Констатацією єдності народів СРСР під час проведення З'їзду були озвучені гасла про «наш народ», а також про «наших людей» та «радянську людину» щодо типових громадян СРСР, яким притаманний набір колективних соціалістичних рис, які є більш виразними, ніж національна ідентичність населення. В межах дослідження було також проаналізовано кількість згадування ключових понять, що стосуються політики СРСР у сфері ідеології. Було з'ясовано, що поняття «радянський» (в різних відмінках однини і множини) протягом проведення ХХІV з'їзду КПРС було згадано 2143 рази, з яких 1359 позначень не стосувалися саме національної чи ідеологічної політики держави. Аналогічна ситуація стосувалася поняття «наш»: зі 1199 згадок вказаного слова 82,99% не стосувалися політики в галузі національного питання та ідеології. Використання вказаних формулювань свідчило про формування колективного образу в населення як єдиного радянського колективу.

Показовим є те, що під час З'їзду 57 разів було згадано «радянські народи» та 39 разів – «наші народи». При цьому згадки про них супроводжувалися наголосом на «непорушній дружбі». Такими формулюваннями представники радянської влади намагалися зробити акцент на «єдності» народів та формуванні радянської спільності.

У результаті аналіз матеріалів XXIV з'їзду КПРС 1971 р. показав, що верхівка Партії успішно надавала обрисів характеристикам радянської спільності, сформувавши механізм інструменталізації образу «радянського народу». Цей механізм мав кілька складників: звернення до окремих понять – «радянський народ», «наші люди» тощо; наголос на основних рисах радянського суспільства; декларація тези про дружбу та колективну працю народів заради досягнення «єдності» і спільного «світлого майбутнього» тощо.

КРУГЛИЙ СТІЛ

***«Урбаністичні студії в Україні:
міський простір та символічні
образи»***

Дихотомія місто-село при характеристиці системи медичної допомоги імперської доби

Альков Володимир

Харківський національний медичний університет

vlalkov@rambler.ru

Погляд на минуле під кутом зору історії повсякдення дозволяє уявити коло проблем, пов'язаних із елементарними людськими потребами та можливостями їх реалізації в специфічних умовах інфраструктури міста, ставлення населення до щоденних проблем, зокрема, це стосується й проблем здоров'я та медичного обслуговування. При цьому, на селі також є своя специфіка. Тому слід розуміти, що при дослідженні цього аспекту історії регіону необхідно брати до уваги дихотомію місто-село, яка досі не дістала належного висвітлення в історіографії.

Відповідно до антропологічного підходу, по різні боки лінії розмежування аграрної та урбанізованої спільноти фіксуються різномірні соціокультурні середовища. Важливою тезою є те, що люди входять до складу соціальних груп, які й визначають певне ставлення до хвороби і лікування. Відповідно, рефлексії пацієнтів відносно медичної допомоги в місті та на селі, а також рефлексії різних верств населення, можуть значно різнитися. Те саме можна казати і про різні епохи. Наприклад, тривалий час стратегії боротьби з епідеміями суперечили економічним та культурним інтересам населення. Влада за імперської доби часто вдавалася до карантинів, що викликало зростання цін, заборони на свободу зібрань, пересувань тощо, протиепідемічні заходи могли ображати релігійні почуття, і це часто ще більше загострювало і без того складну ситуацію. Населення реагувало на це із цілком очікуваними нерозумінням, несприйняттям і навіть агресією. Селяни, які мали міфологічне світосприйняття, більше довіряли чуткам, ніж дивному чужинцеві з міста – лікарю та його епідемічному загону. Здавалося б, у місті мала спостерігатися інша картина. Однак, як зазначила В. Шандра, міста Лівобережжя і на початку ХХ ст. були наполовину аграрними. Своєрідність протікання урбанізації полягала у переплетінні і навіть переважанні традицій над модернізацією як у економіці, так і в побуті. Невіддільність, тісне поєднання міста з передмістями також підсилює зазначений висновок. Відповідно, і сприйняття медицини сільськими та міськими жителями, очевидно, тоді було подібним, і це входить у протиріччя із тезою, яка була висловлена вище. Специфіка світосприйняття селян може бути розкрита за допомогою інструментарію медичної етнології та тісно пов'язаною з нею медичною антропологією. Зокрема, медична етнологія займається вивченням різних пластів етнічних медичних знань як частини традиційно-побутової культури народу. І, дійсно, селяни нерідко привносили в місто свою специфічну медичну культуру, приміром, знахарство. Відповідно, важливим бачиться дослідження саме сприйняття міськими мешканцями системи медичної допомоги та практик «самолікування».

Таким чином, дихотомія місто-село, на нашу думку, є важливим аспектом при характеристиці системи медичної допомоги та надання медичних послуг у імперську добу.

**Візуальний образ великого соціалістичного міста: видові листівки
Харкова 1950-1980-х рр. як історичне джерело**

Дмитренко Юлія

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
kolyzmalynivky@gmail.com*

Використання видових листівок в якості самостійного історичного джерела з міської історії сьогодні не викликає заперечень. Разом із тим кількість наукових розвідок у рамках міських досліджень, що ґрунтуються переважно на візуальних матеріалах, є порівняно незначною. Серед дослідників поштових видових листівок слід назвати І. Пуар, Н. Лаврук, А. Ларіну, М. Забочень та ін.

Мета дослідження – за допомогою семіотичного аналізу визначити місце та значення видових листівок у конструюванні візуального образу Харкова як великого соціалістичного міста протягом другої половини ХХ ст.

При здійсненні дослідження була створена реляційна база даних видових листівок Харкова 1950-1980 рр. за допомогою Microsoft Access 2010.

База даних складається з трьох таблиць: 1) «Паспорти листівок» містить атрибутивні та описові поля з інформацією щодо назви, авторства, часу та місця створення листівки, її тиражу, місця зберігання, кольору тощо; 2) «Зображені об'єкти» – перелік центральних та другорядних об'єктів, зображених на листівках; 3) «Візуальні образи» – опис змістовних елементів листівок із виділенням чотирьох маркерів – історичного, індустріального, модернізаційного та екологічного.

Більша частина включених до бази даних листівок (308 шт.) зберігається у фондах Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка та була опрацьована авторкою під час роботи у рамках наукового проекту «CityFace: Практики саморепрезентації багатонаціональних міст в індустріальну і постіндустріальну добу» (<https://cityface.org.ua/>). Частина листівок (73 шт.) належить дослідниці.

Побудована реляційна база даних дозволила систематизувати зібрані листівки та розпочати їх контент-аналіз. Насамперед, слід враховувати, що протягом другої половини ХХ ст. Харків був одним із найбільших промислових, культурних та наукових міст СРСР. Відповідно видові листівки відтворювали різні за змістом і спрямованістю образи міста. Насамперед, радянські видові листівки репрезентували Харків як сучасне місто з розвиненою інфраструктурою (громадський транспорт, електроосвітлення, зони відпочинку) та гарною екологією (міські паркові зони та зелені насадження). Екологічна складова більшою або меншою мірою присутня на багатьох листівках. Конструйований образ Харкова як екологічно чистого міста на практиці протистояв реальному досить складному екологічному становищу, яке було спричинено стрімким післявоєнним промисловим розвитком. Найбільш популярними архітектурними символами Харкова, що зображувалися на видових листівках, були будівлі державних і партійних органів влади: Будинок державної промисловості (Держпром), будівлі Харківського обласного комітету КПУ та Харківської міської ради депутатів трудящих тощо.

Серед місць пам'яті, зображених на листівках, насамперед, слід назвати пам'ятники, які присвячені «Великій Жовтневій соціалістичній революції» та «Великій Вітчизняній війні»: пам'ятник В. І. Леніну (встановлений на майдані Дзержинського в 1963 р.); пам'ятник борцям Жовтневої революції з Вічним вогнем (1957 р.); монумент на честь проголошення Радянської влади в Україні (1975 р.); пам'ятник Воїнам- визволителям (1981 р.) та ін. Як правило, зазначені мнемонічні місця зображувалися у контексті радянських ритуальних практик (насамперед, покладання до пам'ятників квітів піонерами, нареченими та ін.). Можна виділити чотири найбільш розтиражовані міські локації – майдан Дзержинського, майдан Рози Люксембург, майдан Тевелева (Радянської України) та Пролетарський майдан (набережна річки Лопань). Загалом, видові листівки другої половини ХХ ст. репрезентують семантично неоднорідний образ Харкова. З одного боку, завдяки характерній для радянського часу «стандартизації форми» на видових листівках Харків постає як типове соціалістичне місто «робітничої слави». А з іншого боку, саме видові листівки дозволяють виявити певну специфіку візуальної репрезентації міста протягом радянського часу. Зокрема, ця специфіка полягає у відсутності цілісного образу Харкова, який одночасно був індустріальним, культурним, науковим та спортивним центром України.

Репрезентація образу губернських міст на листівках другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Ісаєва Анна

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
indogendof@gmail.com*

Сучасний етап розвитку гуманітаристики пов'язаний із тим, що дедалі частіше увагу дослідників привертають проблеми візуальної культури. Незважаючи на те, що візуальні студії виникли у другій половині ХХ ст., ще й сьогодні можна натрапити на скептичне ставлення деяких вітчизняних науковців до зображальних джерел. Саме тому необхідно вдосконалювати методіку візуальних досліджень, щоби довести вагомість інформації, які містяться у джерелах цього типу.

Першим, хто почав вивчати візуальне в історичному контексті був Е. Панофський. Він описав особливості застосування іконологічного методу та представив науковій спільноті варіанти візуальних досліджень. Іконологічний метод спрямований на дослідження окремих елементів образу. Проте для науковців, які займаються візуальною історією, важливо розглядати образ як результат символічних зв'язків, які переплітаються один з одним. Таким чином виник семіотичний метод, за допомогою якого дослідники вивчають знакові системи. Основу цього методу розробив і описав у своїй праці Ч. Морріс. Він створив структурну класифікацію елементів, з яких складається образ, та описав їхню взаємодію. В наш час зображення більше не сприймається як авторський винахід майстра, бо кожний елемент несе у собі важливий історичний «код». Сучасні дослідники О. Гавришина та І. Нарський у своїх роботах демонструють, як за допомогою цього типу джерел можна

досліджувати особливості тієї чи іншої епохи. Авторі аналізують образи, які базуються на зображеннях та намагаються інтерпретувати їх за допомогою різних методів, аби показати багатогранність візуального джерела. Сучасний світ цифрового бачення виводить образ на новий рівень, на якому візуальна культура формує ідентичність суб'єкта, впливає на його волю і бажання. Візуальні образи виступають в ролі статичних джерел, які важко змінити або виправити. Український науковець О. Рабечук наголосив, що такі джерела можна називати аутентичними, оскільки вони передають первинну інформацію. Також він поєднав концепцію візуального повороту з «місцями пам'яті» П. Нора. На його думку місця пам'яті людини є недовговічними, оскільки спогади постійно змінюються, доповнюються новою інформацією або взагалі зникають з часом. Тому важливо використовувати візуальні джерела під час реконструювання історичних подій.

Отже, метою представленого дослідження є визначити спільні та відмінні аспекти репрезентації образу губернських міст, який конструювався за допомогою візуальних джерел. Виявити, як змінювався цей образ під впливом епохи.

Основним джерелом роботи є листівка – документ ізографічного типу, зміст якого зафіксовано у вигляді зменшеного, збільшеного або реального зображення зовнішніх характеристик об'єкту.

Територіальні межі охоплюють територію трьох великих губернських міст Російської імперії: Харкова, Одеси та Катеринослава.

Хронологічні межі охоплюють другу половину XIX – початок XX ст.

Для проведення дослідження було сформовано базу даних листівок, яка містить 225 найменувань (по 75 листівок із зображеннями кожного міста).

Дослідження показало, що видавці листівок репрезентували Харків як центр культури. На його листівках в основному представлені центральні вулиці та місця, які мали символічне значення (пам'ятники, театри, парки, храми, навчальні заклади тощо). На листівках Одеси переважають морські сюжети та місця відпочинку (парки, сквери, ресторани). Видавці формували образ Одеси як міста-курорту, міста-порту. Катеринослав, у порівнянні з Харковом та Одесою, репрезентувався досить стримано. Більшість листівок має зображення однієї центральної вулиці та центрального парку, також наявні зображення робітників заводів та самих виробництв. Тобто можна стверджувати, що видавці листівок робили акцент на промисловому потенціалі міста.

Окрім цього, слід зазначити, що на більшості листівок (159 із 225) зустрічаються елементи, які можна назвати проявами модернізації. До них можна віднести: вуличне освітлення, нові види транспорту (автомобілі, трамваї, потяги пароплави, яхти), нові елементи інфраструктури, будівлі у стилі модерн тощо. Тобто ця категорія листівок демонструє зміни міського простору, що відбувалися у другій половині XIX – на початку XX ст. Ці джерела виступають маркерами, які характеризують «уявну добу» та свідчать про вплив цих уявлень на конструювання образу міста.

**Весільні фотографії на місцях пам'яті Харкова 1980-2010-х рр.
Кущева Дар'я**

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
kuscheva.darya@gmail.com*

Протягом радянського часу традиційний весільний обряд зазнав значних трансформацій. Передовсім, він був перетворений з церковного на громадянський акт із певними властивими йому атрибутами, серед яких поступово особливе місце стало належати фотографічним практикам. Фотографування наречених і запрошених гостей відбувалося в контексті певних ритуальних практик, насамперед, під час відвідання міських мнемонічних місць із метою вшанування пам'яті про визначні історичні події. Фотографічні практики на місцях пам'яті Харкова протягом радянського часу стали важливим елементом офіційного та неофіційного сценарію весільного святкування. На сучасному етапі фотографічні весільні традиції утвердилися в якості безумовно обов'язкової складової святкування, але їх характер кардинально змінився.

Аматорські, зокрема весільні, фотографічні практики потрапили до дослідницького фокусу істориків, антропологів, соціологів, культурологів і представників інших наукових дисциплін лише протягом останньої третини ХХ ст. Серед дослідників, які більшою або меншою мірою розглядали весільні фотографічні практики, слід назвати Р. Чалфена, Д. Кеньона, О. Бойцову, І. Склокіну та ін.

Мета дослідження – на основі семіотичного підходу проаналізувати весільні фотографічні практики 1980-2010-х рр., які були пов'язані із місцями колективної пам'яті Харкова. Джерельну базу складають як візуальні матеріали, так і результати анкетування харків'ян (54 анкети), яке було здійснене авторкою дослідження протягом 2019-2020 рр.

На думку П. Бурд'є, постановочне фото можна вважати спробою конструювання групової, наприклад родинної, ідентичності. Як відомо, весільні традиції радянського часу належали до ритуалів життєвого циклу радянської системи ритуальних практик і характеризувалися певною регламентацією та стандартизацією. Аналіз весільних фотографій, зроблених в Харкові протягом 1980-х рр., засвідчив певну стандартизацію ритуальної форми весільного обряду та одночасно продемонстрував специфіку сприйняття міського простору організаторами весілля, нареченими та запрошеними гостями. Зокрема, протягом другої половини ХХ ст. важливою складовою весілля стали «фото-прогулянки», під час яких наречені (часто з гостями) відвідували різноманітні міські місця пам'яті. «Фото-прогулянки» передбачали не лише короткі фотосесії, але також вшанування пам'яті видатних особистостей або історичних подій, пов'язаних, наприклад, з «Великою Жовтневою соціалістичною революцією» та «Великою Вітчизняною війною». Широкого поширення отримав ритуал покладання квітів молодятами до Меморіального комплексу Слави у Лісопарку або вічного вогню (пам'ятник борцям Жовтневої революції).

Протягом 1990-х рр. весільні традиції радянського часу зазнали певних трансформацій. Радянські місця пам'яті Харкова або набули нових

семантичних значень (Меморіал, вічний вогонь тощо), або були демонтовані / зруйновані (Монумент на честь проголошення Радянської влади в Україні, пам'ятник В. І. Леніну тощо). Протягом 1990-2000-х рр. збережені міські місця пам'яті радянського часу залишилися популярними для проведення весільних фотосесій, проте із ними більше не пов'язують окремого ритуалу вшанування пам'яті. Одночасно все більш популярними місцями весільних фотосесій стали політично нейтральні сквер «Стріла», альтанка-фонтан «Дзеркальний струмінь» та ін. До певної міри, цьому сприяла масштабна реконструкція зазначених міських об'єктів протягом 2000-2010-х рр.

Таким чином, весільні фотографічні практики Харкова 1980-2010-х рр. дозволяють не лише зафіксувати характерні особливості весільних традицій пізньорадянського часу та сучасних, але також виявити особливості інтерпретації харків'янами міського символічного простору, зокрема міських місць пам'яті. Весільні фотографічні практики 1980-х рр. сприяли легітимації усталених радянською пропагандою міських місць пам'яті. Весільні фотографічні традиції 1990-2010-х рр. зазнали кардинальних змін і на сьогодні мають переважно розважальний характер.

Формування образу Харкова на сторінках радянських путівників Лещенко Юлія

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
yleshchenko4@gmail.com*

На початку 20-х рр. ХХ століття продовжували відбуватися процеси модернізації суспільства, складовою частиною яких була й урбанізація. Виразно ці процеси можна побачити на прикладі Харкова. У часи революційних подій починається низка значних перетворень у різних сферах суспільно-політичного життя. Зокрема, у 1919 р. за Харковом закріпили столичний статус. У подальші роки міський простір та стиль життя його мешканців суттєво змінилися. Ці зміни відобразилися й у путівниках. Ці джерела є досить інформативними, оскільки у путівниках наочно відображені зміни міського простору, а подекуди саме на них зроблено й акцент. Вивчення путівників є актуальним завданням у межах відтворення образу Харкова та ідентичності його мешканців.

Теоретичну базу досліджуваної нами теми заклали західноєвропейські науковці. Варто відмітити праці М. Вебера, К. Лінча, Л. Мамфорда, які присвячені головним підходам до вивчення образу та простору міста. Важливим є науковий доробок В. Глазичева. Сьогодні цією проблематикою займаються історики, урбаністи та антропологи, про що свідчать роботи В. Алькова, В. Кравченка, Т. Портнової, Д. Чорного та ін.

Джерельною базою дослідження є путівники по місту. Загалом до джерельної бази увійшло 15 путівників, які були опубліковані у 1927 – 1982 рр. Укладачі путівників зосереджували увагу читачів на образі Харкова як великого промислового та культурного центру. Провідним маркером міста в радянський час була його промислова могутність, яка активно формувалася в період «першої столиці» (1919 – 1934 рр.). Образ промислового міста завзято підтримувався радянською ідеологією. У путівнику за 1932 р. знаходимо

наступне твердження: «Реконструкція народного господарства України, після Октябрської революції дала толчок харківській промисловості». Дійсно, у цей час відбувався активний процес модернізації наявних та будівництва нових підприємств. Водночас, чимало було зроблено для того, щоби сконструювати та пропагувати саме такий образ. Безпосереднім символом Харкова як індустріального центру став Будинок державної промисловості, який у путівниках висвітлюють як гордість міста і всього Радянського Союзу.

Колосальний вплив на місто здійснила Друга світова війна. Визначальним маркером післявоєнної відбудови та образу міста загалом стало житлове будівництво. Активно забудовували нові квартали, райони та вулиці Харкова, а також відновлювали зруйновану інфраструктуру. Так, у путівнику по місту за 1958 р. підкреслюється наступне: «В результаті успішного виконання післявоєнного п'ятирічного плану промисловість Харкова стала потужнішою, ніж була до війни».

У путівниках 1960-х рр. Харків характеризують як «один з найбільших промислових і культурних центрів країни». Промисловість постає головним елементом образу міста, однак істотне значення набувають навчальні й науково-дослідні заклади. У путівнику за 1982 р. знаходимо таке визначення: «Харьков – один из крупнейших в стране центров науки и передовой технической мысли». Цей образ Харкова продовжує своє існування і сьогодні, хоча далеко не повною мірою відповідає стану справ.

Отже, масове поширення путівників є свідченням як певних пропагандистських практик, так і форм саморепрезентації міста, які подекуди мали спільну основу.

Візуальні образи міст України в контексті збалансованого розвитку

Покляцький Сергій

Інститут географії НАН України

Ser.geograph@gmail.com

Однією із характерних ознак ХХ століття стало стрімке зростання міст у всіх частинах світу та на всіх континентах. Цей процес, який був ініційований кардинальними змінами технологій в промисловості і сільському господарстві, корінним чином змінив стиль, рівень, якість та умови життя багатьох мільйонів людей, надав їм нові можливості, а також змусив зіштовхнутися з невідомими раніше проблемами чи, як прийнято зараз казати, викликами нового часу. На ці виклики почали шукати відповідь вчені з різних країн, представники різних наукових шкіл та напрямів, різних наук, далеко не суміжних за своїм змістом. Всіх їх у науковому пошуку об'єднало місто.

Постановка проблеми. В Україні рівень урбанізації наближається до 70%, що в свою чергу вказує на надважливу роль міста у державі. При цьому, варто зазначити, що у великих містах проживає більше 18 млн. чол. (дані на 01.01.2014). Дані цифри вказують на те, що місто, а особливо велике, наразі здатне запропонувати кращі можливості для розвитку людини. Водночас, в пошуках кращого життя, пересуваючись від села до міста обласного значення, а звідти до столиці, українці не завжди обирають собі ці центри за фінішний

етап. Сьогодні варто казати про нову закордонну міграційну хвилю (і мова наразі йде не про населення окупованого Криму чи східної частини України, де відбуваються воєнні дії). Основною рушійною силою, яка спричинила цей рух, є погіршення умов та якості життя населення. Демографічні зміни є лакмусовим папірцем при визначенні реального стану «здоров'я» країни. Відповідно, не важко здогадатися, що основна загальнонаціональна ідея має полягати в покращенні умов життя населення. Пошук відповідних механізмів передбачає постановку різноманітних запитань і пошук на них відповідей. У сучасному розумінні під ідеальним містом вбачається місто з найкращими (ідеальними) умовами життя (саме життя, а не існування) для людини. Водночас, досягнення цих умов життя можливе лише при забезпеченні усталеного (збалансованого) економічного, соціального, екологічного і культурно-духовного розвитку. Виклад основного матеріалу. В рамках виконання науково-дослідної теми («Збалансований розвиток міст України (методологія в практиці оцінювання)», яка здійснюється в Інституті географії НАН України, нами було розроблено електронну анкету для виявлення сучасних проблем збалансованості розвитку міст України. Робочою групою проведено анкетування 650 людей, серед яких ключовими респондентами є студенти (старшокурсники) та викладачі «географічних» факультетів України. Подібна вибірка, на нашу думку, надає можливість скористатися експертною думкою щодо розвитку міст України, оскільки дане коло респондентів володіє необхідними знаннями в цій галузі. До того ж, нами було збережено регіональне представництво, приблизно в однаковій кількості опитано представників з умовних Півдня (Одеси і Херсона), Сходу (Харкова, Дніпра, Запоріжжя), Півночі/Центру (Києва) і Заходу (Львів, Чернівці, Луцьк). Загалом, нами опитано представників з 43 міст України. Всі анкети опрацьовані в первинному вигляді і сформовані в єдину базу даних, яка складається з 630 анкет (певні анкети були вилучені після перевірки на повноту і коректність заповнення). Враховуючи думку всесвітньо відомого дослідника громадської думки Дж. Геллапа і дослідження його авторитетного інституту, що проводять опитування в США протягом багатьох десятиліть, помилка у 3% при виборці у 650 чол. є допустимою. Водночас, за даними соціологів, для даного дослідження репрезентативні результати можна отримати при вибірці у 300 осіб. Тому вважаємо наше анкетування цілком правомірним і достатньо репрезентативним. Найбільш цікавими з всієї анкети для нас є вісім питань, на яких власне ми і зосередимося. Ці всі питання було однотипного характеру, де слід було вказати три найкращих і три найгірших міста України за кожною з 4 складових збалансованого розвитку.

Результати і висновки. За підсумками дослідження можна констатувати, що, по-перше, людям легше оцінювати позитивні речі, ніж негативні. По-друге, відчувається явний ухил в бік великих міст (понад 100 тисяч осіб), які згадуються однозначно частіше, ніж менші населені пункти (як з позитивної, так і з негативної точки зору). По-третє, явно відчувається ухил в уподобаннях щодо міст, які знаходяться в Західній частині України (особливо це стосується культурно-духовного та екологічного середовища). По-четверте, є досить велика група міст, які викликають контраверсійні асоціації у респондентів

(Харків, Запоріжжя, Дніпро). Фактично, одні і ті ж самі міста, досить часто згадуються, як з позитивної сторони, так і з негативної. Очевидно, що такі позиції розташування міст базуються на сприйнятті цілих регіонів, адже великі міста «вписані» в уявну «картину регіонів».

Прояви ідентичності мешканців постіндустріальних міст: міський та web-простір (робочий кейс Харків)

Суптело Ольга

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
syptelo@gmail.com*

Те відчуття, коли ми вважаємо себе частиною міста, в якому живемо, відчуваємо відповідальність та причетність до подій, які в ньому відбуваються, спеціалісти називають міською, або урбаністичною ідентичністю. У сучасних умовах думка громадян та їх «патріотизм» щодо місця проживання може стати головною рушійною силою трансформації міст та країни в цілому. У найскладнішій ситуації знаходяться міста України, які перебувають на етапі переходу від індустріального до постіндустріального етапу розвитку, більшість з яких є містами на так званій лінії геополітичного розлому, в тому числі це стосується і міста Харків.

Урбаністична ідентичність населення може впливати на розвиток міст, що можна простежити в публічному та веб-просторі міста. Гіпотеза даного дослідження полягає в тому, що громадська позиція та активна діяльність небайдужих до долі міста мешканців в змозі впливати на рівень розвитку міст. Мета даного дослідження: пошук проявів урбаністичної ідентичності в публічному та web-просторі міста, що знаходиться на шляху до постіндустріального розвитку та виявлення їх впливу на функціонування міста. Дослідження передбачало контент-аналіз інформ-видань та напівструктурованих інтерв'ю жителів міста. Концептуально-важливими теоретичними поняттями є «постіндустріальне місто» та «урбаністична ідентичність». Постіндустріальне місто це:

- Місто з переважанням третинного та четвертинного секторів економіки;
- Міста, які раніше виконували функції промислових центрів, проте зараз для них характерні адміністративні, торгівельні, фінансові, наукові, транспортні функції.
- Характерні прояви таких процесів як джентрифікація, реновація, ревіталізація та інші.
- Місто в якому більшість енергії виробляється за рахунок нетрадиційних видів.
- Місто з максимально комфортними умовами проживання для різноманітних соціальних груп населення
- Урбаністична ідентичність представляє собою:
- Ідентифікування (асоціювання) себе з містом проживання та міським способом життя.
- Активну позицію, щодо громадського життя в місті (в тому числі і в веб-просторі).

- Прагнення підтримувати та поліпшувати умови для комфортного проживання в місті.

Постіндустріальні міста, це в першу чергу такі міста, що пройшли або досі знаходяться на трансформаційному етапі розвитку. Ідентичність на «настрої» населення здатні впливати на траєкторію розвитку міста. Більшість постіндустріальних міст України мають значну радянську спадщину як в матеріальному так і в духовному вимірі. Спільні ідентичності населення, якою може бути урбаністична ідентичність, є консолідуючою силою для вирішення проблемних ситуацій.

Результати: Проводячи аналіз проявів урбаністичної ідентичності, виявлено кілька закономірностей: 1) чим менша площа досліджуваної території, тим яскравіше проявляється урбаністична ідентичність та має більший вплив на громадське життя населення; 2) прояви урбаністичної ідентичності в українському місті зазвичай виявляються лише у надзвичайно негативних або надзвичайно позитивних ситуаціях; 3) у веб-просторі урбаністична ідентичність проявляється набагато активніше. Прояви урбаністичної ідентичності в міському публічному просторі це в першу чергу: міські заходи та події, мурали та графіті, міські ергоніми. Прояви урбаністичної ідентичності в міському Web-просторі (зокрема в мережах Instagram & Facebook): публічні сторінки та групи в соціальних мережах, пости, віртуальні заходи, або організація реальних заходів через Web-простір.

В даному дослідженні представлено нове бачення урбаністичної ідентичності на локальному рівні та виявлено її особливий вплив на розвиток постіндустріальних міст.

Церква і влада у Харкові у 1920-1930-ті роки

Томіна Аліна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

lina.tomina98@gmail.com

Після встановлення радянської влади в Україні було розпочато низку перетворень, зокрема, щодо православної церкви та духовенства. Основна мета влади полягала у створенні «нового радянського суспільства». Саме задля досягнення цієї мети потрібно було змусити вірян втратити зв'язок із церквою. Актуальність дослідження полягає у вивченні методів, завдяки яким радянська влада у 1920-1930 рр. у Харкові намагалася маргіналізувати церкву як соціальний інститут на шляху побудови «нового радянського суспільства». Завдання дослідження полягає у встановленні кількості зруйнованих та зачинених храмів у Харкові, аналізі кількості заарештованих та репресованих представників духовенства, а також у детальному вивченні методів впровадження антирелігійної політики у м. Харків у 1920-1930-х рр.

Під час здійснення дослідження було використано макро- та мікроісторичний підходи. Макроісторичний (структурний) підхід полягає у дослідженні великих суспільних структур, а саме – церкви як інституту, влади як інституту та їх взаємовідносин на рівні СРСР та УСРР. Мікроісторичний (антропологічний) підхід полягає у вивченні сприйняття окремими акторами

новацій у суспільстві, нових тактик повсякдення на рівні церковної громади, у взаємовідносинах між парафіянами та священником, священником і органами радянської влади, тощо. Історіографія дослідження представлена працями радянських діячів В. Біднова, Г. Денисова, Б. Кандідова, П. Красикова. Усі вони написані на основі з т. з. «марксистсько-ленінської методології». У 1990 р. вийшла стаття В. Ульяновського, у якій автор першим у радянській Україні порушив питання про репресії церковних діячів. У подальшому дослідження державно-церковних відносин у зазначений час здійснили О. Ігнатуша та А. Киридон. У 2004 р. вийшла монографія В. Пащенко та А. Киридон «Більшовицька держава і Православна церква в Україні 1917–1930-ті рр.». державноуправлінську діяльність у сфері реалізації права на свободу совісті і віросповідання в радянській Україні 1919–1929 рр. досліджує Г. Лаврик. Слід також назвати працю Н. Шліхти «Історія радянського суспільства».

Джерельна база дослідження представлена законодавчими актами, діловодною документацією, статистичними джерелами, матеріалами періодичного друку. У 1962 р. вийшов друком збірник документів «КПРС і радянська держава про релігію та атеїстичну пропаганду», який містить матеріали, що характеризують ставлення комуністичної партії до релігії і церкви. До довідкових видань слід віднести «Каталог зруйнованих храмів і монастирів України». Періодика представлена газетними виданнями «Антирелигиозник» (1926–1941 рр.), «Безбожник» (1923–1941 рр.), «Войовничий безвірник» (1929–1932 рр.). Метою таких видань була дискредитація православної церкви та її кліру в очах суспільства, формування атеїстичного світогляду громадян нової радянської держави.

Отже, антицерковні репресії у Харкові у 1920-1930-х роках були частиною загальнорадянської політики. Вони були спрямовані на сам інститут церкви та на духовенство. Встановлення кількості зачинених храмів у Харкові, аналіз кількості заарештованих та репресованих представників духовенства дає змогу уявити масштаби антирелігійної політики радянської влади у м. Харків у 1920-1930-х рр. та зміни етноконфесійного обличчя міста і його простору.

Transformation of the Role of the Stadiums as a Component of Public Positioning of Sport in the Socialist Cities during the Post-War Period (on the Basis of the Cities of the Ukrainian Soviet Socialist Republic)
Shatilov Yevhenii

State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine"

From the beginning of the Cold War, the struggle of the propaganda narratives became crucial point in the wake of the bipolar world. Under these conditions sport competitions were component part of the rivalry of the two systems. The vast majority of studies on Soviet sport highlight the importance of the efficient sport system and infrastructure to sport breakthrough in 1950s. This in turn was a great importance to positioning the USSR on the global stage.

The research aims are to analyze the phenomenon of the transformation of the role of the stadiums during the post-war period, to find out the role of sporting constructions, hundreds of which emerged in the Soviet cities as an important public space, within the framework of several essential ideological functions. The chronological frameworks of this investigation are from 1945 to 1960, when the great construction of sport infrastructure as well as the establishment of the typical Soviet stadium became widespread.

The architect Mykhailo Hrechyna was one of the first, who defined the crucial role of the stadiums in the post-war Soviet policy in the field of physical education and sport. His thesis was devoted to the Khrushchev Central stadium in Kyiv. He analyzed in detail the construction technology, intended purpose and role of the stadiums not only in the USSR but also in the Western countries. Using Marxist dialectic, Hrechyna juxtaposed the capitalist and socialist constructions of the stadiums and highlighted the realities of the soviet sport during the process of the it's transformations from pre-war ideals of mass physical culture to the later cult of high achievements. Natan Eidelman, an American researcher of the history of the Soviet sport, was also interested in the status of the stadiums in the Soviet system, while another researcher Mike O'Mahoney paid particular attention to the art and visual part of the sport sector in the USSR. O'Mahoney was among the first researchers, who emphasized that the monumental sport arenas were aimed to fascinate of the Soviet citizens, despite he analyzed the period between 1920s and 1930s. Other contemporary scholars (Ye. Istiagina-Yeliseyeva, Y. Bariyenkova) consider the stadiums as a part of infrastructure or the "stage" for the development of the Soviet propaganda in the sport sphere but not as its important manifestation.

The first important aspect, which the stadium design engineers demanded during the post-war period, was an increased number of seats for spectators. Comparing the 20 largest Soviet stadiums with stadiums of the Western countries, Hrechyna came to a conclusion that the Soviet fields were considerably worse. Sport events, especially football as the most popular sport during the post-war period, had to be watched by as many fans as possible. For instance, the stadium "Dynamo" in Kharkiv, which had long played the role of the Ukrainian nationwide stadium, could accommodate up to 17 thousand people that was barely enough for the stadium of regional importance in consideration of new requirements. In the Ukrainian Soviet Socialist Republic the arena with the republican status had to seats 80-100 thousand spectators, while typical regional or district arenas were intended for about 20-30 thousand and 2-3 thousand spectators respectively. Another crucial aspect and important for sports officials was construction the Soviet stadium as a sports center. Contrary to "capitalist" concentration on one sport field, the Soviet stadiums were planned as the space for training and competitions for different sports. Even the smallest arenas were equipped with running tracks, volleyball and handball fields etc. It was recommendation to place "parks of culture and leisure" and to equate sports with leisure time. In this way, surroundings of the parks were transformed to popular area for leisure activities.

Thus, the post-war concept of the Soviet physical culture described the stadiums as an important place for not only sports training but also as a public space which

attracted attention of numerous visitors to spectacular competitions. It aimed to form a bridge towards "right" sports activities which had to shape the everyday life of the Soviet citizens.

Вищі навчальні заклади та інші установи, студенти, аспіранти та співробітники яких беруть участь у конференції

- ◇ Донецький національний університет імені Василя Стуса.
- ◇ Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.
- ◇ Запорізький національний університет.
- ◇ Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- ◇ Київський університет імені Бориса Грінченка.
- ◇ Комунальний заклад «Обласна спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів «Обдарованість» Харківської обласної ради».
- ◇ Комунальний заклад «Харківський вищий коледж мистецтв».
- ◇ Криворізький державний педагогічний університет.
- ◇ Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної академії наук України.
- ◇ Львівський національний університет імені Івана Франка.
- ◇ Луганський національний університет імені Тараса Шевченка.
- ◇ Національний військово-історичний музей України.
- ◇ Белгородський державний національний дослідницький університет (Російська Федерація).
- ◇ Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили».
- ◇ Національний музей історії України.
- ◇ Національний транспортний університет.
- ◇ Національний університет «Києво-Могилянська академія».
- ◇ Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.
- ◇ Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.
- ◇ Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
- ◇ Український Католицький Університет.
- ◇ Харківська загальноосвітня школа I-III ступенів № 138.
- ◇ Харківський національний медичний університет.
- ◇ Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.
- ◇ Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- ◇ Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова.
- ◇ Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.
- ◇ Харківська спеціалізована школа I-III ступенів № 73.
- ◇ Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

ЗМІСТ

АРХЕОЛОГІЯ

- Аргунова Анна. Заселення Сіверськодонецького лісостепу за доби фінальної бронзи (на прикладі поселенських пам'яток Чугуївського району): до постановки проблеми 4
- Дубінін Віталій. Гончарні горщики черняхівської культури на археологічному комплексі пізньоримської доби – початку Великого переселення народів Війтенки – І 5
- Дубяга Андрій. Дитячі поховання катакомбної культури міжріччя Дніпра та Дону з елементами озброєння 6
- Заднепрняний Сергій. Можливості застосування просторового аналізу для вивчення системи розселення античних полісів Північного Причорномор'я 8
- Павлюкова Поліна. Орнаментальні мотиви кераміки пам'ятки Генералка 2 як ключ до вивчення поселень ямної культурно-історичної спільноти 9
- Рибчинський Нестор-Миколай. До питання про типологію городищ-святилищ IX–X ст. між Карпатами та Прип'яттю 11
- Сидорович Володимир. Нові пам'ятки римського часу у Верхньому Подністер'ї та Західному Побужжі 12
- Федоров Ілля. Шаблі у військовому обладнанні слов'ян, як прояв іншокультурного впливу 13
- Шрамко Валентин. Поховальні споруди VI ст. до н.е. в урочищі Скоробір (за матеріалами новітніх розкопок) 14

ВОЄННА ІСТОРІЯ

- Гурко Владимир. От конницы к кавалерии: развитие средневековой тактики в Новое время 17
- Ковалюк Роман. Битва під Мальплаке (11 вересня 1709 р.) в оцінках Петра I 18
- Скирда Максим. Перспективна робота ХКБМ в період незалежності України 19
- Тарасенко Олексій. Форми фінансової допомоги населення Харківщини Червоній Армії у роки радянсько-німецької війни (1941-1945) 21
- Жмакин Алексей. Деятельность А. В. Колчака и его сотрудничество с интервентами (1917-1920 гг.) 22
- Филь Евгений. Девіантна поведінка в російській армії на Західному фронті під час Першої світової війни (1914-1917) 24
- Якібчук Олександр. Розвиток лінійної тактики введення бою: зброєзнавчий аспект 26

**ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ
ДИСЦИПЛІНИ**

Безверха Вікторія. Виступ В. Златарського на XI Археологічному з'їзді в Києві	29
Боровик Сергей. Вопрос о характере «Избранной рады» в Российской историографии	30
Гела Оксана. Роль симулякрів у формуванні образів інтелігенції радянськими сатиричними виданнями	31
Лах Роман. Богдан Ріхтер та його сходознавчі студії в університеті Яна Казимира у Львові 1924-1927 рр.	33
Пасько Анастасія. Типологія «місць пам'яті» будівлі Головного корпусу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна	34
Проказа Вікторія. Публікації епістолярних джерел: інформаційний потенціал, характер, особливості	35
Стрільчук Марина. До питання історіографії єврейського опору в роки Голокосту: український вимір	37
Тонкошкур Іван. «Політики тіла» покоління українських «державників» (1882-1883 р.н.): контент-аналіз	38

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

Арістархова Марина. Внесок Никанора Харитоновича Онацького в культурний розвиток Слобожанщини першої третини ХХ століття	41
Ваніна Марія. Микола Лисенко і спільнота Петербурзької консерваторії (1874-1876 рр.)	42
Карпенко Артем. Кельтська цивілізація, як вагомий чинник формування етногенезу та культурних елементів Східної Європи та України зокрема	43
Кравченко Надія. Образ мисливства у Речі Посполитій XVI – I половини XVII ст.: середньовічні традиції та ренесансні новації	44
Котляр Олександра, Левченко Ілля. Функціонування атрибутів Acedia у фільмі Ларса фон Трієра «Меланхолія»: взаємодія різних видів мистецтва	46
Левченко Ілля. Культ Сатурна у комеморативній репрезентації Єлизавети I Тюдор та Джеймса I Стюарта	47
Можгін Віктор. Культурна спадщина роду Сангушків у місті Славути як визначальний чинник процесу формування національної-ідентичності української спільноти	49
Осадчук Татьяна. Жанр утопии в творчестве Gorillaz (на примере альбомов «Plastic Beach» и «Humanz»)	50
Петрушко Віталій. Український кінематограф в період «театру і декламацій»	51

Пороло Тетяна. Проблеми в організації пісенного конкурсу Євробачення	53
Радченко Віталіна. Нові пластичні тенденції в скульптурному мистецтві Харкова кінця ХХ – початку ХХІ ст.	54
Серікова Карина. Жіночі образи в українському малярстві поч. ХІХ –перша половина ХХ століття: гендерний підхід	55
Сидоренко Володимир. Роль особистості у підвищенні рівня фізичного стану населення 1950-60-х рр.: на матеріалах міста Конотоп Сумської області	57

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Зацепіло Валентин. Політика нейтралітету США у Першій світовій війні	60
Сергійчук Тарас. Погляди на зовнішню політику ідеолога польського націоналізму Романа Дмовського	61
Ситник Роман. Передумови, причини та способи встановлення тоталітарних режимів у Східній Європі	63
Чиж Віталій. Посередницька діяльність Великої Британії щодо «Катинської справи» в роки Другої світової війни	64
Шкабура Ярослав. Залучення Х. Г. Раковським Українського Національного Комітету в Парижі до налагодження українсько-французьких контактів(1922-1923 рр.)	65

ІСТОРІЯ НАУКИ, ОСВІТИ, РЕЛІГІЇ ТА ЦЕРКВИ

Березовська Ольга. Наукова експедиція українських вчених-ботаніків Д. К. Зерова та Г. І. Білика до Словаччини у 1965 р.	69
Гавадзин Тетяна. Релігійно-політична діяльність Івана Лятишевського у роки Другої світової війни	70
Іванов Василій. Страницы истории Харьковского Епархиального женского училища	71
Коломієць Марина. Архівний фонд академіка НАН України В. І. Грищенка як джерело вивчення участі вченого у VI світовому конгресі Міжнародної федерації гінекології та акушерства	73
Мірошниченко Оксана. Церковний розкол в Росії у ХVІІ столітті та причини появи старообрядців	74
Трофименко Ірина. Рецензії на роботи студентів імператорського Харківського університету, подані на «медальний конкурс»	76
Цубенко Валерія. Вплив Одеської школи десятників будівельної справи на формування і розвиток будівельної освіти на Півдні України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.	77
Шевченко Александр. Гендерный вопрос в скопчестве (по материалам фольклора, сыских дел и дневников скопцов)	78

ІСТОРИЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

- Іванова Вікторія. Висвітлення у історіографії та джерелах ролі Ізабелли Кастильської в започаткуванні іспанської інквізиції 79
- Зайковская Ольга. Образ готов в византийской и варварской письменной традиции: общее и особенное 80
- Кітченко Олександр. Відносини та перша зустріч Ернана Кортеса та Карла V: вплив на тогочасну ситуацію у Європі 82
- Огородник Христина. Репрезентація образу Елеонори Аквітанської у Псалтирі королівської бібліотеки Нідерландів 83
- Стасюк Ольга. «Справа Маріюти» як зразок/виняток для шлюбних справ зі збірки папських листів «Liber Extra» (1234 рік) 84
- Урїлова Валерія. Тортур як морально-психологічний аспект інквізиції 86
- Холодняк Олександр. Стратегікон Маврикія як джерело з досліджень діяльності військової розвідки та контррозвідки армії Візантії в ранньому середньовіччі 88
- Чаплыгина Алиса. *Dialexeis (Ialía) Хорикія Газского в контексте «четвертой софистики» VI в. в Византии* 89
- Shishka Evgeniy. *Presentation of the ethnicity of the population of the Ulus of Jochi in the XIII-XIV centuries* 91

ІСТОРИЯ СЛОБОЖАНЩИНИ

- Льїна Вікторія. Дачний культурний простір Харківщини на початку ХХ століття 94
- Попович Вадим. Навчальна та виробнича практика студентів ХДУ в 1970-ті рр. в контексті академічного повсякдення 95
- Сергієнко Ірина. Харків – центр єврейської освіти Лівобережної України 96
- Халеп Наталія. Між магією та наукою: медичне забезпечення селянської дитини на початку ХХ ст. на території Харківської губернії 97
- Шевченко Віталій. Євген Євтушенко: народний депутат СРСР від Харкова 99
- Шевчик Александра. Источники по изучению харьковских некрополей XVII - нач. XX вв. 100
- Янкул Олексій. Наукові та науково-популярні матеріали у виданні «Харьковский календарь» (на 1871–1891 рр.) 102

ІСТОРИЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

- Бондаренко Наталія. «Хатшепсут як феномен жінки-фараона. Процес легітимізації влади» 105

- Завируха Даниил. Отношение гражданского населения Римской империи к военному сословию в I-II вв. н. э. 106
- Кисель Екатерина. Взаимоотношение христианства и римской императорской власти во II-III в. н. э. 108
- Кумінова Катерина. До питання «афінського сюжету» в античних біографіях Анахарсіса 109
- Протасова Альона. Військово-господарські поселення Боспору у межах держави Мітрідата VI Євлатора 111
- Рябко Андрій. Поширення елементів римської культури в античних полісах Північного Причорномор'я в перших століттях нашої ери 113
- Савченко Татьяна. Влияние религии на процесс формирования греческих колоний 114
- Строй Олександр. Парфянська політика Августа і Тіберія: порівняльна характеристика 115
- Хижняк Игорь. Система снабжения персидской армии 116

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

- Антонюк Ярослав. Політика польської влади щодо православної церкви на території Волинського воєводства (1921-1939 рр.) 119
- Безсмертна Юлія. «Below stairs», або місце «служителів» у домогосподарствах мешканців Полтави в 60-х – 70-х рр. XVIII ст. 120
- Воробей Ніна. Пожертвування Богородичним чудотворним іконам другої половини XVII – XVIII ст. як аспект соціокультурного життя Північного Лівобережжя 121
- Журкін Єгор. Створення та початок діяльності Соціалістичної партії України (початок 1990-их рр.) 123
- Коваль Роман. Політика гласності та її межі (на матеріалах УРСР, 1987-1991) 124
- Лоза Анна. Дворянські опіки в системі державних органів Російської імперії 126
- Новак Олександр. Формування пам'яткоохоронного понятійного поля у дослідницькому середовищі Наддніпрянській України (початок XX ст.) 127
- Паславська Наталія. Суспільний статус ремісників у міському соціумі ранньомодерного Львова XVI–XVIII ст. (на прикладі кравецького цеху) 129
- Провальнюк Дмитро. Український національний рух в памфлеті Пінхаса Красного «Трагедия украинского еврейства (к процессу Шварцбарда)» 130
- Руднік Денис. Джерела походження бояр у Південно-Західній Русі IX–XI ст. 131
- Paulina Gałat. Social life of the Polish landowners' in the Kiev, Podolian and Volyn provinces between 1864-1914 133

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

- Бегларян Карен. Русское гражданское управление в Болгарском княжестве в 135 1878-1879 годах
- Ващенко Юрий. Научная-исследовательская и предпринимательская деятельность 136
Никола Тесла в Ворденклифе: мифы и реальность
- Котляр Олександра. Ідея "міста на пагорбі" та місіонерська ідеологія як складові 138
формування американської ідентичності та винятковості
- Кумуржи Анжеліка. Соціокультурні образи європейських столиць на рубежі XIX-XX 139
ст. за працею Стефана Цвейга «Вчорашній світ»
- Лузанов Ілля. Російська преса про роль Вільгельма II у марокканській кризі 1905 р. 141
- Петрашкевич Олександр. Техаські рейнджери: на службі у «Республіки Самотньої 142
Зірки»

НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ АЗІЇ ТА АФРИКИ

- Володін Іван. «Африканський вектор» проекту КНР «Один пояс, один шлях» 145
- Марченко Вероніка. Чинник економічного дисбалансу в сучасних міжкорейських 146
відносинах
- Мельникова Анастасія. Інформаційно-просвітницька діяльність Міжнародного 147
кримінального трибуналу щодо геноциду в Руанді
- Махонин Александр. Иностранные экстерриториальные анклавы в Китае в период 149
дуцзюната (1916-1928 гг.)
- Скрыпник Мирослава. Проблема китайских мигрантов в деятельности французской 150
колониальной администрации в Индокитае (конец XIX – начало XX ст.)
- Товстий Андрій. Роль Росії/СРСР у становленні Монгольської Народної Республіки 152

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

- Вітенко Алла. Першочергові заходи влади Західної Німеччини щодо відновлення 155
економічного потенціалу (1945 - перша половина 1950-х)
- Воробйов Антон. «Познанський червень» 1956 року – перша криза режиму 156
«народної демократії» у Польській народній республіці
- Гурский Юрий. Роль США во Втором Берлинском кризисе 157
- Глухенька Софія. Вплив трансформації французького кіномистецтва на «червоний 159
травень» 1968 року
- Казakov Генадій. Лотерейне королівство «Queenie» С. Сен-Клер 1920-х рр. 160
- Сергієнко Всеволод. Зміни етнокультурної ситуації і асиміляційні процеси в Сілезії 161
в другій половині 1940-х рр.

Шульга Вікторія. Образи жінки у німецькому кінематографі 1919–1929 рр.	163
Borowiec Rafał. Ustrój gminy Jaszczów w latach 1944-1950	164
Mazur Grzegorz. The role of Jarosław Kaczyński in Polish politics in 1989-2019	165

КРУГЛИЙ СТИЛ «ІСТОРІЯ І МЕДІА: ОБРАЗИ І ПРАКТИКИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ»

Бака Віталій. Негероїчна війна у відеоіграх: три приклади критичного погляду на 167 військові протистояння	
Гончарова Анастасія. «Містична Україна»: прокляті скарби, таємниці фортець і 168 замків	
Зіненко Олена. Влада та медіа: розвиток демократичних відносин в дзеркалі 169 публічних подій	
Кабаргіна Варвара. Репрезентація Голокосту в цифровому середовищі на основі 171 вікіджерел	
Сабадаш Влада. Конструювання концепції «радянського народу» на матеріалах 173 партійних документів 1950-1980-х років: досвід використання баз даних	

КРУГЛИЙ СТИЛ «УРБАНІСТИЧНІ СТУДІЇ В УКРАЇНІ: МІСЬКИЙ ПРОСТІР ТА СИМВОЛІЧНІ ОБРАЗИ»

Альков Володимир. Дихотомія місто-село при характеристиці системи медичної 176 допомоги імперської доби	
Дмитренко Юлія. Візуальний образ великого соціалістичного міста: видові листівки 177 Харкова 1950-1980-х рр. як історичне джерело	
Ісаєва Анна. Репрезентація образу губернських міст на листівках другої половини 178 XIX – початку XX ст.	
Кущева Дар'я. Весільні фотографії на місцях пам'яті Харкова 1980-2010-х рр.	180
Леценко Юлія. Формування образу Харкова на сторінках радянських путівників	181
Покляцький Сергій. Візуальні образи міст України в контексті збалансованого 188 розвитку	
Суптело Ольга. Прояви ідентичності мешканців постіндустріальних міст: міський 184 та web-простір (робочий кейс Харків)	
Томіна Аліна. Церква і влада у Харкові у 1920-1930-ті роки	185
Shatilov Yevhenii. Transformation of the Role of the Stadiums as a Component of Public 186 Positioning of Sport in the Socialist Cities during the Post-War Period (on the Basis of the Cities of the Ukrainian Soviet Socialist Republic)	
Список установ	189

Наукове видання

Каразінські читання

(історичні науки)

Тези доповідей 73-ї Міжнародної наукової конференції

Українською, російською, англійською, польською мовами

Відповідальний за випуск:

Редактор: Нижнікова С. В.

Укладач: Протасова А. В.

Комп'ютерне верстання: Піонтковська Х. Ю.

Оригінал-макет: Піонтковська Х. Ю.

Тексти подаються в авторській редакції

Автори несуть повну відповідальність за підбір, точність та достовірність наведених фактів, економіко-статистичних даних та інших відомостей

61022, Харків, майдан Свободи, 4.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна